

KLASSIEKE GALERIJ

Nummer 21

BEATRIJS

Uitgegeven door
Dr. Rob Roemans
en
Drs. Hilda van Assche

Elfde druk

UITGEVERIJ
DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL
ANTWERPEN

Inhoud

INLEIDING

1. Inhoud	vii
2. Spirituele waarde	xii
3. Literaire waarde	xiv
4. Bronnen en oorspronkelijkheid	xvi
5. Datering en auteurschap	xx
6. Handschrift	xxiv
7. Verantwoording	xxv

ANALYTISCHE BIBLIOGRAFIE

1. Tekstuitgaven	xxvii
2. Studies	xl
3. Vertalingen en bewerkingen in vreemde talen	lxx
4. Nederlandse bewerkingen uit de 20ste eeuw	lxxii

TEKST

1-42

© 1982 Uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.
Niets uit deze uitgave mag worden veeleeboudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint,
microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Omslag : studio DNB
Typografie : L. Van den Eede
ISBN 90 28 9605 2
D/1982/0055/109

Inleiding

De Maria-cultus is een kenschetsend uitzicht van het middeleeuws geestesleven. Ter staving verwijzen wij naar de geëerde Maria-uitbeelding in de schilder- en beeldhouwkunst, de talrijke naar Maria genoemde plaatsnamen, de nog talrijker Maria toegewijde kerken en kloosters, en in de letterkunde de in gene tijden in alle landen verspreide verhalen, in poëzie en proza, van wonderen door Maria ten behoeve van de mensen verricht.

Denken we slechts, wat onze eigen letterkunde betreft, aan de talrijke exempelen en legenden, sprekende vertolking van de levendige vereering, die Maria toen genoot. Hier was Maria niet enkel het symbool van moederweelde, moederlijke en moederangst, maar tevens van onuitputtelijke liefde en barmhartigheid tegenover het gehele mensdom. De strekking van deze verhalen was: de ingrijpende invloed van Maria als *Dei Genitrix*, als Moeder Gods, te laten uitschijnen, en aan te tonen hoe, dank zij haar voorspraak bij God, zelfs de grootste zondaar, mits berouw, kon gered worden — didactische illustrering van het dogma, dat Maria middelares tussen God en de mensen is¹.

1. INHOUD

Proloog (vs. 1-17)

Ter ere van Maria zal de dichter dit gedicht neerschrijven, juist zoals hij het heeft horen vertellen door de Wilhelmiet „broeder Ghijsbrecht“, die het verhaal „in die boeke sijn“ gevonden had.

1. Een breed uitgewerkt onderzoek naar de Maria-verering in de Nederlanden werd ingesteld door J. A. F. KRONENBURG, *Maria's heerlijkheid in Nederland, Geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons vaderland van de eerste tijden tot op onze dagen*, Amsterdam, F.H.J. Bekker, z.j. 1899-1907. Van belang is ook het hst. over *Le culte de la Vierge et son évolution au Moyen Age*, in H.J.P.M. ASHMAN, *Le culte de la Vierge et la littérature française profane au Moyen Age*, Utrecht-Nijmegen, Dekker & Van de Veegt-J.W. van Leeuwen, z.j. 1930, blz. 4-16.

1. De bekoring (vs. 18-190)

Een non, mooi van gestalte, hoofs van manieren, fijn van zeden en ijverig in haar godsvrucht, vervulde als kosteres van het klooster vol toewijding haar plicht. Niemand kon men aanwijzen die haar geleek (vs. 18-36).

Doch deze kloosterzuster kende de minne, en hoe zij ook streed en smeekte, zij geraakte meer en meer in haar strikken en lister gevangen, totdat zij ten laatste geen weerstand meer kon bieden en zuchtend besloot haar kloosterkleed af te leggen (vs. 37-80).

Zij ontbiedt de jongeling, die zij sinds haar twaalfde jaar liefhad. Zonder aarzelen gaat hij op haar verzoek in (vs. 81-94).

Beiden hebben door het tralievenster een gesprek: zij bekent hem haar liefde (vs. 95-118).

De jongeling belooft haar, eenmaal samen in de wereld, lief en leed met haar te delen. Beatrijs stemt erin toe het klooster te verlaten: over acht nachten zullen ze elkaar in de kloostertuin onder de egelantier (de boom der liefde) ontmoeten (vs. 119-164).

Beladen met mooie kleren voor zijn geliefde en van een goed gevulde beurs voorzien, begeeft de jongeling zich tegen de avond naar het klooster (vs. 165-190).

2. De vlucht uit het klooster (vs. 191-292)

Na de metten blijft de kosteres alleen in het koor achter. Zij knielt voor het altaar en smeekt Christus, die Lazarus opgewekt heeft, om vergiffenis voor haar zonden — de liefdedrang heeft zij niet kunnen bedwingen (vs. 191-222). Zij vertrouwt Maria haar nood toe, legt haar pij op het altaar van Onze-Lieve-Vrouw en hangt voor het beeld van de Moeder Gods de sleutels van de sacristie, opdat men ze bij het morgenofficie zonder moeite vinden zou (vs. 223-248). In haar schamel onderkleed sluipt zij naar de kloostertuin, waar de jongeling haar tegemoet treedt. Hier tooit zij zich met een hemelsblauw bovenkleed, een hoofddoek van witte zijde en schoenen van Cordovaans leder. Hij geeft haar een kus en zet haar voor zich in het zadel; spoorsslags rijden beiden de wijde wereld in (vs. 249-292).

3. De tocht (vs. 293-396)

Als de dag aanbreekt, wordt Beatrijs door wroeging gekweld — op ditzelfde ogenblik had zij de vrienden moeten luiden — en door een angstig voorgevoel overmeesterd, zucht zij:

„Ic ducht, mi die vaert sal rouwen:
Die werelt hout soe cleine trouwe.“

De jongeling zweert haar opnieuw eeuwige trouw (vs. 307-327):

„In seede van u te ghere noet,
Ons en seede die bitter doet!“

Als de jongeling haar voorstelt „der minnen spel te spelen“, wijst Beatrijs dat beslist af:

„Soudic beeten op tfelt
Ghelijc enen wive, die wint ghelt
Dorperlijc met haren lichame?“

Zij beloven elkaar opnieuw trouw, al beseft Beatrijs dat zij van de rechte weg is afgedwaald (vs. 328-396).

4. In een verre stad (vs. 397-432)

In de stad brengen Beatrijs en de jongeling zeven jaar in weelde en geluk door. Met twee kinderen wordt hun samen-zijn gezegend (vs. 397-408). De vijftienderd pond zilver, die de jongeling had meegenomen, zijn verteerd, het paard wordt verkocht, de kostbare edelgesteenten verpand: de armoede is hun dagelijkse gast. De jongeling verbreekt het gegeven woord en keert naar zijn streek terug, vrouw en kinderen aan hun lot overlatend (vs. 409-432).

5. Op de dool (vs. 433-482)

Beatrijs stort haar ziel voor God uit en smeekt Maria voor haar en haar kinderen te bidden, opdat zij niet van honger zouden omkomen. Om het leven van haar kleinen te redden geeft zij nu haar lichaam veil. Zeven jaar leidt zij, met droefheid in het hart, dit onwaardig bestaan (vs. 433-466). Niettemin verzuimde zij geen enkele dag de zeven getijden van Onze-Lieve-Vrouw te bidden en Maria, Bron der zaligheid, te smeken dat zij haar op betere paden moge terugbrengen (vs. 467-482).

6. *Inkeer en terugkeer (vs. 483-666)*

Nu zendt God een zo diep berouw in haar hart, dat Beatrijs zich liever zou laten doden dan nog één zware zonde te bedrijven. Dag en nacht smeekt zij Maria om hulp en bijstand (vs. 483-552).

Bedelend, met haar kinderen aan de hand, zwerft zij door het land, tot zij op een avond, na zonsondergang, in de nabijheid van haar klooster aankomt. Zij krijgt nachtverblijf bij een weduwe (vs. 553-572).

Daar verneemt zij niets dan goeds over het klooster, waarop zij, enigszins terughoudend, voorwendt dat zij veel heeft horen spreken over een kosteres, die veertien jaar geleden in het geheim uit het klooster vluchtte. Vol verontwaardiging verzekerde de weduwe haar, dat juist de kosteres voor al de medezusters een voorbeeld is van stiptheid, zuiverheid en vroomheid (vs. 573-613).

Beangstigd en nieuwsgierig, vraagt Beatrijs wie de ouders van de kosteres waren; uit het antwoord begrijpt zij, dat zijzelf wordt bedoeld (vs. 614-619).

's Nachts smeekt zij Maria andermaal om verlossing en genade. Hoe zwaar wogen haar zonden en hoe snerpand was haar berouw (vs. 620-666)!

7. *Terugkeer in het klooster (vs. 667-864)*

In een visioen wordt aan Beatrijs medegedeeld dat Maria zich over haar ontfermd heeft. Een stem beveelt haar in het klooster de dienst te hervatten, die Maria, sinds haar vlucht, voor haar heeft waargenomen (vs. 667-700).

Bij het ontwaken vreesde zij voor een nieuwe list van de duivel en vraagt zij God en Maria om een duidelijke bevestiging (vs. 701-748).

Wanneer de stem haar voor de derde maal aanmaant terug naar het klooster te gaan, onderwerpt zij zich aan Gods bevel, haar kinderen, niet zonder pijn, bij de weduwe achterlatend (vs. 749-786).

Zij keert ongemerkt in het klooster terug en vindt haar kloosterkeren, waar zij die had achtergelaten (vs. 787-808). Zij dankt Maria en bidt haar om verdere bescherming (vs. 809-844).

Te middernacht luidt zij de metten. Geen enkele der zusters merkte iets van het gebeurde (vs. 845-854).

Beatrijs blijft voor schande gevrijwaard, omdat Maria haar dienst tijdens haar afwezigheid overgenomen had (vs. 855-858). Maria staat steeds haar getrouwen bij, als zij in nood verkeren (vs. 859-864).

8. *Het lot der kinderen (vs. 865-910)*

Hartverscheurend was de smart der kinderen, toen zij bij het ontwaken hun moeder niet aantroffen (vs. 865-881). De weduwe gaat met hen naar de abdis, die haar verzoekt voor hen te zorgen (vs. 882-902). Toen Beatrijs dit vernam, voelde zij zich opgelucht (vs. 903-910).

9. *Beatrijs' biecht (vs. 911-1029)*

Haar zonden wegen echter nog steeds zwaar, omdat zij aan niemand haar levenswandel durft te bekennen. Wanneer de abt zijn jaarlijkse visitatie doet, maakt Beatrijs een hevige tweestrijd door: zal zij haar zonden verzwijgen, zal zij ze belijden in de biecht (vs. 911-931)?

Terwijl zij in het koor in gebed verzonken is, verschijnt haar in een visioen een jongeling in het wit gekleed, die in zijn armen een dood kindje draagt en voor dat dood kindje speelt met een rode appel. Op de vraag waarom hij speelt voor een dood kindje, dat toch door zijn spel niet kan verblijd worden, antwoordt de jongeling: „Vrouw, gij spreekt waar. Dat kind weet van mijn spelen niets. Zo weet God ook niets af van uw gebeden, uw vasten, uw geselen, zolang gij niet gebiecht hebt. Maar ik zeg u: ga tot de abt en biecht uw zonden en zeg hem al de genade die u is geschied“ (vs. 932-970).

's Anderendaags spreekt zij een oprechte biecht en de priester schenkt haar vergiffenis (vs. 917-1005).

Zonder dat iemand kon gissen van wie er sprake was, verhaalde de abt het mirakel in een sermoen (vs. 1006-1023). De abt nam de beide kinderen onder zijn hoede en zij werden twee brave kloosterlingen. De naam van hun moeder was Beatrijs (vs. 1024-1029).

Epitooft (vs. 1030-1038)

Looft God en Maria, de Moeder Gods, die dit mirakel liet gebeuren. Laten we bidden, opdat Maria onze voorspraak zij op de oordeelsdag.

2. SPIRITUELE WAARDE

Aan de hand van de voorafgaande analyse, kan men dadelijk in het gedicht een tweevoudig gebeuren, onderscheiden²:

1° *De uiterlijke feiten*: gekweld door een wereldse jeugdliefde, verlaat een non — de kosteres — haar klooster en leeft met haar minnaar samen; de man laat haar en hun twee kinderen in de steek en, uit liefde voor haar beide kinderen, wordt de verlopen non een arme prooi der zonde; tot inkeer gebracht, al zwervend en al bedelend met haar zoonnetjes, belandt ze in de buurt van het klooster, waar zij vol lof hoort spreken over de kosteres.

2° *Een wonder is gebeurd*: van haar jeugd af had de kosteres een vurige devotie tot Onze-Lieve-Vrouw, zodat zij, bij het verlaten van het klooster, haar sleutels en haar habijt aan Maria's hoede toevertrouwde; ook tijdens haar zondig leven bleef zij steeds trouw het officie van Maria bidden. Daarom nam de Moedermaagd het ambt van kosteres waar, totdat de bekeerde zondares, zonder dat iemand in of buiten het klooster iets afwist van haar afvalligheid en van haar schande, naar het klooster terugkeerde.

Godsvrucht tot Maria Middelaressen

De band tussen die twee gebeurtenissen wordt gelegd door Beatrijs' godsvrucht tot Onze-Lieve-Vrouw — een godsvrucht gevestigd op trouw en berouw, de twee essentiële levenwekkende krachten — en door Maria's liefde voor en medelijden met de gevallen mens. Dit is dan ook het thema, de geestelijke ondergrond van dit middeleeuwse gedicht: Maria, Middelaressen tussen God en de mensen, „toevlucht der zondaren“, verleent haar trouwe kinderen steeds hulp.

«Wie aen u soect ghenade,

Hi vinste, al comt hi spade.» (vs. 825-826)

Elke bijzonderheid in het gehele gedicht is zó gekozen en zó aangewend, dat Maria's macht bij God en haar liefde voor de mensen gloriërend uitstralen. Zij treedt op als de middelaressen tussen God en de mensen, en in haar gebeden richt Beatrijs

2. D. A. STRACKE, *Beatrijs in de wereldletterkunde*, 1930, blz. 15-16 (zie Nr. 40).

zich langs Maria om tot de Verlosser. „Theologisch gesproken is onze dichter onberispelijk... Onze dichter is geen Maria-aanbidder; wel is Maria ook voor hem de *omnipotentia supplex*.”³

De kern van het gedicht is het wonder en kán voor de middeleeuwse dichter niets anders dan het wonder zijn. Zijn verhaal van het mirakel heeft hij alleen geschreven om de lof te zingen van Maria Middelaressen, het middelpunt waar alles om cirkelt.

In zijn Beatrijsuitgave wijkt F. Luloofs⁴ Wel af van die traditionele opvatting, omdat voor hem het gedrag van Beatrijs 'in hoge mate' bepaald is door de 'vormelijke voorschriften' der hoofse minne, zoals Andreas Capellanus ze heeft weergegeven in zijn *Tractatus de arte honeste amandi* geschreven 'tegen het eind van de 12e of in het begin van de 13e eeuw'. Deze zienswijze leidde tot heel wat van de gangbare afwijkende verklaringen inzonderheid wat Beatrijs' schaamtegevoel en vrees voor schande betreft. Aldus wordt het doel van het mirakel grotendeels herleid tot „het redden van Beatrijs' goede naam”. Die interpretatie lokte zowel positieve⁵ als negatieve⁶ reacties uit.

Vergiffenis van de zonden

Beatrijs illustreert op treffende wijze de katholieke leer dat alle zonden, hoe zwaar ook, steeds vergeven worden, indien de zondaar oprecht berouw heeft over het bedreven kwaad. Op de figuur van Beatrijs mag tenvolle het evangelisch woord worden toegepast: „Haar zal veel vergeven worden, omdat zij veel heeft liefgehad”, terwijl ook, in de strekking, een zekere overeenkomst kan aangewezen worden met de parabel van de Verloren Zoon.

Subjectieve godsvrucht

De diepste zin en waarde van het Beatrijs-gedicht is slechts

3. A. DUMON, in *Liturgisch Parochieblad*, XX, 1938, blz. 242-256 (zie Nr. 46).

4. Zie Tekstuitgaven, nr. 25.

5. S. J. LENSELINK en W. P. GERRITSSEN (zie Tekstuitgaven, nr. 25).

6. N. DE PAEPE (zie Tekstuitgaven, nr. 25 en *Studies*, nr. 80) en G. KAZEMIER (zie Tekstuitgaven, nr. 28).

volkomen te begrijpen in het licht van het liturgisch leven van de gotiek. De geest van de gotiek is een geest van individualisme en realisme; het is de tijd van de subjectieve godsvrucht.

Alleen in dit licht gezien, kan men het ware wezen van Beatrijs' gebeden ten volle vatten. Geheel in overeenstemming met de tijdgeest, ontroeren deze gebeden door hun innig menselijk gevoel en door hun kinderlijk vertrouwen in de steun en in de liefde van de Heilige Maagd.

3. LITERAIRE WAARDE

Harmonische bouw

Het aardse en het hemelse, of het natuurlijke en het boven-natuurlijke, harmoniëren volkomen, zodat het gedicht uitmunt door een meesterlijk gave compositie.

Op de hoofdpersoon valt steeds het volle licht. Sympathiek is de Beatrijs-figuur doorheen het gehele verhaal dank zij haar onverzwakte zielestrijd, die de zuiverheid van haar gemoed en de edele drang van haar gevoelens duidelijk aantoon, waardoor spontaan medelijden voor de ongelukkige Beatrijs opgewekt wordt. Als jonge kloosterzuster zal ze alleen voor de uiterste drang der liefde — strijd en gebed ten spijt — van haar plicht afwijken; als vernederde, diep ontgoochelde vrouw, offert ze haar eer slechts voor het heil van haar kinderen.

Als het tegenbeeld van Beatrijs treedt de Jongeling op. Bij hem valt geen strijd of twijfel te bespeuren; hij is een wereldling, een genotzoeker, hij kent noch trouw noch berouw.

Juist door het felle contrast tussen beide figuren — volgehouden tot in de door de beide personages gebruikte vergelijkingen — is de schuldiging van Beatrijs zo scherp omlijnd en zo diep doordringend. Om dit effect nog te versterken worden bovendien de Jongeling, evenals de andere figuren, op de achtergrond gehouden.

Woordkunst

Het genuanceerde woordgebruik, het zuivere ritme, de wel-luidendheid, de levendige dialoog, de sobere maar treffende natuurbeschrijvingen, al deze stijlelementen maken van het

Beatrijs-gedicht, in zuiver esthetisch opzicht, een juweeltje van onze Middelnederlandse woordkunst.

Naar het leven getekend

De sterk volgehouden psychologie vermag onze sympathie te bestendigen voor deze vrouw, in wie de hoogte van voelen en de zelfopofferende liefde levende waarden zijn gebleven.

Wat een kennis van de menselijke liefde, het menselijk hart en de menselijke zwakheid; wat een diepgaande ontleding van de fijnste roerselen der hartstochten; wat een weergave van de in de nood zijnde ziel in de hartverscheurende gebeden; wat een typering van het echt vroom gemoed, dat instinctief vreesst voor gebeurlijk onheil — verwijzen we hier naar Beatrijs' zielstoestand vóór de afspraak, bij de ontmoeting, de eerste vreugde en de eerste ontuchttering —; welk een echt vrouwelijk vertrouwen in Gods goedertierenheid en Maria's bereidvaardigheid; in één woord, wat een eenvoudige natuurlijkheid en wat een zware levenservaring.

De dichter kent niet alleen de menselijke hartstochten, maar is ook grondig vertrouwd met wat we gewoonweg „de wereld" heten. Wij denken bv. aan de kleren en de sieraden, die de Jongeling kocht vóór Beatrijs' vlucht uit het klooster. Alle in ons gedicht voorkomende personen zijn echt, want naar het leven getekend. Hoe treffend is bv. de typering van de weduwe, wier praktische zin toch zo scherp wordt weer-

Kiesheid

Op de kiese behandeling van Beatrijs' liefdeleven kan niet genoeg de nadruk gelegd worden. Bij de voorstelling treedt de reinheid van hart en geest op de voorgrond; bij de belijdenis treft de soberheid; schaamte- en eergevoel zijn aan Beatrijs eigen; van aarzeling, uiting van gevoelsdrang en plichtsbefesef kan ze zich niet losrukken; bij de eindbeslissing, ofschoon innerlijk verheugd, blijft ze weemoedig gestemd en vol angstig voorgevoel voor de toekomst; over haar later zondig leven, zoals aanvankelijk over haar verbluffende lichamelijke schoonheid, worden geen bijzonderheden medegedeeld.

Algemeen menselijk

Over het gehele gedicht straalt een glans van begrijpende menselijkheid die geen ogenblik verzwakt.

Aan het accent van elk vers voelt men de diepere ondergrond van het eeuwig menselijke. In sobere lijnen schetst de dichter het beeld van *de* vrouw, die door het leven wordt gegrepen. Door die soberheid verheft de weergave van twijfel en strijd, deernis en wanhoop, berouw en vertrouwen, zich tot een tragische grootheid.

De *Beatrix* is niet alleen een meesterwerk uit onze Middelnederlandse literatuur, maar behoort tot het literair patrimonium van West-Europa. „De *Beatrix*-legende, zoals ze door onzen dichter werd ontworpen... is geen eenvoudig Maria-mirakel meer, hoe zuiver en boeiend ook verteld. Zij treedt uit de sfeer van de zuivere legende in die van de algemene menselijkheid. Zo staat zij, met al haar godsdienstige gehalte, in de brede stroming van onze cultuur, die eenmaal in Renaissance zal uitmonden”⁷.

4. BRONNEN EN OORSPRONKELIJKHEID

De legende van *Beatrix* behoort tot de meest verspreide en populaire Maria-mirakelen: men vindt ze met tal van variaties terug in Latijnse, Franse, Middelnederlandse, Duitse, Spaanse, Oudnoorse en zelfs Arabische bewerkingen. Het is de blijvende verdienste van R. GUIETTE, de onderlinge verhouding van deze talrijke redacties, met even bewonderingswaardig wetenschappelijk inzicht als artistieke aanvoeling, in zijn monumentaal werk *La légende de la sacristine* bestudeerd te hebben⁸. Zijn ijverige opzoekingen leidden tot de volgende vaststellingen:

¹ Een tekst, waarvan men bevestigen kan dat hij de oorspronkelijke vorm van de *Beatrix*-legende bevat, is niet aan te wijzen.

² De legende was nagenoeg onbekend in de Nederlandsprekende gewesten, toen onze Middelnederlandse versie gedicht werd en is dus stellig niet ontstaan op

7. J. VAN MIERLO, *Sprokkelingen*..., 1948, blz. 40 (zie nr. 56).

8. R. GUIETTE, *La légende de la sacristine. Etude de littérature comparée*, 1927 (zie nr. 34).

onze bodem⁹. Wij kunnen ons niet zonder meer be-roepen op volkse traditie, waaraan de dichter, naar eigen vinding en gemoed, poëtische motieven zou hebben ontleend.

Uit de proloog van ons *Beatrix*-gedicht vernemen we, dat de dichter zijn stof dankte aan broeder Ghijsbrecht (van de orde der Wilhelmieten door de H. Wilhelmus de Grote omstreeks 1127 gesticht), die op zijn beurt het verhaal gevonden had „in die boeke sijn” (vs. 13-17).

Reeds Jonckbloet had er in 1841¹⁰ op gewezen dat met deze „boek” een der verzamelingen van wonderverhalen van CAESARIUS VAN HEISTERBACH¹¹ bedoeld werd, die behoren tot de vermaardste en meest verspreide werken van die aard uit de Middeleeuwen. Hij verwees naar de eerste versie van Caesarius, in de omstreeks 1220 geschreven bundel *Dialogus Miraculorum*, Distinctio VII, caput 34, waar het verhaal voorkomt onder de titel *De Beatrice custode* (Over de kosteres *Beatrix*)¹². Indien men Caesarius' getuigenis¹³ letterlijk aanvaardt, mag men de *Beatrix*-legende met grote waarschijnlijkheid dagtekenen uit het einde van de 12de of het begin van de 13de eeuw, en kan de legende afkomstig zijn uit Noordwest-Europa, zonder dat nadere lokalisering mogelijk is.

Caesarius' tweede versie staat in zijn *Libri VIII Miraculorum*, Liber III, Mir. 11¹⁴, een bundel die dagtekent uit de jaren 1237-1238. Het is D. A. Stracke, die aan de hand van een

9. Zoals werd vooropgezet door J. VAN DER ELST (zie Nr. 19) en door C.G.N. DE VOOYS bijgetreden (zie Nr. 31).

10. W. J. A. JONCKBLOET, *Aanhangsel*... (zie Nr. 1).

11. Over Caesarius van Heisterbach en zijn werk, raadplege men R. GUIETTE (zie Nr. 34), blz. 15-22, waar eveneens alle bibliografische verwijzingen aangegeven worden. Zie vooral: A. W. WYBRANDS, *De Dialogus Miraculorum van Caesarius van Heisterbach, beschouwd als bijdrage tot de kennis van het godsdienstig leven in Nederland in de aanvang der dertiende eeuw*, in *Studien en Bijdragen van Moll en De Hoop Scheffer*, 1871, en C. G. N. DE VOOYS, *Middelnederlandse legenden en exempelen*, 2de uitg., 1926, blz. 20-23.

12. De Latijnse tekst vindt men in R. GUIETTE, *La légende de la sacristine*, blz. 18-19; de Nederlandse vertaling bij C. HONIGH, *Mnl. Maria-legenden*, in *De Gids*, XVIII, 1879, Dl. 2, blz. 482-483 (zie Nr. 7) en in uitgave 8 door J. GONDREY, blz. 9-11.

13. „In monasterio quondam sanctimonialium cuius nomen ignoro, ante non multos annos...” *Dialogus Miraculorum*.

14. Een bondige ontleding hiervan vindt men bij J. VAN DER ELST, in *Schr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, XXXII, 1913, blz. 52-53 (zie Nr. 19).

doorlopende vergelijking van Caesarius' tekst met het Middelnederlandse gedicht, aantoonde dat deze versie als *de* bron van onze *Beatrijs* moet beschouwd worden, een stelling die, mits bepaalde reserves, thans algemeen wordt aangenomen.

Uit Strackes vergelijking mag ook de conclusie getrokken worden, dat onze Middelnederlandse dichter zeer vrij stond tegenover zijn bron. Deze onafhankelijkheid is reeds duidelijk in het eerste gedeelte (*vs.* 18-553), en talrijke en treffende elementen en bijzonderheden uit het tweede gedeelte (*vs.* 553-864) komen in het Latijns voorbeeld niet eens voor. Alleen de hoofdlijnen der zich ontwikkelende gebeurtenissen worden door onze dichter trouw gevolgd, maar de uitwerking is totaal anders. Van een overzetting van de Latijnse tekst is geen spoor te vinden en ons gedicht is heel wat anders geworden dan het dorre verhaal van Caesarius¹⁵. Ook J. Prinsen¹⁶ wees reeds in 1891 op het grote verschil in uitwerking tussen beide versies.

Houdt Stracke vast aan de hypothese, dat onze dichter werkelijk over een afschrift van de Latijnse tekst van Caesarius' verhaal beschikte, andere geleerden, hoewel ze Caesarius' versie als bron aannemen, maken hier tegen bezwaar en oordelen, gezien de verregaande zelfstandigheid van onze dichter tegenover deze bron, dat het niet eens waarschijnlijk is dat onze dichter iets meer aan die bron ontleend heeft, dan wat broeder Ghijsbrecht hem mondeling heeft medegedeeld¹⁷.

Het is begrijpelijk dat Stracke, die Caesarius als uitsluitende bron aanvaardt, het slot (*vs.* 865-1038), dat in het geheel niet voorkomt bij Caesarius, beschouwt als een toevoegsel van latere datum. Ter staving van deze uitspraak voert hij ten andere nog aan, dat de specifiek didactische opzet en uitwerking van dit gedeelte in het geheel niet strookt met de behandeling van het voorafgaande¹⁸. Tegenover deze bewering

15. D. A. STRACKE, *De bronnen der Nederlandsche Beatrijs in Leuvenische Bijdragen*, XIX, 1927, blz. 1-28 (zie Nr. 32).

16. J. PRINSEN, in *Noord en Zuid*, XIV, 1891, blz. 422 (zie Nr. 10).

17. o.m. H. WATENPHUL (Zie Nr. 13), R. GUETTE (Zie Nr. 34), A. C. BOUMAN in zijn *Beatrijs*-uitgave (= nr. 18).

18. D. A. STRACKE, *De interpolaties der Beatrijs*, in *Leuvenische Bijdragen*, XVIII, 1926, blz. 95-121 (zie Nr. 32). Voor het eerst verdedigd door H. WATENPHUL, *Die Geschichte der Marienlegende von Beatrix der Kisterin*, 1904 (zie Nr. 13), maar weerlegd door J. VAN DER ELST, *Bijdrage*... (zie

heeft, na A. C. Bouman¹⁹, ook J. van Mierlo stelling genomen. Voor hem behoort het omstandig verhaal van het lot der kinderen en van de biecht der zondares tot de kern zelf van het gedicht, zoals het door onze dichter werd gezien en ontworpen. „Het kan niet gemist worden, zonder dat de esthetische schoonheid er door lijdt: omdat een der meest menselijke en sympathieke trekken in *Beatrijs*, haar moederliefde, er door zou ontstierd zijn, omdat het vereiste waarschijnlijkheidsbewijs zou ontbreken, de biecht; omdat ook het drama in de ziel van *Beatrijs* met haar terugkeer in het klooster niet ten einde was”²⁰.

G. Kazemier²¹, die in 1949 de opvatting van Van Mierlo weerlegde en *vs.* 865-1038 als een latere, mogelijk als twee latere toevoegsels (*vs.* 865-970 en *vs.* 970-1038), beschouwde op grond van de inhoud, komt in de inleiding tot zijn *Beatrijs*-uitgave²² uitvoerig op dit probleem terug. Hij put zijn argumenten thans uit de structuur van het verhaal en het opmerkelijk verschil in de frequentie en de aard der enjambementen. Het oorspronkelijk verhaal, dus tot en met *vs.* 864, heeft een zuivere „kringsvormige structuur”, want het verhaal eindigt waar het begon: in het klooster. De getallessymbooliek speelt niet alleen in de inhoud — een aspect waarop werd gewezen door F. Lulofs²³ — doch ook in de structuur een rol. Kazemier wijst erop dat de 864 verzen bestaan uit 3 x 7 onderdelen — aangeduid door een gekleurde lombarde in het handschrift en in de meeste uitgaven weergegeven door een grotere hoofdletter en een interlinie — en dat de 7 onderdelen, nl. 1,8 (= 7 + 1), 15 (= 14 + 1) enz. telkens met elkaar corresponderen. Bovendien is hij geneigd om een verband te leggen tussen *vs.* 667, de aanvang van het visioen, en 666, het getal van het beest uit de Openbaring. Hij merkt hierbij op: „Als het toeval is, is het een heel werkwaardig toeval. Op het

Nr. 19) en C. G. N. DE VOOVS, *Mini. legenden en exemplen*, blz. 107, noot 3 (zie Nr. 31).

19. In uitgave 16, blz. 23-24.

20. J. VAN MIERLO, *Is het slot van Beatrijs niet oorspronkelijk?* verschenen in uitgave 20, en met aanvullingen herdrukt in *Sprokkelingen*... , blz. 29-40 (zie Nr. 56).

21. G. KAZEMIER, *Het slot van Beatrijs*, in *De Nieuwe Taalgids*, XLII, 1949, blz. 90-93 (zie Nr. 61).

22. Zie Tekstuutgaven, nr. 28.

23. F. LULOFS, *Begrip voor Beatrijs*... in *Levende Talen*, 1961, blz. 475-489 (zie Nr. 75).

ogenblik dat er van hogehand in Beatris's leven wordt ingegrepen zijn er 666 verzen voorbij, verhalend de periode van 's duivels macht over haar' (blz. 33). O.i. wordt er reeds vroeger ingegrepen, nl. in vs. 484-485:

« Sinte haer God int herte saen
Berouwenesse alsoe groet »

Door het berouw, én door het gebed van Beatris tot Maria (vs. 433-482) was de macht van de duivel reeds aangetast. Van doorslaggevender betekenis lijkt ons de opmerking van G. Slings²⁴, dat vs. 1-864 zich precies in twee even lange stukken laten verdelen die elk voor zich een eenheid vormen: in de eerste 432 verzen bevindt Beatris zich in de macht van Venus; deze periode eindigt met het verdwijnen van de jonge man; de volgende 432 gaan over Beatris's leven zonder hem²⁵. F. Lulofs is van oordeel dat het niet uit te maken is of het gedicht eindigde bij vs. 864; voor hem is „het feit, dat dit gedicht in deze redactie is overgeleverd en in deze redactie voor het middeleeuws publiek is gebracht“ belangrijk²⁶. M. Spies²⁶ verdedigt de oorspronkelijkheid van het gedeelte na vs. 861, en dit op grond van Caesarius' versie in het derde boek van de *Libri Miraculorum*, die ook door F. Lulofs²⁵ en door G. Kazemier²⁷ verkeerd geïnterpreteerd is. De opvattingen ter zake blijven dus verdeeld.

5. DATERING EN AUTEURSCHAP

Zoals voor menig werk uit deze periode, is ook voor *Beatris* de datering en het auteurschap een wetenschappelijk probleem, waarover de meningen uiteenlopen en tal van hypothesen werden opgebouwd.

De verzamelcodex, waarin de enige *Beatris*-tekst waarover we beschikken, voorkomt, dagtekent uit 1374, datum vermeld boven de Paastafel, waarmee de codex aanvangt. Dit is natuurlijk een terminus ad quem, maar geeft ten slotte geen preciese aanduiding over het jaar, waarin ons gedicht ontstaan is.

24. Geciteerd door G. KAZEMIER in de inleiding tot zijn *Beatris*-uitgave (= nr. 28), blz. 32.

25. Zie Tekstuitgaven nr. 25. Aantekening bij vs. 859-864

26. Zie *Studies*, Nr. 101

27. Zie Tekstuitgaven nr. 28. Inleiding: Is het slot oorspronkelijk?

D. A. Stracke betoogt, dat men niet kan bewijzen, dat ons gedicht eerst in de 14de eeuw zou geschreven zijn. Wel blijkt dat de Theophilus-legende aan de dichter bekend was, maar niets wijst erop dat *Beatris* ook literair afhankelijk zou zijn van onze Theophilus-redactie, die bovendien evenmin met zekerheid te dateren is.

Uit de in ons gedicht beschreven toestanden, de zuivere opvatting der minne, de nog ongerepte ritterlijke geest, mag men afleiden dat de Middelnederlandse versie nog behoort tot de 13de eeuw; Stracke gaat zelfs nog verder en verplaatst het ontstaan tot omstreeks 1240, dus slechts enkele jaren na het ontstaan van Caesarius' tweede versie²⁸. Om dit echter vol te houden, kan hij niet anders dan het slot (vs. 865-1038) beschouwen als een bijvoegsel van jongere datum: wegens de didactische opzet, de uitwerking en de geringe poëtische waarde kan dit gedeelte onmogelijk vóór 1300 worden geda-teerd²⁹.

Steuend op een innerlijke en uiterlijke overeenkomst tussen *Floris ende Blancefloer* en *Beatris*³⁰, pleit Stracke ervoor dat DIEDERIC VAN ASSENEDE, de dichter van *Blancefloer*, eveneens als de dichter van *Beatris* moet aangezien worden²⁹, een stelling die echter geen algemene erkenning verwerven kon³¹. Bovendien moet dan, volgens de uiteenzetting van Stracke zelf, het ontstaan van het gedicht verschoven worden naar ca. 1260-1270.

Op grond van zijn humane levensbeschouwing, kan men veronderstellen dat de dichter ofwel zelf in het boek van de levenservaring gelezen heeft ofwel gevormd is in „die leerschool van de kennis van het menselijk hart, de biechtstoel“.

Bij de overweging hoe objectief de dichter het gebeuren ver-

28. D. A. STRACKE, *Hoe oud is onze Beatris?* in *Leuvenische Bijdragen*, 1927 (zie Nr. 28, IV); D. C. TINBERGEN, *De Nederl. literatuur in de 13e., 1947*, blz. 58 (zie Nr. 54).

29. D. A. STRACKE, o.c.

30. Andere auteurs hebben gewezen op overeenkomsten met:
1° *Carol en de Elegist* (A. J. DE JONG, tekstuitgave nr. 12);
2° *Theophilus* (G. KALFF, *Gesch. d. Nederl. letterk.* Dl. 1, 1906, blz. 353-358, zie Nr. 14);

3° *Marijken van Nieuweghen* (A. J. DE JONG, *Nederlandse letterkunde*, Dl. 1, 1936, blz. 140-141, zie Nr. 44).

31. O.m. J. GIELEN, in *Leuvenische Bijdragen*, XXIII, 1931, blz. 33-38 (zie Nr. 42).

telt, nl. als iemand die „de wereld“ kent, maar zelf er buiten, er boven staat, is men geneigd zich bij de laatste mening aan te sluiten³².

Volgens Willem van Eeghem is *Beatrijs* een werk van de Brusselse dichter HEYNE VAN AKEN (ca. 1250-1320)³³.

De bewijsgronden voor deze toeschrijving zijn de volgende: van Heyne van Akens grondige kennis van de liefde legt diens ganse oeuvre getuigenis af — ook onze sproke is in haar kern een liefdesgeschiedenis;

achter de onbekende dichter van „Die Rose“ heeft men een priester gezocht — ook de onbekende dichter van *Beatrijs* wordt aangezien als een geestelijk leidsman, vooral in zijn hoedanigheid van biechtvader;

de treffende overeenkomst van bepaalde bijzonderheden uit de liefdesgeschiedenis van Evax en Sibille uit de „Roman van Heinric en Margriete van Limborch“ met enkele details uit het liefdesverhaal van *Beatrijs* en de jongeling — enkele dezer overeenkomsten groeien tot een typisch parallelisme uit; de hoge kunstwaarde van beide werken.

Aanvaardt men Van Eeghems toeschrijving aan Heyne van Aken, dan dagtekent de *Beatrijs* uit ca. 1290.

Datering en auteurschap van de *Beatrijs* zijn natuurlijk nauw met elkaar verbonden. De tekst zelf bevat geen gegevens hierover; toch heeft men gepoogd uit een paar verzen een oplossing te halen of althans een hypothese op te bouwen. Uitgaande van „Broeder Ghijsbrecht, een begheven Willemijn“ (vs. 14-15) heeft Pr. Janssens³⁴ voor wie de dichter een kloosterling moet geweest zijn, „langs enigszins nieuwe wegen“, nl. via archivalia, de vraag opgeworpen of de dichter niet een monnik uit Baudelo was, die het verhaal vernam van de wilhelmiet Ghijsbrecht. Daarbij denkt hij o.a. aan Diederic van Assenede. G. Kazemier³⁵ citeert enkele kritische opmerkingen van G. J. Vroeijsenstein in verband met Janssens' bijdrage. Vroeijsenstein vermoedt dat Ghijsbrecht een gefin-

32. Cf. A. J. DE JONG, *Nederlandische letterkunde*, Dl. 1, 1936, blz. 94-98 (zie Nr. 44); C. C. DE BRUIN in J. HAANTJES-W. A. P. SMIT, *Panorama der Nederlandse letteren*, 1948, blz. 27 (zie Nr. 55).

33. W. VAN EEGHEM, *Brusselse Dichters, Eerste reeks*, Brussel, Uitgeverij en Boekhandel Simon Stevin, 1958, blz. 92-96.

34. PR. JANSSENS, *Een Cisterzienser van Baudelo, dichter van de Beatrijs-legende ? in Ons Geestelijk Erf*, XXXIV, 1960, blz. 186-196 (zie Nr. 74).

35. Zie Tekstuitgaven, nr. 26, blz. 44-47.

geerde figuur is, maar hecht veel belang aan de toevoeging „Willemijn“, omdat die slechts zin kon hebben in een streek waar het woord „een vrouwenwekkende klank had“. Op grond daarvan zou hij het ontstaan van de *Beatrijs* in Oost-Vlaanderen situeren.

In de tweede helft van de dertiende eeuw kende de Wilhelmietenorde een zeer vlugge verspreiding in onze gewesten, maar de kloostergemeenschap telde telkens slechts 7 à 14 monniken. Van uit Baseldonck (een ca. 1245 door een groepje Wilhelmieten overgenomen klooster nabij 's Hertogenbosch) werd in 1249 Bievliet gesticht, vanwaar monniken vertrokken naar Nijvel en Aalst (nog vóór 1270) en naar Walincourt (nabij Cambrai) (ca. 1252) dat zelf weer een klooster stichtte te Nieuwland (West-Vlaanderen, 1261). Huybergen (nabij Tongerlo) werd ca. 1278 opgericht door monniken uit Baseldonck. Het kluizenaaasideaal van de stichter, Wilhelm von Malavalle († 1157) indachtig, vestigden de Wilhelmieten zich bij voorkeur in braakliggende, onvruchtbare streken, waar zij trachten door arbeid op het veld in hun levensonderhoud te voorzien³⁶. Baudelo, in het begin van de dertiende eeuw in een gelijkwaardige omstandigheden ontstaan, was reeds in 1213 een abdij, al was de situatie in 1247 nog eerder armoedig³⁷. De vraag van Vroeijsenstein „als de auteur werkelijk woonde in de abdij van Baudelo, waarom kon hij dan het verhaal niet naslaan in de boeken van Caesarius, die immers volgens Pr. Janssens (p. 190), in de Nederlandse kloosters vijftig gelezen en in het Diets vertolkt werden? De oude en rijke abdij van Baudelo zal zeker over deze boeken beschikt hebben!“ zouden we enigszins anders willen stellen: „Zou een Cisterzienser uit de Baudelo-abdij voor een Latijns verhaal van Caesarius van Heisterbach bij een broeder uit Bievliet te rade zijn gegaan?“ — En voor Nederlandse vertalingen van Latijnse legendenbundels in de 13e eeuw ontbreken vooralsnog bewijzen.

Te Aalst, waar de Wilhelmieten een nederzetting met kapel hadden buiten de stadsmuren, verleenden ze ook hulp aan bedevaarders. Een van hen kan dan ook daar het verhaal van

36. De gegevens over de Wilhelmieten ontleenden we aan de studie: KASPAR ELM, *Beiträge zur Geschichte des Wilhelmitenordens*, Köln-Graz, Böhlau Verlag, 1962 (Münstersche Forschungen, Heft 14).

37. Zie P. F. VYNCKE, *Geschiedkundige schets van de abdij van Baudelo*, Gent, Drukker-Uitgever Vyncke, 1921.

broeder Ghjysbrecht, die het in het Latijn had gelezen, vernomen hebben!

Met G. Kazemier mogen we dan ook zeggen dat „alle gissingen omtrent de auteur gissingen zijn”; des te meer als we vaststellen hoe weinig concrete gegevens over de Wilhelmieten, en andere kloosters, uit de 13de eeuw bekend of nog te achterhalen zijn.

Is dan Kazemiers datering van de Beatrijs — waarschijnlijk tussen 1237 en 1276 geschreven³⁸ — meer dan een gissing? Hij stelt de datum 1276 voorop omdat Paus Gregorius op het Tweede concilie van Lyon (1274) de vrouwen het dragen van overdadige sieraden verbood, en in 1276 voorschreef de sliepen van de gewaden te verkorten en de hoofdbedekking te reduceren tot een sluier.

De jongeling kocht „cierheit menefoude” (vs. 178) en liet maken „Mantele ende caproen groet” (vs. 169). Als G. Kazemier, die „groet” verklaart door „omvangrijk”, besluit: „Onze dichter is kennelijk een vroom man... Was het verbod van Gregorius toen al bekend geweest, dan zou de dichter de jongeling geen „caproen groet” noch „cierheit menefoude” hebben laten kopen”, dan rijst bij ons toch de vraag: Hoe vlug werd zo'n verbod verspreid? Zou de jongeling zich aan dergelijk verbod gestoord hebben, tenzij het de „mode” heel sterk had beïnvloed, wat we dan ook uit andere bronnen zouden willen bevestigd zien.

6. HANDSCHRIFT

De Beatrijs-tekst is slechts in één handschrift bewaard. Het berust in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, onder het nummer 76 E 5, vroeger resp. 727 en AA 69. Het handschrift dat, hoewel verschillende werken bevattend, als één verzamelfcode is aangelegd, is samengesteld uit 9 bundelities, de zogenaamde katernen, van 8 bladen perkament, en een tiende waarvan de laatste twee bladen weggesneden zijn. De bladen zijn 257 mm. hoog bij ca. 190 mm. breed. Het bevat, naast kortere stukken, o.a. uittreksels uit werk van Jan van Boendale en Jan van Ruusbroec, de *Dietsee Doctrinael* van Jan van Boendale of iemand uit diens omge-

38. Zie Tekstuigaven, nr. 28, blz. 25-26.

ving, de Beatrijs-legende en de aan Jacob van Maerlant toegeschreven *Heymelijchede der Heymelijcheit*. Het gehele handschrift is geschreven door één en dezelfde fraaie hand in de sierlijke gotische *littera textualis*.

Het is verlicht, doch de versieringen zijn vrij conventioneel. Boven de Paastafel waarmede de codex open staat de volgende aantekening: „Int jaer Ons Heeren m. ccc. lxxiii. es die sondach lettere op .a. ende de mane es prime op .vij. . Reeds D. A. Stracke³⁹ was er niet zeker van dat daarom de codex in 1374 werd aangelegd of voltooid. Dit is ook het oordeel van P. J. H. Vermeeren⁴⁰ die aantoonde hoe men bij de datering van deze codex voortdurend tussen het „onzekere” en het „zekere” geweid heeft. Hij verstrekt tevens correcties en aanvullingen op de uitvoerige beschrijving van de codex door G. I. Liefinck⁴¹, die het ontstaan ervan situeert in Brussel of in ieder geval in een klooster in de nabijheid ervan.

Hoe dan ook, 1374 biedt niet de minste aanwijzing ter bepaling van de ouderdom van de Beatrijs-tekst, die voorkomt van fol. 47 v. tot en met 54 v.

7. VERANTWOORDING VAN DE UITGAVE

In 1947 werd een fascimile-uitgave van het handschrift door A. L. Verhofsede bezorgd⁴². Hiermede beschikken we over een enig werkinstrument, waardoor de grondslag voor de definitieve Beatrijs-tekst gelegd is.

De eerste druk van onze Beatrijs-uitgave (1945)⁴³ was op de tekst van D. C. Tinbergen⁴⁴ gesteund; vanaf de tweede druk (1952) werd vanzelfsprekend de fascimile-uitgave gebruikt. Onze tekst is een nauwkeurige weergave van het handschrift:

39. D. A. STRACKE, *Hoe oud is onze Beatrijs?* in *Leuwaensche Bijdragen*, XIX, 1927, blz. 48-50 (zie Nr. 32, IV).

40. P. J. H. VERMEEREN, *De Bibliotheca Neerlandica Manuscripta van Willem de Vreesse*, blz. 157-159.

41. Zie Tekstuigaven, nr. 21, tweede druk, blz. 20-31.

Voor een bondiger beschrijving van de codex zij verwezen naar J. DESCHAMPS, *Middeliederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, Brussel, 1970, nr. 20, blz. 70-72.

42. Zie Tekstuigaven, nr. 21.

43. Zie Tekstuigaven, nr. 20.

44. Zie Tekstuigaven, nr. 4.

- 1) de sierletters, die in het manuscript voorkomen, worden door initialen én een interlinie weergegeven;
- 2) de oorspronkelijke spelling wordt gehandhaafd;
- 3) de verbetering van aperte schrijffouten is onderaan de tekst geplaatst.

Daar wij de volle nadruk op de tekst zelf leggen, blijven de in het handschrift voorkomende verbeteringen, schrappingen, bovengeschreven letters, willekeurig geplaatste punten onvermeld.

Met oog op de vlotte leesbaarheid:

- 1) zijn de afkortingen opgelost, doch steeds cursief gedrukt — bij een duidelijk leesbare, bovengeschreven *i, o* en *a* wordt alleen de *r* cursiveerd;
- 2) worden *u, uu*, en *i* door *v, w* en *j* weergegeven, steunend op de hedendaagse uitspraak;
- 3) plaatsen we de hoofdletters volgens modern gebruik: God en de op God betrekking hebbende persoonlijke voor- naamwoorden, alle eigennamen, het eerste woord van elk vers;
- 4) brengen we een moderne interpunctie aan;
- 5) beogen de aantekeningen, zonder enige grammaticale, etymologische of filologische uitleg, alleen de verstaanbaarheid van de tekst.

In deze elfde druk komt in de Bibliografie geen bis-nummering meer voor. De voetnoten van de inleiding zijn nu doorlopend genummerd; tenzij het uit de tekst duidelijk blijkt of uitdrukkelijk vermeld is dat verwezen wordt naar een uitgave, slaan alle nummers in de noten op Studies. De bibliografische gegevens werden bijgewerkt — Uitgaven nr. 7, 20, 26, Studies nr 34, 58, 78, 85, 93 — aangevuld met nrs. 29 en 30 (Uitgaven) en nrs. 52, 94, 97-104 (Studies).

Brussel, 12 juli 1982

Analytische bibliografie

1. TEKSTUITGAVEN

- 1 W. J. A. JONCKBLOET, *Beatrijs. Ene sproke uit de XIIIe eeuw, uitgegeven en opgehelderd, 's Gravenhage, A. D. Schinkel, 1841.*

Volgens een mededeling van W. J. A. Jonckbloet zelf, beoogde hij een diplomatische afdruk, wat echter met de werkelijkheid niet overeenstemt.

Het gedicht dagtekt uit het einde der 13de eeuw, „zo om den versbouw in het algemeen als om sommige uitdrukkingen” (bl. vi). Het gedicht is oorspronkelijk en misschien van dezelfde schrijver als het verhaal *Van eenen jonghen kinde ende hare scoelmeester* in *Belgisch Museum* (I 1837, blz. 326-339), „tot welks tegenhanger men het zou kunnen beschouwen” (blz. vii).

De aantekeningen (blz. 35-66) willen „eene proeve leveren van den schat van bijzonderheden omtrent het huiselijk leven in de middeleeuwen in onze oude gedichten verspreid.”

- 2 W. J. A. JONCKBLOET, *Beatrijs en Carl ende Elegast, uitgegeven en toegelicht, Amsterdam, P. N. van Kampen, 1859.*

Volgens een mededeling van W. J. A. Jonckbloet (blz. 40-43), werd met deze herdruk een kritische uitgave beoogd: „ook de tekst mocht niet meer diplomatisch naar het handschrift worden afgedrukt. Met hoeveel zorg dat handschrift ook geschreven is, levert het toch te veel bewijzen dat de schrijver meer op kalligraphische netheid zag dan op grammatische zuiverheid, en het ware een vergriep aan de eischen van onzen tijd de blijkbare fouten niet te herstellen” (blz. 40). De aangebrachte tekstverbeteringen berusten op conjecturaalkritiek met verwijzing naar de lezingen van het hs. onderaan de bladzijden.

De in de uitgave van 1841 geroemde „zuiverheid van het rhythus” alsmede de daar geopperde datering worden opgegeven. „Over het algemeen is het rhythus zeer vrij, zool niet slordig behandeld” (blz. 42), waarvan voorbeelden op blz. 42-43.

Zicht aansluitend bij de door M. DE VRIES in *De Gids* (IV, 1841,

blz. 334) uitgebrachte bespreking van de uitgave van 1841, verschuift Jonckbloet het ontstaan van het gedicht naar het eerste kwartaal van de 14de eeuw.
Beatris werd naar een mondeling verhaal bewerkt (blz. 44); het is „een waar kunstgewrocht geworden“ (blz. 44-46); de sage zelf hoort in Duitsland thuis.

3 GEORG PENON, *Beatris*, in *Nederlandsche dicht- en prozawerken. Bloemlezing uit de Nederlandsche letteren, ten gebruike bij Dr. W. J. A. Jonckbloet's „Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde“*, Eerste Deel, Groningen, J. B. Wolters, 1889, blz. 347-377.

Volgens een mededeling van Penon, beoogt hij met zijn uitgave een nauwere aansluiting bij het handschrift dan Jonckbloet in 1859 (= 2). Ofschoon op blz. xvi-xvii 130 plaatsen opgesomd worden, waar het handschrift, tegen de door Jonckbloet aangebrachte veranderingen in, gevolgd werd, heeft Penon op zijn beurt de tekst gewijzigd zonder er rekening van te geven. Naar het oordeel van C. Lecoutere (*Levensche Bijdragen*, III, 1900, blz. 257) heeft Penon, „naast sommige noodige veranderingen er verschillende overbodige toegebracht, ja, eenige schijnen zelfs heelemaal wilkeurig, want men kan er bezwaarlijk een verklaring voor vinden.“

4 *Beatris*. Naar het Haagsche handschrift uitgegeven door C. J. KAAKEBEEN, met een parafraze door JAN LIGTHART, Groningen. J. B. Wolters, 1901. [*Van alle tijden*, nr. 2].

Herdruckt in 1910, 1914, 1917, 1919, 1920, 1925, 1929, 1932, 1938, 1941, 1943, 1947, 1949, 1952, 1955, 1959, 1962, 1964 (verschenen in 1965), 1970.

Van de 7de druk af (1925) tot en met de 14de (1949) werd elke uitgave door D. C. TINBERGEN verzorgd; van de 15de (1952) af door L. M. VAN DIS.

C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart beoogden een diplomatische weergave van het handschrift; D. C. Tinbergen heeft de transcriptie opnieuw met het handschrift vergeleken, en zo werd deze Beatris-uitgave de legger van alle edities, althans tot en met het verschijnen van de fascimile-druk in 1947 (= 20).

De laatste door D. C. Tinbergen bezorgde Beatris-tekst (1948^{1*}) verschilt van de onze in vs. 100, 182, 242, 358, 397,

455, 885, 946, 964, 972; de laatste door L. M. van Dis bezorgde tekst (1962^{1*}) vertoont dezelfde verschillen en stemt bovendien niet overeen met onze weergave in vs. 49, 121, 284, 410, 889, 930, 968, 983.

Van de 9de druk af (1932) werden de inleiding van C. J. Kaakebeen en de parafraze van Jan Ligthart vervangen door een inleiding van Tinbergen, waarin hij de verschillende aspecten van de Beatris-legende toelicht.

5 *Beatris*, Antwerpen, J. E. Buschmann, 1901.

Deze met platen van CH. DOUDELET geïllustreerde luxe-uitgave, (zie: *Vlaamse bibliofiele uitgaven 1830-1980. Nederlandse letterkunde in België*, Brussel, V.E.V.-Komitee Brussel, 1980, nr. 21, blz. 65 en 67) werd door HENDRIK DE MAREZ bewerkt volgens de uitgave van Jonckbloet, met raadpleging van Lecouteres collatie met het handschrift (zie Nr. 12). Ze voldoet echter niet aan de vereisten van de wetenschappelijke tekstkritiek.

De oorspronkelijke tekst werd vertaald in het Frans door H. DE MAREZ, in het Duits en het Engels door A. W. SANDERS VAN LOO. Deze vertalingen werden als bijlagen bij de uitgave gevoegd.

6 M. R. DE BROUWER, *Die sproke van Beatris*, Tilburg, De Tilburgsche Handelsdrukkerij, 1904. [*Letterkundige Bibliotheek voor Katholicken*, nr. 14].

De tekstuigave berust op Penons lezing (= 3).

In de inleiding wordt vooral de aandacht gevestigd op de „gemoedsuitstorting“, die *Beatris* in essentie is, alsook op het romantisch cachet, dat de dichter aan het verhaal heeft weten te geven.

7 ADRIAAN J. BARNOUW, *Beatris*. *A Middle Dutch Legend*. Edited from the only existing Manuscript in the Royal Library, The Hague, with a Grammatical Introduction, Notes and a Glossary, London, Oxford University Press, z.j. [1914]. [*Publications of the Philological Society*, III].

In de Middelnederlandse tekst is oermet de waarde van \bar{o} door oo weergegeven; de uitgave bevat een beknopte Middelnederlandse grammatica met voorbeelden uit de *Beatris*, aan-

- tekeningen betreffende het hs., de legende en de uitgaven, een glossarium.
- De getrouwe prozavertaling is, met de Middelnederlandse tekst, opgenomen in *Medieval Netherlands religious Literature*, Leyden, Sythoff - London, Heinemann - New York, London House & Maxwell, 1965, blz. 124-187. [*Bibliotheca Neerlandica. A Library of Classics of Dutch and Flemish Literature*].
- In 1944 bezorgde MARNIX GIJSEN een Beatrijs-vertaling in versvorm door ADRIAAN J. BARNOUW: *The Miracle of Beatrice. A Flemish Legend of c. 1300. English-Flemish Edition. Introduction by JAN ALBERT GORIS*, New York, Pantheon, 1944.
- In de Middelnederlandse tekst is in geval van proclisis een weglatingsteksten toegevoegd. Voor de inleiding, zie *Studies*, nr. 52.
- 8 K. H. DE RAAFFEN J. J. GRISS, *Beatrijs, in Zeven eeuwen. Spiegel der Nederlandse letteren van 1200 tot heden. Eerste deel: 1200-1700*, Rotterdam, W. L. & Brusses Uitgeversmaatschappij N.V., 1917; blz. 45-54; herdrukken: 1919, 1925, 1935.
- Tekst volgens uitgave 4, zonder versnummering; de verzen 43-58, 355-365, 643-657, 819-824 werden niet opgenomen.
- 9 JULIUS GONDRIJ, *Beatrijs, naast den oorspronkelijken tekst in onze huidige spelling overgebracht en toegelicht*, Antwerpen, Boekhandel Flandria, 1918.
- De oorspronkelijke Beatrijs-tekst werd overgenomen uit de uitgave van Kaakebeen (= 4).
- 10 JOH. VORRINK, *Beatrijs, in Veertien liederen, vijf verhalen en één toneelspel uit de Middeleeuwen*, Amsterdam, S. L. van Looy, 1921, blz. 82-114.
- Tekst volgens uitgave 4.
- 11 M. F. J. WOLTERS, *Beatrijs. Een Middelnederlandse Marialegende*, Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1926. [*Nederlandse schrijvers*, nr. 16].
- Tekst volgens uitgave 4.
- In de inleiding (blz. 3-25) worden o.m. de Nederlandse bewerkingen toegelicht, die na 1900 verschenen zijn (blz. 12-24).

- 12 A. J. DE JONG, *Beatrijs. Middelnederlandsch dichtwerk uit de XIVe eeuw, met inleiding en aantekeningen*, Amsterdam, Uitgeverij Joost van den Vondel, 1926.
- Tekst volgens uitgave 4.
- Van belang is hier de vergelijking tussen de Beatrijs en Karel ende Elegast (blz. 7-25).
- 13 JOS. J. GIELEN, *Beatrijs. Middeleeuwe Marialegende, met inleiding en aantekeningen*, Tilburg, Uitgeverij De Kempen, 1931. [*Uit Nederlands Woordkunst*, nr. 11]; tweede druk: Nijmegen - Utrecht, Dekker en Van de Vegt N.V., 1951.
- Tekst volgens uitgave 4, maar met een aantal emendaties naar Strackes artikel (zie Nr. 32 en Nr. 42). De verzen 337-369, 448-451, 455-463 werden niet opgenomen.
- In de inleiding beschouwingen (blz. 7-35) is vooral Gielens visie op Boutens' Beatrijs van belang.
- 14 *Beatrijs. Een middeleeuwse legende. Met houtsneden van V. Stuyvaert*, Maastricht - Brussel, A. A. M. Stols, 1937.
- Luxe-uitgave met integrale weergave van de door Tinbergen bezorgde Beatrijs-tekst (= 4), zonder woordopheldering.
- 15 *Beatrijs*, Brugge, Uitgave Wiek-op, 1938.
- Integrale weergave van de door Tinbergen bezorgde Beatrijs-uitgave (= 4) naar aanleiding van de door Herman van Overbeke geleide openluchtvoorstellingen in het kloosterpand van de Dominikanen te Knokke-Zoute.
- 16 VICTOR E. VAN VRIESLAND, *Beatrijs, in Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen*, Antwerpen, Het Kompas, z.j. [1939], blz. 9-21; tweede druk: 1947; in de latere herdrukken is de Beatrijs niet meer opgenomen.
- Integrale overname van uitgave 4, echter zonder de geringste woordopheldering.
- 17 J. VAN MIERLO, *Beatrijs, in Geestelijke epiek der Middeleeuwen*, Brussel, Standaard-Boekhandel, 1939, blz. 215-257. [*Bibliotheek der Nederlandsche Letteren*].
- Tekst volgens uitgave 4, doch met genormaliseerde spelling.

18 A. C. BOUMAN, *Beatris, Pretoria, J. L. van Schaik, 1941. [Van Stamperwante Bodem, VI];* herdrukken: 1964, 1968, 1973.

Uit de inleiding (blz. 9-25) lichten wij volgende opvattingen: „As ons die gulde middeweg wil bewandelen, kan ons as ontsaansijd die periode rondom die jaar 1300 aanneem. 'n Vroeër nóg 'n later tijd van ontstaan is m.i. bewijsbaar“ (blz. 15). „Nóg die histories-letterkundige, nóg die taalkundige gegevens gee ons noukeurig uitsluitsel oor die streek van herkoms, nóg van die legende se inhoud, nóg van ons Duitse teks“ (blz. 18).

De hier gegee tekst (blz. 27-77) is geen diplomatische. „Daar is verbetering in die tekst aanbrenging, waar dit volgens ons insig klaarblyklik bedorwe is“ (blz. 19). De interpunctie van Bouman verskilt op menige plaats van die van zijn voorgangers. Van belang is zijn uiteenzetting over de rijmen en de interpolaties in de *Beatris*, alsook zijn argumentering ten gunste van het slot als werk van de oorspronkelijke dichter (blz. 23-24). Op de tekst volgt een glossarium.

19 M. BROUNS, *Beatris, met inleiding, aantekeningen en bibliographie*, Diest, Pro Arte, 1944.

Door acribie munt deze tekstuitgave niet uit.

20 ROB. ROEMANS, *Beatris. Middelnederlandsche sproke, met aantekeningen en bibliographie*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1945. [*Klassieke Galerij*, nr. 21]; herdrukken: 1951, 1957, 1961, 1963, 1966, 1968, 1972, 1975, 1978.

Grondslag voor deze uitgave was de door Tinbergen verzorgde lezing (= 4), waarbij echter rekening werd gehouden met alle sedertdien voorgestelde verbeteringen en aanvinsten in opzicht van tekst en interpretatie (blz. 5-63). Van belang zijn de punctuatie, interpretaties en emendaties, die aan Dr. Jos. Duponts geannoteerd handexemplaar van de *Beatris* mochten ontleend worden. Een zeer uitvoerig naschrift geeft tal van bijzonderheden over het gedicht; de bibliografie neemt een belangrijke plaats in.

In 1951 verscheen een tweede druk. De tekst van deze nieuwe uitgave steunt op de eerste integrale reproductie van het

handschrift, uitgegeven onder leiding van A. L. VERHOFSTEDÉ (= 21).

De inleiding tot *Beatris* alsook de punctuatie van de tekst en de ophelderende aantekeningen bij de tekst werden herzien. De bibliografie werd aangevuld.

In 1957 verscheen een derde, andermaal herziene en aangevulde druk; in de vierde druk (1961) in samenwerking met DR. HILDA VAN ASSCHE, werden de interpunctie en aantekeningen grondig herzien; in de vijfde druk (1963) werden enkele tekstverklaringen herzien (opgave, blz. xxi) en de nodige bibliografische aanvullingen aangebracht, wat eveneens gebeurde in de volgende van 1966, 1968, 1972, 1975, 1978.

21 *Beatris. Eerste integrale reproductie van het handschrift, naast de tekst in typographie*, o.l.v. A. L. VERHOFSTEDÉ, met medewerking van J. VAN MIERLO, G. I. LIEFTINCK en ROB. ROEMANS, Antwerpen, Uitgeverij De Vlijt, 1947.

Naast de fototypografische fascimile-afdruk van de oorspronkelijke tekst, staat een diplomatische transcriptie van de hand van A. L. VERHOFSTEDÉ, die eveneens voor de toelichting van de tekst zorgde. J. VAN MIERLO, *Is het slot van Beatris niet oorspronkelijk? vs. 865-1038*, (blz. 15-24), verdedigt de stelling dat er geen enkele afdoende reden is om het slot als een later toevoegsel te beschouwen (blz. 20-21). Tevens verdedigt schrijver de handschriftelijke overlevering — „eerbied voor de overlevering, voor wat is, niet voor wat wij er van hebben gemaakt, zal steeds de eerste voorwaarde zijn van alle vooruitgang van onze philologische wetenschap“ (blz. 24) — en waarschuwt met klem tegen het misbruik van de zogezegde kritische methode, die door vernuftige emendaties, interpolaties, toevoegsels en tekstwijzigingen „de deuren wijd open zet voor allerlei subjectieve wetenschap“ (blz. 21).

G. I. LIEFTINCK geeft een omstandige en nauwgezette *Beschrijving van het handschrift* (blz. 25-36). De *Bibliographie* door ROB. ROEMANS bevat een opgave van de uitgaven, studies, vertalingen en bewerkingen van het gedicht (blz. 37-61).

In 1949 verscheen een 2de herziene druk: Van Mierlo bracht lichte wijzigingen in zijn opstel aan; Lieftinck reproducteerde in fascimile de afkortingen uit de *Beatris*; de bibliografie werd

tot 1948 bijgewerkt; een bijdrage van L. DE MAN over *Het schrift in de Middeleeuwen* werd opgenomen (blz. 57-62); A. L. Verhofstede schreef een verantwoording bij de reproductie van het hs. en de uitgave van de tekst. Was van 1901 af de tekst uit de reeks *Van alle Tijden* (= 4) de legger van alle Beatrijs-uitgaven, van 1947 af zal de fascimile gebruikt worden.

22 *Beatrijs. Een Middelnederlandse Marialegende. Houtsneden van Mevrouw G. Cluytmans*, Antwerpen, Uitgeverij Jupiter, 1948.

Luxe-uitgave met integrale weergave van de door Tinbergen bezorgde Beatrijs-tekst (= 4), zonder woordopheldering.

23 W. H. BEUKEN, *Beatrijs, met inleiding en aantekeningen*, 's-Hertogenbosch, L. C. G. Malmberg, 1955. [*Malmberg's Nederlandse Schoolbibliotheek*]; herdrukken: 1960, 1962, 1964, 1965, 1968, 1970, 1972, 1974, 1975, 1976, 1978 (2de oplage in 1981).

De verzen 340-369 werden weggelaten; wijzigingen werden aangebracht „zonder daarvan verantwoording te geven“.

24 C. C. DE BRUIN, *Beatrijs, in Verwijs' Bloemlezing uit de Middelnederlandse dichtkunst. Tweede deel: Tijd tot ±1300*, Zutphen, N.V. W. J. Thieme, 1957, blz. 114-134 — Tweede druk: 1967.

Opname van vs. 1-864, naar het hs., maar zonder cursivering van de opgeloste afkortingen.

De verschillen tussen de transcriptie van C. C. de Bruin en de onze — vs. 48, 49, 77, 242, 303, 397, 419, 455, 544, 613, 631, 656, 669, 710, 847, 848 — zijn in de tweede druk gereduceerd tot vs. 397, 669, 848; in vs. 404, 423, 426, 539 is hē weergegeven door hem, met voetnoot „lees hen?“ in de tweede druk.

25 F. LULOFS, *Beatrijs. Uitgegeven met inleiding en aantekeningen*, Zwolle, N.V. Uitgevers-Maatschappij W. E. J. Tjeenk-Wilink, 1963. [*Klassieken uit de Nederlandse Letterkunde te Leiden*, nr. 24]; herziene herdrukken: 1967, 1971, 1976, 1978.

In de *Inleiding* wordt gehandeld over *Handschrift en tekst* (blz. 7-9), *Marialegenden* (blz. 10-11), *De wereld van Beatrijs* (blz. 12-

14), *De hoofse minne* (blz. 14-17), *Het gedrag van Beatrijs* (blz. 17-20). Op de *Wijze van uitgave* (blz. 21-24) volgt een lijst van verklaringen van enkele technische termen uit de codicologie (blz. 25-26). Voor *Aantekeningen* (blz. 77-116), *Tekstkritische opmerkingen* (blz. 117-124) en *Literatuuroopnamen van gebruikte en aanbevolen werken* (blz. 125-130) wordt eveneens gezorgd. Vooral in de *Aantekeningen* wijkt F. Lulofs meermaals af van de gewone interpretaties, waar hij, bij het situeren van het gedicht in de cultuurwereld der 13de en 14de eeuw, de houding van Beatrijs veelal ziet in het licht van de voorschriften der hoofse minne zoals ze door Andreas Capellanus werden uitgewerkt in zijn *Tractatus de arte honeste amandi*. Deze nieuwe zienwijze lokte diverse reacties uit. Wij verwijzen naar:

— S. J. LENSELINK in *Levende Talen* (febr. 1964, nr. 223, blz. 110-112), die oordeelt dat F. Lulofs „in vele opzichten uitstekend geslaagd is“ in zijn poging om „de 14de-eeuwse wereld dichter bij ons te brengen“.

— N. DE PAEPE in *Spiegel der Letteren* (V, 1963-1964, blz. 305-313), die de interpretatie der Beatrijs-legende door middel van Capellanus' *De arte*... „volkomen onverantwoord“ heet, en tevens een aantal verzen uit de aanvang onder de loep neemt, nl. vs. 4-6, 10-12, 23-25, 41, 46-48, 55-57, 65-70, 73, 74-78, 112, 130-131, 132, 151, 182, 212, 227, 247-248.

— W. P. GERRITSEN in *De Nieuwe Taalgids* (LVII, 1964, blz. 340-342), die de bedoeling van F. Lulofs waardeert, zonder in te stemmen met de uiteenzetting van de „hoofse minne“ in het licht van Cappellanus, en ook wijst op „mislukte“ commentaren, zoals bij vs. 110-118.

26 F. P. HUYGENS en B. W. E. VEURMAN, *Beatrijs*, Amsterdam, J. M. Meulenhoff, 1964. [*Cahiers voor Letterkunde voor het Voorgezetz Onderwijs*].

Tekst naar het hs., met stilzwijgende verbetering van enkele aperte verschrijvingen. Aangezien de uitgave bestemd is voor schoolgebruik, wordt de nadruk gelegd op het begripen van de Mnl. tekst.

Tweede, herziene druk: 1966; derde druk: 1967 (verschenen in 1968 — nieuwe oplagen: 1970, 1972, 1974, 1976, 1979, 1980).

27 M. C. A. VAN DER HEIJDEN, *Beatrijs*, in *Een groot schat in een klein vat. Geestelijke vertelkunst uit de Middeleeuwen*, Utrecht-Antwerpen, Het Spectrum, 1968, blz. 265-306. [Spectrum van de Nederlandse Letterkunde, 2]; tweede en derde druk: 1973.

Uit de verantwoordiging: „De uitgave waarvan ik gebruik heb gemaakt ... [is die] van R. Roemans-H. van Assche“ met verwijzing naar de vijfde druk van 1963. De afkortingen zijn opgelost, maar niet gecursiveerd.

28 G. KAZEMIER, *Beatrijs*, met inleiding en aantekeningen, Zutphen, N.V. W. J. Thieme & Cie, z.j. [1971]. [Klassiek Letterkundig Pantheon, 48]; tweede herziene druk: 1978.

Het eerste deel van de Inleiding (blz. 5-21), bestemd voor leerlingen, is van algemeen cultuurhistorische aard. Er wordt ook gehandeld over *Hoofsheid en vrees voor schande*, waarbij een aantal opvattingen van F. Lulofs (zie uitg. nr. 25) worden weerlegd.

Het tweede deel (blz. 21-51), bestemd voor studenten, bevat filologische beschouwingen over o.a. *Tijd van ontstaan, en bronnen, Is het slot (vss. 865 vlgg.) oorspronkelijk?, Getalensymboliek en structuur van het verhaal, Verschillend gebruik van het enjambement, De dichter* (zie onze Inleiding, blz. xix-xx; xxii-xxiv).

Er volgt een beknopte opgave van *Literatuur over Beatrijs* (blz. 51-55).

Tekst naar het handschrift, met de gebruikelijke afwijkingen: interpunctie, hoofdletters, weergave van u, v, w en j volgens modern gebruik. De abbreviaturen zijn opgelost en niet gecursiveerd. In vs. 972 wordt nemm' opgelost als nemmer. De „zes verdwaalde verzen“, nl. 474-482, zijn verplaatst tussen v. 432 en v. 433, met behoud van de traditionele versnummering.

Recensie van de tweede druk door P. VRIESEMA, in *Spektator. Tijdschrift voor Neerlandistiek*, VIII, 1978-1979, pp. 511-512.

29 GABRIËL SMIT, *Beatrijs. De vroegste tekst / nieuwe bewerking en nabeschoouwing*, Baarn, Amboboeken, 1979 — Tweede druk: 1979.

De oorspronkelijke tekst is overgenomen uit de uitgave door F. Lulofs (1976) = nr. 25.

xxxvi

In Ter inleiding typeert G. Smit zijn werk als „een beschrijving [in versvorm], die met een zo nauwkeurig mogelijk behoud van de inhoud en het eigen, ook artistieke taalkarakter het werk wil brengen binnen het onmiddellijke bereik van de hedendaagse lezer“ (blz. 5). In de Nabeschoouwing (blz. 63-79) wordt informatie verstrekt over de bron, de tijd van ontstaan, het auteurschap, de symboliek (onder verwijzing naar de uitgave door F. Lulofs (= nr. 25) en door G. Kazemier (= nr. 28), het gedrag van Beatrijs (onder verwijzing naar F. Lulofs).

Recensie: Kees Fens, *Hun moeder heette Beatrijs*, in *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 3 dec. 1979.

30 KAREL JONCKHERE, *Beatrijs hertaald*, Antwerpen-Amsterdam, Elsevier Manteau, 1980.

Hertaling in versvorm tegenover de Middelnederlandse tekst, zonder enige toelichting of verantwoordiging.

Chronologisch overzicht van de Beatrijs-uitgaven

1841	W. J. A. Jonckbloet (1)
1859	W. J. A. Jonckbloet (2)
1889	Georg Penon (3)
1901	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart (4)
	Hendrik de Marez (5)
1904	M. R. de Brouwer (6)
1910	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart ² (4)
1914	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart ³ (4)
	Adriaan J. Barnouw (7)
1917	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart ⁴ (4)
	K. H. de Raaf en J. J. Griss (8)
1918	J. Gondry (9)
1919	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart ⁵ (4)
	K. H. de Raaf en J. J. Griss ² (8)
1920	C. J. Kaakebeen en Jan Ligthart ⁶ (4)
1921	Joh. Vorrink (10)

De nummers tussen haakjes verwijzen naar de Tekstuitgaven, blz. xxvii-xxxvii.

xxxvii

- 1965 A. C. Bouman² (18)
 Adriaan J. Barnouw³ (7)
 W. H. Beuken⁵ (23)
 1966 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁶ (20)
 E. P. Huygens en B. W. E. Veurman² (26)
 1967 F. Lulofs² (25)
 C. C. de Bruin² (24)
 1968 M. C. A. van der Heijden (27)
 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁷ (20)
 W. H. Beuken⁶ (23)
 A. C. Bouman³ (18)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26)
 1970 W. H. Beuken⁷ (23)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26) - 2de oplage
 L. M. van Dis²⁰ (4)
 1971 G. Kazemier (28)
 F. Lulofs³ (25)
 1972 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁸ (20)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman⁸ (26) - 3de oplage
 W. H. Beuken⁸ (23)
 1973 M. C. A. van der Heijden^{2,3} (27)
 A. C. Bouman⁴ (17)
 1974 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26) - 4de oplage
 W. H. Beuken⁹ (23)
 1975 W. H. Beuken¹⁰ (23)
 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁹ (20)
 1976 W. H. Beuken¹¹ (23)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26) - 5de oplage
 F. Lulofs⁴ (25)
 1978 W. H. Beuken¹² (23)
 G. Kazemier² (28)
 F. Lulofs⁵ (25)
 Rob. Roemans en Hilda van Assche¹⁰ (20)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26) - 6de oplage
 1979 G. Smit^{1,2} (29)
 1980 K. Jonckheere (30)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman³ (26) - 7de oplage
 1981 W. H. Beuken¹² (23) - 2de oplage

- 1925 D. C. Tinbergen⁷ (4)
 K. H. de Raaf en J. J. Griss⁸ (8)
 1926 M. F. J. Wolters (11)
 A. J. de Jong (12)
 1929 D. C. Tinbergen⁸ (4)
 1931 Jos J. Gielen (13)
 1932 D. C. Tinbergen⁹ (4)
 1935 K. H. de Raaf en J. J. Griss⁴ (8)
 1937 Uitgave A. A. M. Stols (14)
 1938 D. C. Tinbergen¹⁰ (4)
 Uitgave Wiek-Op (15)
 1939 Victor E. van Vriesland (16)
 J. van Mierlo (17)
 1941 D. C. Tinbergen¹¹ (4)
 A. C. Bouman (18)
 1943 D. C. Tinbergen¹² (4)
 1944 M. Brouns (19)
 Adriaan J. Barnouw² (7)
 1945 Rob. Roemans (20)
 1947 D. C. Tinbergen¹³ (4)
 A. L. Verhofstede (21)
 Victor E. van Vriesland² (16)
 1948 Uitgave Jupiter (22)
 1949 D. C. Tinbergen¹⁴ (4)
 A. L. Verhofstede² (21)
 1951 Rob. Roemans² (20)
 Jos J. Gielen² (13)
 1952 L. M. van Dis¹⁵ (4)
 1955 L. M. van Dis¹⁶ (4)
 W. H. Beuken (23)
 1957 Rob. Roemans³ (20)
 C. C. de Bruin (24)
 1959 L. M. van Dis¹⁷ (4)
 1960 W. H. Beuken² (23)
 1961 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁴ (20)
 1962 L. M. van Dis¹⁸ (4)
 W. H. Beuken³ (23)
 1963 Rob. Roemans en Hilda van Assche⁵ (20)
 F. Lulofs (25)
 1964 W. H. Beuken⁴ (23)
 F. P. Huygens en B. W. E. Veurman (26)
 L. M. van Dis¹⁹ (4)

2. STUDIES

Algemene werken, literatuurgeschiedenissen, handboeken voor het onderwijs en dgl. worden hier slechts vermeld voor zover ze essentiële waarde hebben bij de studie van *Beatrijs*.

- 1 W. J. A. JONCKBLOET, *Aanhangsel op de sproke van Beatrijs*, 's-Gravenhage, A. D. Schinkel, 1841.
Beatrijs wordt vergeleken met het verhaal *Religieuse uyt haer clooster ghelooopen, keert onstienelijk wederom door de cracht des H. Roosen-Crans*, uit F. Petrus Vloers O.P., *Tweede deel van de wonderbaere mirakelen van den H. Roosen-Crans in rym beschreven ende wyt-ghedruckt in fyne beelden*, Antwerpen, Jacob Mens, z.j. [1659].
Caesarius van Heisterbachs *Dialogus Miraculorum*, cap. 35, wordt als bron van onze *Beatrijs* aangewezen; de sage zelf heeft haar oorsprong in Duitsland.
De auteur beantwoordt de recensie van zijn uitgave door M. de Vries in *De Gids* (IV, 1841, blz. 334-339) en vermeldt nieuwe gegevens om onze *Beatrijs* te plaatsen in de 13de eeuw (blz. 13-16).
- 2 L. A. TE WINKEL, *Over de woorden met den uitgang -schap*, in *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, Tweede Deel, 1849-1850, blz. 217-242.
Verklaring van vs. 273 uit *Beatrijs* op blz. 231.
- 3 H. VANDERHOVE & K. STALLAERT, *Proeve van een Brabandsch idioticon*, in *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, Derde Deel, 1850-1852, blz. 82-94.
Verklaring van vs. 851 uit *Beatrijs* op blz. 85.
- 4 M. DE VRIES, *Proeve van Middelnederlandsche taalzuivering. Voorbereidende opmerkingen voor de aanstaande uitgave van een Middelnederlandsch Woordenboek*, Haarlem, A. C. Kruseman, 1856, blz. 149-150.
Bespreeking van vs. 68, 77, 368, 437, 614, 821, 961 en 962.
- 5 J. VAN VLOTEN, *Midden-Nederlandsche poëzie*, in *De Gids*, XXIV, 1860, Deel 1, blz. 47-61.

Inhoudsopgave en esthetische waardering, naar aanleiding van Jonckbloets uitgave van 1859 (blz. 47-53).

Merkwaardig is de opvatting betreffende vs. 865 en volgende: „Hiermede (vs. 864) had de dichter zijn boeyend verhaal kunnen sluiten, ware hij niet een te rechtzinnig Katholiek geweest, om die levensvraag zijner kerk, de oortbicht, voorbij te zien“ (blz. 52). In 1947 zou Van Mierlo ditzelfde argument aanwenden — het verhaal van *Beatrijs* biecht maakt deel uit van het verhaal — ter verdediging van de *Beatrijs* als werk van één en dezelfde schrijver (zie tekst-uitgave 17).

- 6 W. J. A. JONCKBLOET, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Groningen, J. B. Wolters, 1868.
Tegenover de ander Maria-mirakelen worden we in de *Beatrijs* getroffen door „een streven naar de schepping van een kunstproduct“.
Ongewijzigde voorstelling in de uitgaven van 1873 en 1884.
Over Jonckbloets voorstelling van de *Beatrijs*, zie B., *Dr. Jonckbloet en de „gewijde poëzie der Middeleeuwen“*, in *Het Beltoort*, IV, 1889, Eerste Halfjaar, blz. 50-53.
- 7 C. HONIGH, *Middel-Nederlandsche Maria-legenden*, in *De Gids*, XVII, 1879, 2de Deel, blz. 457-518.
Belangrijk is de mededeling van een met de *Beatrijs* bijna geheel overeenstemmende prozabewerking in een op de Kon. Bibliotheek te 's-Gravenhage berustend hs. van *Onser Lieve Vrouwen Miraculen*, dat ruim 170 verhalen bevat.
- 8 C. BUSKEN HUET, *Het Land van Rembrandt. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw. Eerste deel*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink, 1882, blz. 642-645.
Het belangrijke aandeel van de verbeelding in ons gedicht wordt vooral toegelicht.
- 9 M. DE VRIES, *Beatrijs*, vs. 475-482, in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, VII, 1886, blz. 159-160.
„Men schrappe gerust deze acht verzen, die de afschrijver ons opdichtte. Dan loopt alles goed af, en de eer van den dichter is gered“ (blz. 160).

10 J. PRINSEN, *Beatrijs*, in *Noord en Zuid*, XIV, 1891, blz. 416-445.
Aan de hand van talrijke uittreksels wordt aangetoond, hoe in de *Beatrijs* zich een kunst ontloopt die met fijne, zorgvuldige lijnen en kleuren de mens schildert, zoals hij door alle geslachten heen geweest is, en hoe in dit gedicht twee kunstgedachten innig verbonden zijn: het gewoon menselijke van alle tijden en het mystiek godsdienstige der Middeleeuwen. Beide elementen nemen er een ruime plaats in en komen tot hun volle recht.

11 J. TEN BRINK, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Amsterdam-Antwerpen, Elsevier - De Nederlandsche Boekhandel, 1897, blz. 157-159.

Het gedicht werd geschreven tussen 1300 en 1325.

12 C. LECOUTERE, *Beatrijs*, in *Leuvenische Bijdragen*, III, 1900, blz. 247-271.

In zijn uitgave (= 3) geeft Penon niet aan in welke vs. hij van de lezing van het hs. afwijkt. De door hem gewijzigde plaatsen worden hier vermeld (ten getale van 120), met daarnaast de lezing van het hs.; verder worden de spellingsafwijkingen en andere tekstafwijkingen nagegaan en de door Penon gedane tekstverbeteringen aan een nieuw onderzoek onderworpen.

Een fragment uit deze bijdrage verscheen in *Taal en Letteren*, X 1900, blz. 219-220.

13 H. WATENPHUL, *Die Geschichte der Marialegende von Beatrix der Küsterin* (Diss. Göttingen), Neuwied, 1904.

Bespreekt de hem bekende bewerkingen van de stof sedert Caesarius van Heisterbach: uit de Middeleeuwen: de Latijnse, Oudfranse, Oudjtslandse en Mnl. versies; uit latere tijd o.m. een in 1659 te Antwerpen gedrukte berijming in 420 alexandrijnen door Pater Petrus Vloers. In een tweede deel geeft Watenphul een overzicht van de verschillende motieven, hun omvorming en verspreiding (blz. 90-106).

Sommige bijzonderheden van het Mnl. gedicht moeten teruggaan op de tweede versie van Caesarius, anderé vindt men in de Latijnse versie uit een hs. van de Hofbibliotheek te

Darmstadt, dat omstreeks 1300 te Luik geschreven werd. Broeder Ghjjsbrecht zou deze beide versies gelezen hebben; na een tijdsverloop waren ze in zijn geheugen tot één geheel versmolten. De zo ontstane vertelling heeft hij dan mondeling aan de auteur medegedeeld. Deze was een echt dichter en heeft uit de korte, dorre vertelling een bewonderenswaardig kunstwerk gemaakt. Van belang is zijn stelling aangaande het slot: vs. 865 en volgende beschouwt hij als zijnde van latere datum (blz. 60-67).

14 G. KALFF, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Deel I, Groningen, J. B. Wolters, 1906, blz. 353-358.

Met een uitgewerkte vergelijking tussen *Theophilus* en *Beatrijs* zo wat inhoud als behandeling betreft.

15 J. A. F. KRONENBURG C. ss. R., *Maria's heerlijkheid in Nederland. Geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons vaderland, van de vroegste tijden tot op onze dagen*, Vijfde deel, Amsterdam, F. H. J. Bekker, 1907, blz. 276-286.

Volgens R. Guiette: „Une analyse très heureuse du vieux poème moyen-néerlandais” (zie Nr. 34, blz. 360).

16 A. VERWEY, *Een nieuwe Beatrijs*, in *De Beweging*, V, 1909, Eerste deel, blz. 365-372.

Naar aanleiding van Boutens' *Beatrijs* wordt het Middelnederlands gedicht getypeerd „als een beeld van werkelijk leven, menscheijk, maatschappelijk en kerkelijk”. Heel anders dan in het gedicht van Boutens is de middeleeuwse *Beatrijs*: „de 14de-eeuwse burgerdochter in haar wereld van mooie kleederen, fatsoen en onaangetwijfeld kerkgehoof, — maar een gezonde en op haar tijd hartstochtelijke burgerdochter dan toch, die de loten van het leven zoals zij vallen, durft opnemen, en ze niet veel anders vond dan ze wist dat ze doorgaans waren” (blz. 370).

17 G. VAN POPPEL, *De sproke van Beatrijs. Haar oudste en haar jongste Nederlandsche vorm*, in *De Katholiek*, 1910, 137ste Dl., blz. 305-319, 407-418.

Op een inwijding in de geest van de sproke van *Beatrijs* door een ontleding van het gedicht (blz. 305-319), volgt een verge-

lijking tussen P. C. Boutens' *Beatris* en de oorspronkelijke tekst, met het doel aan te tonen, hoe de sproke van *Beatris* nieuwe luister verkregen heeft door Boutens' bewerking (blz. 407-418).

18 EDWARD B. KOSTER, *Beatris*, in *De Ploeg. Geïllustreerd maandblad van de Wereld-Bibliothek*, IV, 1912, blz. 283-293.

Een samenvatting van het oude, „naieve” verhaal (blz. 283-286), gevolgd door een bespreking van de *Beatris* van P. C. Boutens, die „nu en dan een tikje geaffecteerd [is] en precieus, maar hij heeft den eenvoudigen, naieven toon over 't geheel uitstekend weten te bewaren” (blz. 286). Op de mededeling van John Davidsons *The Ballad of a Nun* (blz. 288-292) volgen enkele beschouwingen over Heisterbachs verhaal (blz. 292-293).

19 J. VAN DER ELST, *Bijdrage tot de geschiedenis der legende van Beatris*, in *Tijdschrift voor Neder-landsche Taal- en Letterkunde*, XXXII, 1913, blz. 51-64.

Onderzoek naar de bronnen en de localisatie van de legende in het algemeen — het is niet onwaarschijnlijk dat de *Beatris*-legende in België haar oorsprong nam — en naar de verhouding van het Middelnederlandse gedicht tot de overige redacties in het bijzonder, gevolgd door een bondige behandeling van de door C. G. N. de Voys, in diens *Middelnederlandsche Maria-legenden* uitgegeven prozaverhalen en de variant voortkomende in het *Vaderboek*, in 1511 bij Jan Severin te Leiden gedrukt.

Tegen de opvatting van H. Waterphul in, beschouwt J. van der Elst het slot van *Beatris* (van vs. 865 af) niet als een latere toevoeging.

„De *Beatris* is de arbeid van een zeer persoonlijk dichter, die bestaande elementen met nieuwe verwerkt tot een geheel, waarin de grenzen tussen ontlending en eigen vinding niet duidelijk te trekken zijn” (blz. 60).

20 D. A. STRACKE, *Hoe oud is onze Beatrislegende? in Leuvenische Bijdragen*, XI, 1913-1914, blz. 267-277.

Dat onze *Beatris* in de 14de eeuw en niet vroeger geschreven werd is een stelling, die men niet bewijzen kan. Inderdaad: 1°

onze *Beatris* heeft niets ontleend aan de *Roman de la Rose* door Hein van Aken tussen 1291-1317 in het Nederlands vertaald; 2° wel kende de *Beatris*-dichter de inhoud van de *Theophilus*-legende, doch nergens blijkt dat hij ook maar iets aan onze Diëtse beweging ervan heeft ontleend; op het gezag van staande uitdrukkingen kan men tot wederzijdse ontlending niet besluiten; 3° zelfs al had de *Beatris*-dichter iets aan *Theophilus* te danken, dan nog pleit dit argument niet voor de 14de eeuw als datum van vervaardiging, want: behoort *Theophilus* onbetwistbaar tot de 14de eeuw?

21 E. HASLINGHUIS, *Formine?* in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, XXXIV, 1915-1916, blz. 73-74.

Voorgesteld wordt *formine* uit vs. 305 te vervangen door *kal-myn*, goedkoop metaal betekenend. „Zulk goudschuim of -foelie voor goud laten doorgaan, dat doet de looze koopman waarmede de dichter de wereld vergelijkt” (blz. 74).

22 J. PRINZEN J. LZN., *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis*, 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1916, blz. 118-120.

Een zeer geslaagde psychologische ontlending. Ongewijzigde voorstelling in de tweede uitgave (1920, blz. 119-120) en in de derde (1928, blz. 122-124).

23 G. VAN POPPEL, *De sproke van Beatris in het buitenland*, in *De Katholiek*, 1916, 149ste Dl., blz. 424-434.

Bespreking van de belangrijkste latere bewerkingen vermeld door H. Waterphul (zie nr. 13).

24 J. M. C. VAN HASSELT, *Beatris*, in *Eltheto. Organ der Nederlandsche Christenstudentenvereniging*, LXXI, 1916, blz. 28-46.

Situering van *Beatris* in de Mariaverering; ontlending van het verhaal, vergelijking met P. C. Boutens' sproke, en met oude Franse legenden.

25 A. GREEBE, *Mnl. formine*, in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, XXXVII, 1918, blz. 1-7.

Formine moet zijn: een sterk op goud gelijkende stof, die voor

sieraden gebruikt wordt, en pyriet kan betekenen. Dus hier: *formine* = pyriet, ijzerkies, zwavelkies, enz.

26 G. J. BOEKENOOGEN, *De geslachtsnaam Formijne*, in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, XXXVII, 1918, blz. 7-9.

„*Formijne* is de genitiefvorm van de voornaam *Formijn*, *Firminijn*, en komt dus overeen met de geslachtsnamen als *Koene*, *Janne*, *Jooste*, *Floore*, *Koppe*, *Kemmerde*, *Dirken*, *Marijnen* en vele andere” (blz. 9).

27 W. VAN KOEVERDEN, *Beatrijs*, in *De Beiaard*, III, 1918-1919, Dl. 2, blz. 54-66.

Over moderne bewerkingen n.a.v. een opvoering door het Rotterdamsch Tooneel.

28 M. H. VAN CAMPEN, *Over literatuur. Critisch en didactisch. Tweede bundel*, Leiden, A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, z.j. [1919], blz. 232-292: *Beatrijs*.

N.a.v. de prozabewerking van de *Beatrijs* door R. J. Spitz (zie blz. lxxii) brengt schrijver, na een inleiding over de mystiek, een uitvoerige ontleding en bespreking van *De Middelnederlandsche Beatrijs* (blz. 238-268) en van de *Beatrijs* door P. C. Boutens (blz. 268-285). „De opgetogenheid [van de Middelnederlandsche dichter] over de goddelijke liefde, heeft hem de smartelijke vreugde noch den adeldom van de menselijke doen vergeten” (blz. 256). De bijdrage behoort tot het hoofdstuk: Didactisch.

29 XXX, *Beatrijs: De Middelnederlandsche legende, de nieuwe bewerkingen en de vertalingen*, in *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, nummers van 1, 15, 29 juli en 12 augustus 1922.

30 L. L., *Teirlinck en Beatrijs*, in *Opgang*, V, 1925, blz. 249.255.

Voor schrijver blijft „in de *Beatrijs*-legende het moederschap het voornaamste, de spil”. Zijn vergelijking tussen Teirlinck's Ik dien en de *Beatrijs*, leidt tot de conclusie: „Teirlinck's *Beatrijs* is een specimen; de Middelnederlandsche een type”.

31 C. G. N. DE VOOYS, *Middelnederlandsche legenden en exempelen*.

Bijdrage tot de kennis van de prozaliteratuur en het volksgeloof der Middeleeuwen, Herziene en vermeerderde uitgave, Groningen, J. B. Wolters, 1926.

Waar in de 1ste uitg. ('s-Gravenhage, M. Nijhoff, 1900) *Beatrijs* het stellen moest met een loutere vermelding, wordt in de 2de uitg. aan het gedicht een ernstig onderzoek gewijd (blz. 106-108).

De Vooys gaat akkoord met J. van der Elst (Nr. 18), o.m. waar deze verklaart dat, zolang geen rechtstreekse bron van onze *Beatrijs* gevonden wordt, moeilijk zekerheid omtrent ontleding en eigen vinding te verkrijgen is en dat de legende in de Nederlandse gewesten vroeg in omloop was.

Hij aanvaardt eveneens Van der Elst's argumentatie tegen de hypothese van Waterphul, als zou het slot „ein fremder Zusatz” van minderwaardig gehalte zijn.

32 D. A. STRACKE, *Over Beatrijs*, in *Levensche Bijdragen*, XVIII, 1926, en XIX, 1927.

I. *Tekstudie*, XVIII, 1926, blz. 7-42.

Een onderzoek van de verschillende *Beatrijs*-uitgaven leidt, aan de hand van een zwaar gestaafd bewijsmateriaal, tot het besluit dat wij van de *Beatrijs* nog geen diplomatische tekst bezitten, die aan de vereisten der wetenschap voldoet. Na nieuwe collatie, releveert Stracke vierenvertig correcties (blz. 19-20). Tevens worden de afkortingen in het hs. en de voorgestelde oplossingen kritisch besproken (zie vooral blz. 21-23).

Stracke licht hier eveneens zijn opvatting toe over de te volgen methode bij tekstuitgaven (blz. 23-24).

Ten slotte waagt schrijver zich aan conjecturaalkritiek, gesteund op de gegevens van het hs. zelf. Komen vooral in aanmerking verzen 65-70, 120-124, 130-134, 169, 186-190, 247-248, 295, 337-338, 355, 385, 409, 473, 493, 501-502, 507, 516, 517, 548, 571, 603-604, 685, 713, 744, 746, 769-770, 783-785, 823, 828, 835-837, 851, 863, 916-918, 923-924, 958, 965, 980-981 en 984.

II. *De interpolaties der Beatrijs*, XVIII, 1926, blz. 95-121.

Het *Beatrijs*-handschrift bevat niet alleen „schrijffouten tot in de rijmen toe en onderscheidene corrupte plaatsjes, die, of met de grammatica of met de logica in strijd waren” (blz. 95), het bevat tevens de volgende interpolaties: vs. 205-222, vs.

491-552, vs. 622-666, vs. 693-698, vs. 722-723; het plaats van vs. 477-482 na vs. 432 en van vs. 699-700 na vs. 692. Zich aansluitend bij H. Watenphul haalt hij nieuwe argumenten aan (blz. 111-120) ter staving van de stelling: met vs. 864 was de legende beëindigd; een tweede dichter, die rationeler tegenover de legende stond, heeft de vs. 865-1038 aan het verhaal toegevoegd, waarin „enige vergripen tegen kunst en geloofsleer“ (blz. 113) vast te stellen zijn. Het is dan ook niet onmogelijk dat deze toevoeging van vrij wat jongere datum is.

III. *De bronnen der Nederlandsche Beatrijs*, XIX, 1927, blz. 1-28. De enige bron van onze *Beatrijs* (althans tot en met vs. 864) is het verhaal zoals het te lezen staat bij Caesarius van Heisterbach (in 1240 geschreven) in zijn *Libri VIII Miraculorum* (lib. III, c. 11). Het is nagenoeg zeker dat Caesarius van Heisterbach zelf geen schriftelijke bronnen voor dit exemplaar heeft gebruikt en dat hij ook de tweede en latere redactie, evenals de eerste, heeft overgeleverd. Onze *Beatrijs* is in de hoogste mate oorspronkelijk tegenover haar enige Latijnse bron: „Geen vijf en twintig verzen zijn er aan te duiden waarin het Latijn doorschemeren komt“ (blz. 16).

Veel meer nog: „de Latijnse teksten die in hun tweede episode — de terugkeer van Beatrijs naar het klooster (vs. 352-864) — met onze epische bewerking overeenstemmen, zijn geen bronnen geweest, maar zijn schatplichtig aan het Middelednederlandsch“ (blz. 22).

IV. *Hoe oud is onze Beatrijs?* XIX, 1927, blz. 41-75.

De datum van het handschrift kan de ouderdom van het dichtstuk niet zijn: de interpolaties en „de voorzeker vrijlang nadien bijgevoegde aanhang, die getuigt van 'n heel andere opvatting der legende en der dichtkunst“, spreken dit tegen. *Beatrijs* werd omstreeks 1240 gedicht: niet alleen behoren de hier beschreven toestanden tot de 13de eeuw, maar tevens wijzen opzet en uitvoering naar de vroege Middeleeuwen. De dichter is DIEDERIK VAN ASSENEDE: er heerst een treffende innerlijke en uiterlijke overeenkomst tussen *Floris ende Blancefloer* en *Beatrijs*.

33 A. C. BOUMAN, *Beatrijs* vs. 247-248, in *Levensche Bijdragen*, XVIII, 1926, blz. 68-71.

„Om de oorspronkelijke lezing van het hs. te handhaven als de oorspronkelijke vorm die de begaafde Beatrijs-dichter heeft gekozen, is het m.i. slechts nodig om de gangbare opvatting te laten varen, en vs. 248 niet langer te beschouwen als afhankelijke vraag, maar als relatieve zin“ (blz. 70).

34 ROBERT GUIETTE, *La légende de la sacristine, Etude de littérature comparée*, Paris, Libr. ancienne H. Champion, 1927. [*Bibliothèque de la Revue de Littérature comparée*, 43].

De meest omvattende en grondigste studie over de Beatrijs-legende in het kader van de vergelijkende literatuurstudie. Door de nauwkeurige ontleding en de bespreking van de Beatrijs-bewerkingen en de Beatrijs-studies behoudt dit werk zijn volle waarde.

Voor aanvullingen, zie *Bibliographie médiévale de Robert Guiette*, in Robert Guette, *Forme et senefiance. Etudes médiévales* ... Genève, Librairie Droz S.A. 1978, nrs. 4, 21, 32, 44 — de laatste drie én een nieuwe bijdrage zijn opgenomen in Robert Guette, *Questions de littérature (seconde série)* = *Romanica Gandensia*, XIII, 1972; alle aanvullingen, behalve nr. 4 uit het *Gedenkbok A. Vermeyler*, [Brugge, 1932], zijn gebundeld in Robert Guette, *Forme et senefiance*.

35 GUSTAVE CHARLIER, 'Sœur Béatrice' et 'Beatrijs', in *Mélanges Tille*, Prague, 1927, blz. 26-30.

Een vergelijkend onderzoek van Maurice Maeterlincks *Sœur Béatrice* en onze *Beatrijs* toont de overwegende invloed van ons middeleeuws gedicht op het Franse stuk aan. Door zijn vriend Charles Doudelet, die in 1901 de luxe-uitgave van Beatrijs illustreerde (= 5), zal Maeterlinck met dit gedicht vertrouwd zijn geworden.

36 WILLEM DE VREESE, *Tekstkritiek van J. Verdam in het Middelnederlandsch Woordenboek*, 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1927-29, blz. 5 en bl. 89. [*Middelnederlandsch Woordenboek*, XI].

Een lijst van drieëntwintig tekststemdatties van J. Verdam op de *Beatrijs*.

37 J. VAN MIERLO, *Geschiedenis van de Oud- en Middelnederlandsche Letterkunde*, Antwerpen, Standaard-boekhandel, 1928, blz. 127-130.

Van belang zijn de gegevens ten gunste van Diederic van Assenede als dichter van de *Beatrijs* (blz. 129).

38 J. VAN MIERLO, *Onze heerlijke Middelnederlandsche woordkunst, in Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie*, 1929, blz. 915-945.

Beatrijs gesteld in het licht van de Middelnederlandse woordkunst. In 1942 herdrukt onder de titel: *Onze Middelnederlandsche woordkunst*, Antwerpen, Standaard-Boekhandel.

39 D. A. STRACKE, *Bespreking van Robert Guette's La Légende de la sacristine*, in *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, XVIII, 1930, blz. 152-158.

Belangrijk in deze recensie is Pater Strackes bespreking van de bron van onze *Beatrijs* (blz. 153-156), waaruit wij citeren: „Indien ik nu maar eens stoude beweerde dat de ancêtre commun van onze *Beatrijs*, van de Vies des Pères en al de andere bewerkingen die hiermee samenhangen (er zijn er drie) niemand anders is dan de dietsche dichter zelf? Breedvoerig hoop ik het eens te bewijzen” (blz. 135).

Een tweede belangrijke bewering luidt: „De Nederlandsche teksten van: „Gedicht, Katwijk, Haag, Düsseldorf hebben maar ééne bron: Caesarius, en de drie laatste één voorbeeld: het Gedicht” (blz. 157).

40 D. A. STRACKE, *Beatrijs in de wereldletterkunde*, Brussel, Standaard-Boekhandel, 1930. [*Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding*, Verhandeling 278].

In dit werkje wordt het ganse *Beatrijs*-probleem op een aangenaam onderhoudende toon behandeld: handschrift, uitgaven, ouderdom, inhoudopgave en ontleding, bronnen, verspreiding, persoonlijke „vondsten” van onze dichter, niet aangewende bestanddelen, die we in latere middeleeuwse legenden, exempelen en gedichten, terugvinden, karakter van *Beatrijs*.

41 J. VAN MIERLO, *Bekropte geschiedenis van de Oud- en Middelnederlandsche letterkunde*, Antwerpen's-Hertogenbosch, Standaard-Boekhandel-L.C.G. Malmberg, 1930.

Beatrijs, nummer 49. Van de 3de druk af (1941): nummer 48. Waarschijnlijk had Caesarius van Heisterbach het thema aan een volksgedicht ontleend. Niet zonder gegronde reden mag onze bewerking aan Diederic van Assenede, uit het einde van de 13de eeuw, worden toegeschreven.

Wat het slot van *Beatrijs* betreft, werd „hier eindigde wellicht het gedicht”, nl. met vs. 864, in de zesde en laatste druk (1954) gewijzigd tot: „dit is onjuist gebleken.”

42 JOS. J. GIELEN, *Over Beatrijs*, in *Leuvensche Bijdragen*, XXIII, 1931, blz. 21-31.

Deze bijdrage sluit aan bij de opstellen van Stracke in hetzelfde tijdschrift verschenen (zie Nr. 32).

Vooraf een opmerking van principiële aard: het is verkeerd vanwege Stracke uit te gaan van de stelling dat de *Beatrijs* volmaakt is; derwijze wordt de minste onvolmaaktheid als een corrupte plaats voorgesteld. Zwakheden in ons gedicht zijn vs. 30, 247-248, 507 en 719.

I. *Tekststudie*, blz. 22-29.

Van de 48 door Stracke voorgestelde emendaties worden er door Gielen dertien verworpen (vs. 67-69, 247-248, 337-338, 493, 501-502, 517, 769-770, 783-785, 823, 828, 835-837, 916-918, 923-924, 980-981).

II. *De interpolaties*, blz. 29-33.

Schrijver deelt Strackes mening dat de vs. 477-482 oorspronkelijk na vs. 432 stonden en aanvaardt eveneens diens opvatting over het slot van het gedicht (van vs. 865 af): een bijvoegsel van een tweede auteur. De overige interpolaties, door Stracke voorgesteld, worden verworpen.

III. *De dichter van de Beatrijs*, blz. 33-38.

Over bronnen en ouderdom van het gedicht stemt schrijver in met de conclusies van Stracke; dat Diederic van Assenede de dichter van *Beatrijs* zou zijn, lijkt hem echter niet bewezen.

43 JOH. HEESTERBEEK, *Beatrijs*, in *Studiën*, LVI, 1934, Deel CXXI, blz. 467-477.

De grond van de middeleeuwse Marialegenden is niet enkel het „eren” van de Moeder Gods, maar tevens en vooral het

onbegrensd vertrouwen dat de middeleeuwer in de smekende almacht stelde. In die geest moeten ook de laatste woorden van ons gedicht opgevat worden. Deze leer, die de werkelijke grond van het Beatrijs-verhaal is, ontbreekt aan het gedicht van Boutens; daardoor is zijn Beatrijs een sproke geworden.

44 A. J. DE JONG, *Nederlandse letterkunde. Een inleiding voor het Middelbaar en Gymasiaal Onderwijs*, Deel I, Groningen, J. B. Wolters, 1936.

Op een uitvoerige inhoud (blz. 91-94), volgt een lezenswaardige bespreking, die alle aspecten van ons gedicht belicht (blz. 94-98). Tevens wordt gewezen op de merkwaardige overeenkomst tussen Beatrijs en Mariken van Nieumeghen (blz. 140-141).

45 W. H. BEUKEN, *Dichters der Middeleeuwen. Met een Inleiding van ANTON VAN DUINKERKEN*, Bilthoven, De Gemeenschap, 1936, blz. 33-35. [Bloemlezing uit de *Katholieke Poëzie van de Vroegste Tijden tot Heden*, Deel I].

„Tot de „ontdekking van den mensch“ draagt, nog voor het heden, de milde Beatrijs-dichter méér bij dan alle systemen ter wereld, want om den mensch waarachtig te ontdekken moet men vergevingsgezind zijn” (blz. 35).

46 A. DUMONJ, *Rond liturgie en toneel; naar aanleiding van „Beatrijs” en „Sanguis Christi”*, in *Liturgisch Parochieblad*, XX, 1938, blz. 236-256.

Op overeenkomsten tussen liturgie en toneel, volgt een onderzoek van het Beatrijs-verhaal, naar aanleiding van de Beatrijs-opvoering te Knokke, 1938, onder leiding van H. van Overbeke, die tevens de tekst voor het toneel aanpaste. De kern van 's schrijvers betoog (blz. 242-244) wordt door hemzelf aldus geformuleerd: „De Beatrijs, voor zoover ik weet, is nog niet gebruikt geworden als een liturgisch document. En toch is het dit. Door haar af-zijn geeft het wel meer dan welk letterkundig werk harer eeuw een trouw beeld van het liturgisch leven en de godsvrucht der Nederlanden in de 13de eeuw” (blz. 243).

47 DOM A. DUMON O.S.B., *Beatrijs*, in *Ons Liturgisch Tijdschrift*, XXIII, 1938, blz. 227-237.

„De diepste zin en waarde der Beatrijs is slechts volkomen te begrijpen in het licht van het liturgisch leven der gotiek” (blz. 228-233). Beschouwingen over de opvoering te Knokke (blz. 233-237).

48 EM. DE BOM, *Het mirakelspel van Zuster Beatrijs te Knokke-Zoute-aan-zee*, in *Vooruit*, nummer van 21 augustus 1938.

49 J. L. WALCH, *Nieuw handboek tot de Nederlandsche letterkundige Geschiedenis*, 's-Gravenhage-Antwerpen, M. Nijhoff - De Nederlandsche Boekhandel, z.j. [1939], blz. 58-59.

Lezenswaard van esthetisch standpunt uit.

50 J. VAN MIERLO, *De letterkunde van de Middeleeuwen tot omstreeks 1300*, Antwerpen-'s-Hertogenbosch, Standaard-Boekhandel-Teuling's Uitgevers Mij., 1939, blz. 200-202. [*Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, Deel I]. Tweede, herziene druk: 1949, blz. 205-209.

Van belang is wel de volgende hypothese: „Van den beginne af, en reeds bij Caesarius, vertoont het verhaal dichterlijke omvorming. Zou het niet eerst in een lied zijn bezongen geworden, door een dichter die een of ander feit, als de vlucht, de verdwijning van een non uit haar klooster en haar terugkeer, poëtisch omkleed heeft? Ons gedicht zal wel niet zoo lang na Caesarius ontstaan zijn” (blz. 202).

51 JOZ. DE VOCHT, *Maria in de Middelnederlandsche poëzie*, Tongerlo, Sint-Norbertus-Boekhandel, 1941, blz. 73-94.

De toespeling in Beatrijs op ons Theophilus-gedicht betekent niet dat onze *Theophilus* ouder dan onze Beatrijs is, doch alleen dat de dichter ook de legende van Theophilus kende.

52 JAN-ALBERT GORIS, *Introduction, in The miracle of Beatrice. A Flemish Legend of c. 1300. English-Flemish Edition. Translated by ADRIAAN J. BARNOUW. Introduction by JAN-ALBERT GORIS*, New York, Pantheon Books Inc., [1944], blz. 5-14 — Opge-nomen in MARNIX GIJSEN, *Scripta nament*, Amsterdam, J. M. Meulenhoff — 's-Gravenhage-Rotterdam, Nijgh & Van

Ditmar, 1965, blz. 11-17 en in MARNIX GIJSEN, *Verzameld werk* 6, Ibdem, 1977, blz. 612-620.

„The important thing was not that the story had a foundation in reality, but the effect it produced on the listener or reader. It did not have to be true, but it had to be credible”. Volgens Marnix Gijzen is het einde niet authentiek.

53 P. W. MISSIAEN, *Beatrijs. Een brok diepmenselijke schoonheid*, in *Band. Algemeen tijdschrift*, VI, 1947, blz. 306-312.

Tegenover de andere Middelnederlandse verhalen munt de *Beatrijs* uit door een modern aspect: de geschakeerde psychologische weergave van een verscheurde ziel.

54 D. C. TINBERGEN, *De Nederlandse literatuur in de Middeleeuwen*, 's-Gravenhage, Servire, 1947, blz. 57-58. [*Servire's Encyclopaedie in Monographieën*].

„Om de ridderlijke geest, de edele opvatting der minne, de fijne ontleding van het zieleleven en de voortreffelijke taalbehandeling is men geneigd het nog in de bloeitijd van de hoofse roman en niet lang na Caesarius' werk te dateren”.

55 C. C. DE BRUIN, *Burcht, bidcel en boekvertek. Ridderromans, geestelijke poëzie, dierenepos en leerdicht*, in *Panorama der Nederlandse letteren* verzorgd door J. HAANTJES en W. A. P. SMIT, Amsterdam, N.V. Amsterdamsche Boek- en Courant Mij., 1948, blz. 27-28.

„... De begaafdheid van dezen menskenner komt juist het best uit in die gedeelten, waar hij droog-zakelijke mededelingen van zijn bron, de Latijnse proza-legende, uitbreidt, of beter gezegd uitdiept, en zo reliëf aanbrengt in zijn uitbeelding van de zielsgang van dit afgedwaalde, maar door toedoen van Maria bekeerde menskenkind. Is het wonder dat men achter den dichter een biechtvader gezocht heeft? (blz. 27).

56 J. VAN MIERLO, *Lit Beatrijs*, in *Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandse poëzie*, Turnhout, Drukkerij J. van Mierlo-Proost en Co., 1948, blz. 14-29. [*Koninklijke Vlaamische Academie voor Taal- en Letterkunde*, Reeks III, nr. 26].

Toelichting van vs. 130-135, 203-207 samen met 620-663, 223-232, 247-248, 431-434, 500-504, 517-518, 525-529, 911-918. Onder al deze plaatsen door de vroegere Beatrijs-commentatoren door emendaties opgehelderd, aanvaardt Van Mierlo slechts éne klaarblijkelijke vergissing, nl. in de twee door Beatrijs uitgesproken gebeden (vs. 205-222 en 622-666), die onmogelijk tot Maria, doch alleen tot Jezus kunnen gericht zijn.

57 J. VAN MIERLO, *Is het slot van onze Beatrijs-legende een later toevoegsel? in Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandse poëzie*, Turnhout, Drukkerij J. Van Mierlo-Proost en Co., 1948, blz. 29-40. [*Koninklijke Vlaamische Academie voor Taal- en Letterkunde*, Reeks III, Nr. 26].

Dit opstel is de bijdrage uit de Beatrijs-uitgave (= 21) die hier, vooral wat het methodologisch gedeelte betreft, aangevuld werd.

„Er is vaak heel wat meer moed, wat meer wetenschappelijke zin vereist om aan de verlokkingen van vernuftige emendaties, schrappingen of wijzigingen, aan de bedwelmung van theorieën en ideeën, weerstand te bieden en bij de eenvoudige feiten der overlevering te blijven” (blz. 38).

58 GERARD KNUVELDER, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde van de aanvang tot heden, Deel I, 's-Hertogenbosch*, L. C. G. Malmberg, 1948, blz. 98-101. — Herdrukken: 1957, 1964, 1967, 1970, 1976, 1978.

„De auteur moet een wijs en breed-menselijk, mild mens geweest zijn, een groot kunstenaar ook die in zijn kort bestek zulk een gaaf en tevens diep beeld van menselijk leven te schetsen wist, en dit kon doen met zulk een fijne toets en uitmuntende karakteristiek”.

59 W. Gs. HELLINGA, *Zes verduaalde verzen in de Beatrijs*, in *Huldeboek Pater Dr. Bonaventura Kruitwagen O.F.M., 's-Gravenhage*, Martinus Nijhoff, 1949, blz. 178-195.

De passage vs. 477-482 is een ongelukkige interpolatie. Wil men de tekst herstellen, dan moeten die verzen geschrapt worden: na vs. 481 kan het verhaal van de „berouwennesse” niet komen, wel dat van de jaren, waarin Beatrijs in zware

zonde leefde. Wij bevinden ons hier tegenover een door de kopiist begane fout, waarvoor de schrijver niet aansprakelijk kan gesteld worden, een handschriftelijk probleem dus, dat alleen door het beantwoorden van de twee vragen: 1° hoe kon de fout begaan worden? en 2° waarom werd de begane fout niet hersteld? kan opgelost worden, hetgeen W. Gs. Hellinga in deze bijdrage poogt te doen.

60 A. A. VAN RIJNBACH, *Bespreking van Beatris, Eerste integrale reproductie van het handschrift, naast de tekst in typografie, onder leiding van A. L. Verhofstede*, in *Tijdschrift voor Nederlandse Taal en Letterkunde*, LXXVI, 1949, blz. 226-228.

Vermeldt tekortkomingen en vergissingen.

Zie de weerlegging door Van Mierlo, in nr. 62.

61 G. KAZEMIER, *Het slot van Beatris*, in *De Nieuwe Taalgids*, XLII, 1949, blz. 90-93.

Het door Van Mierlo aangehaalde argument aangaande de moederliefde van Beatris is geen bewijs voor de éne dichter van beide delen. Het noodzaakt ons de scheiding na vs. 911 te legen en aan te nemen, dat de voortzetter een of meer regels van het oorspronkelijke slot moest weglaten. Dat er twee keer voor de kinderen „gezorgd“ wordt, wijst ook in deze richting.

Verder had de dichter ten minste zo veel redenen om de biecht niet, als om ze wel te verhalen; dat de abt de kinderen met zich meeneemt en daardoor het gevaar van de ontdekking groot maakt is een onhandigheid, die we de dichter van het eerste deel niet goed kunnen toeschrijven. Het argument van het drama in de ziel van Beatris is te subjectief: „Op grond van haar karakter zou ik eer tot het tegendeel besluiten“ (blz. 93).

62 J. VAN MIERLO, *Middel nederlandse kroniek*, in *Dietsche Warrande en Belfort*, L, 1950, blz. 234-237.

1. Naar aanleiding van A. A. VAN RIJNBACHS geringschattende beoordeling van A. L. Verhofstedes Beatris-uitgave (zie Nr. 60) toont Van Mierlo het waardevolle van deze uitgave aan (blz. 234-236).
2. Vluchtig bespreekt Van Mierlo de artikels van KAZEMIER

(Nr. 61) en van HELLINGA (Nr. 59) steunend op de door hem verdedigde stelling: „Wij moeten de teksten aanvaarden zoals zij zijn, en er niet van willen maken wat wij graag zouden zien dat ze waren. Op die wijze kan men van alles veronderstellen en valt men in de ergste dwalingen van een methode van kritiek die nu wel heeft uitgediend“ (blz. 236-237).

63 J. VAN MIERLO, *Uit de kritische school I: Dr. G. Kazemier en het slot van Beatris*, in *Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandse poëzie* [Tweede Reeks], Gent, Drukkerij Erasmus, z.j. [1950], blz. 8-11.

G. Kazemiers bezwaren tegen het verhaal van de biecht (Nr. 61) zijn, naar het oordeel van Van Mierlo, van zuiver subjectieve aard: veronderstellingen van iemand, die zich van de dichter een vooropgezette opvatting heeft gevormd en uit zijn werk wil verwijderen wat daarmee niet overeenkomt.

64 J. VAN MIERLO, *Dr. W. Hellinga en zes zogenaamd vertaalde verzen in de legende van Beatris*, in *Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandse poëzie* [Tweede Reeks], Gent Drukkerij Erasmus, z.j. [1950], blz. 11-12.

Betoogd wordt, dat verzen 477-482, die men na vs. 432 heeft willen verschuiven, op de plaats die ze in het hs. innemen een behoorlijke samenhang bieden en in hun verband volledig te verklaren zijn, hetgeen het geval niet is met de verschuiving, want op de plaats waar men ze wil inschuiven passen de verzen niet in het verband en laten ze zich niet verklaren. Daarenboven kan men geen enkel positief bewijs voor de verschuiving aanhalen.

Hellinga's bijdrage (Nr. 59) getuigt van de geest der kritische school, die „ten hoogste conjecturale wetenschap biedt, die de ware wetenschap in de weg staat“ (blz. 22).

65 A. L. & FERN. CORIN, *Considérations sur deux thèmes du conte de Sœur Béatrix*, in *Leuvense Bijdragen*, XL, 1950, blz. 1-22.

1. *La fugue et le retour au couvent* (blz. 1-19).
Vergeleken met het verhaal van Caesarius van Heisterbach vertoont onze Beatris „un enrichissement thématique considérable et une plus grande précision dans certains détails

importants" (blz. 3), een bewering die uitvoerig toegelicht wordt. Een reeks elementen uit onze Beatrijs zijn rechtstreeks van het geestelijk klimaat van de 13de eeuw afhankelijk, zoals: het overwegend belang dat de Nederlandse versie aan de biecht van de berouwvolle zondares hecht; de keuze zelf van de naam der heidin, misschien wel te verklaren door de populariteit van een der meest vermaarde Duitse keizerinnen, Beatrijs, vrouw van Frederik Barbarossa (12de eeuw); de houding en de taal van de verlei­der, die de houding en de taal van een hoffelijk ridder zijn; de miraculeuze tussenkomst van de Heilige Maagd.

Schakelen we de rol van Maria in de levensloop van Beatrijs uit, dan vinden we in *Abraham*, een „komedie" van de in de 10de eeuw levende Benedictines Hrotsvitha¹ een, vergelijkenderwijs, minder ontwikkeld stadium van de Beatrijs-legenden (zie vooral blz. 12-17).

Deze constatie wettigt het vermoeden dat, zo wij erin slaagen de door Hrotsvitha aangewende bron terug te vinden, wij de hand zouden leggen op de waarschijnlijk oudste versie van ons verhaal. Doch is het ons niet geoorloofd tot het prototype van alle berouwvolle zondaresen, tot Maria Magdalena, op te klimmen?

Geleid door de aanwezigheid van overeenstemmende gegevens en door de overweging dat het Beatrijs-thema ten slotte slechts een verchristelijkte omwerking van een heidens verhaal zou zijn, pogen de auteurs op blz. 17-19 een schema te ontwerpen van de geleidelijke evolutie van het grondthema.

2. *L'ange à la pomme* (blz. 19-22).

Ofschoon de droom, die de zondares tot het biechten van haar zonden aanzet, als een der persoonlijkste thema's uit onze Beatrijs aangezien wordt, daar men, tot op heden, geen equivalent ervoor heeft kunnen ontdekken, vermelden de schrijvers in deze bijdrage afbeeldingen van de engel met de appel in de iconografie en de Duitse literatuur, die eveneens op de 13de eeuw wijzen.

66 D. A. STRACKE, *Nog eens: iets over de sproke Beatrijs*, in *Leuven-sche Bijdragen*, XLI, 1951, blz. 73-82.

1. H. J. E. ENDEPOLS, *Hrotsvitha van Gandersheim. Leesdrama's, vertaald en ingeleid*, Utrecht-Brussel, Het Spectrum, 1950, blz. 65-82.

Von einer Aebbtissin (Germanisches Museum te Nürnberg, co-dex 1827) — Zie Robert Guiette, *La légende de la sacristaine*, blz. 143-147 — is het enige verhaal, waarin Onze-Lieve Vrouw aan een heilige, nl. de H. Catharina, haar rol in de legende afgestaan heeft.

Het door de Duitse bewenker gevolgde voorbeeld, waarnaar Robert Guiette tevergeefs gezocht heeft, is een door Pater Stracke hier medegeleide Latijnse tekst. De verhouding van de Duitse tot de Latijnse versie én de verhouding van de eerste tot de Nederlandse versie worden nagegaan.

67 JAN LINDEMANS, *Beatrijs in onze naamgeving*, in *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie*, 1951, blz. 153-158.

De naam Beatrijs werd in Vlaanderen en in Brabant reeds in de 12de eeuw aan vrouwen van verscheiden sociale rang gegeven. De naam is van Romeanse oorsprong. Op het einde van de 13de eeuw is hij, na Elisabeth, Margartha en Ida, de meest populaire; bovendien zijn tal van familienamen afgeleid of van de Latijnse vorm Beatrix, of van de Romeanse Béatrice.

68 J. VAN MIERLO, *Marie dans la littérature néerlandaise*. Van blz. 197 tot en met blz. 214, in *Maria. Etudes sur la Sainte Vierge*, sous la direction d'Hubert du Manoir, S. J., Tome II, Paris Beauchesne et ses Fils, 1952, blz. 204.

69 TUE GAD, *Die Marienlegende von Beatrix als Katharinenlegende*, in *Classica et Mediaevalia*, XIV, 1953, blz. 205-225.

Een aanvulling op Strackes bijdrage (zie Nr. 66).

De volgende zes handschriften bevatten een legende, waarin de H. Catharina de rol overneemt van O.-L.-Vrouw:

- B. Brussel, Koninklijke Bibliotheek 7917 — Latijn, 15de eeuw (aan Stracke bekend);
- M. München, Bayerische Staatsbibliotheek Clm 21658 — Latijn, 15de eeuw;
- H. 's-Gravenhage, Museum Meermanno-Westrenianum 10 F 9 — Middel­nederlands, 15de eeuw;
- G. München, Bayerische Staatsbibliotheek Cgm 354 — Duits, 15de eeuw;
- N. Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum 1827 —

Duits, 15de eeuw (aan R. Guiette en D. A. Stracke bekend);

J. Brussel, Koninklijke Bibliotheek 1683-87 — Middelerde lands, 16de eeuw.

Een vergelijkend onderzoek van het verhaal in deze zes handschriften leidt tot de volgende uitkomst:

„die beiden lateinischen Texte B und M sind fast identisch. H ist eine schöne, sorgfältige und bereicherte Uebersetzung ins Niederländische. G ist eine freiere auch unbeholfenere Uebersetzung ins Deutsche. N ist eine ernüchterende und vergrößerte Wiedererzählung ins Deutsche. J schliesslich ist eine gänzliche Neubearbeitung auf Niederländisch, leider nur fragmentarisch überliefert.

Der klösterliche Gesichtspunkt und die Vertretung durch Katharina sind die gemeinsamen Merkmale dieser Texte, wodurch sie sich von übrigen Erzählungen zum Thema der entflohenen Nonne abheben. Die variationen der einzelnen Texte unter sich scheinen grossenteils auf verschiedene Auffassungen des Themas zu beruhen, sind also literarischer Art“ (blz. 225).

Van belang is eveneens de vaststelling dat het verhaal gelocaliseerd wordt:

B, M, H, en G vermelden de stad Kamerijk./ de stad Brussel.

70 K. IWEMA, *Iets over de stijl van de Beatrijs, in verband met het probleem der oorspronkelijkheid van vss. 865-1038*, in *Donum Natalicium G. A. van Es*, (Groningen, gestencilde uitgave), 1954, blz. 59-65.

Een systematisch onderzoek naar de syntactische vormen van het gedicht als geheel genomen toont een verschil in werkwijze aan in de gedeelten vóór en na vs. 865. Er ligt een tegenstelling tussen de meer tot effect en schakering neigende stijl, de meer episch-vertellende trant van de kern van het gedicht (vs. 1-864), gepaard aan een leniger en gedurfter taalbeheersing en het slotgedeelte (vs. 865-1038), waarvoor deze kenmerken in mindere of veel mindere mate gelden, en waar men een méér didactische, soms bijna betogende stijl aantreft.

71 RENÉ GASPAR, *Beatrijs, vs. 502. Doghen gods sijn mi verborgen*, in *De Nieuwe Taalgids*, XXXXVIII, 1955, blz. 82.

Een verklaring wordt gegeven door I Petrus III, 9-12.

72 P. COENEN, *Commentaar op twee verzen van de Middelnederlandse Beatrijs*, in *Lit de school van Michels. Opstellen aangeboden aan Prof. Dr. L. C. Michels bij zijn afscheid als hoogleraar te Nijmegen op 30 mei 1958*, Nijmegen, Dekker & Van de Vegt N.V., 1958, blz. 14-44.

Aangehouden wordt dat vs. 286-287 tegelijkertijd een eigenlijke en figuurlijke betekenis kunnen hebben.

73 JAN VAN BRIMEU, *In Wezemaal woonde Beatrijs. Ze komt er's nacht nog spoken*, in *De Brusselse Post*, nummer van 15 juni 1959.

„Verscheidene kloosters, waaronder Vrouwenpark te Wezemaal, eisen de eer op Beatrijs binnen hun muren te hebben geherbergd“. Volgt dan een samenvatting van de legende zoals ze in gewijzigde vorm te Wezemaal voortleeft.

74 PR. JANSSENS, *Een Cisterciënser van Baudelo, dichter van de Beatrijs-legende?* in *Ons Geestelijk Erf*, XXXIV, 1960, blz. 186-196.

Uit een onderzoek dat grotendeels steunt op archiefteksten, blijkt dat tussen de Wilhelmiëten van Biervliet en de Cisterciënsers van Baudelo nauwe betrekkingen bestaan hebben.

Indien we aannemen dat Broeder Ghijsbrecht een Wilhelmië uit Biervliet was en de dichter van de Beatrijs een kloosterling, dan kan deze laatste een Cisterciënser uit Baudelo geweest zijn. In het obituarium van Baudelo komen heel wat Assenedes voor, die ca. 1300 zijn overleden: Dirkinus, Hugo, Walter en Theodoricus van Assenede. Derhalve worden drie mogelijkheden voorgesteld:

1° De dichter van de Beatrijs kan de oudste zoon geweest zijn van Diederik van Assenede, de auteur van Floris ende Blancefloer;

2° de monnik Diederik van Assenede kan beide verhalen geschreven hebben;

3° een ander monnik uit Baudelo kan de Beatrijs gedicht hebben.

75 F. LULOFS, *Begrip voor Beatris*. Een onderzoek naar de allegorische verbeelding in de Middelnederlandse legende, in *Levende Talen*, nummer 211, oktober 1961, blz. 475-489.

Toelichting van verzen 260-262, steunend op het middeleeuws standsgevoel (blz. 475-479); toelichting van de functie van Venus (blz. 479-483); toelichting van de kleuren- en getallensymboliek (blz. 483-489).

76 W. A. F. JANSSEN, *Om een komma. De juiste lezing en de psychologische betekenis van Beatris vers 243-248*, in *Leuvense Bijdragen*, L, 1961, blz. 152-160.

Vs. 247-248 zouden moeten gelezen worden:
„Ave Maria“; daer omme si ghedinct waer (= voorwaar),
omme dat si die slotete daer hinc“

77 JAN H. CARTENS, *De oorsprong van de Beatrislegende*, in *Roeping*, XXXVIII, 1962, blz. 199-202.

Wellicht moet de oorsprong gezocht worden in een profaan volkslied met de volgende drie verhaalkernen:

1. een (adellijk) meisje verlaat 's nachts het huis om haar minnaar te ontmoeten;
2. de dienaar slaapt die nacht in het bed van het meisje;
3. het meisje keert 's morgens terug.

78 GARMT STUIVELING, *Beatris*, in *Moderne Encyclopedie der Wereldliteratuur*, Deel I, Gent, E. Story-Scientia, [1963], blz. 302-303.

Aangevuld met een door JOHAN DAINSE opgestelde noot over: *Beatris in film*, blz. 303. In de tweede, herziene druk (Haarlem, Den Haag - Antwerpen, De Standaard, 1980, blz. 282-283) is de noot van Johan Dainse niet meer opgenomen. Zie evenwel diens *Dictionnaire filmographique de la littérature mondiale* ... L-Z, Gand, E. Story-Scientia, 1975, blz. 100 en *Supplément*, 1978, blz. 347, telkens sub Nodier, Charles, auteur van *Légende de Sœur Béatrix* (Contes de la veillée, 1837 — Guiette, 105).

79 H. TH. KOK, *Een tweede auteur van Beatris aantoonbaar?* in *De Nieuwe Taalgids*, LVI, 1963, blz. 272-273.

Een onderzoek naar de vorm en de frequentie der noch . . . noch-verbinding brengt een verschil aan het licht tussen het eerste gedeelte (vs. 1-864) en het tweede (vs. 865-1038).

80 N. DE PAEPE, *Kunnen onze Beatrislegende en Abele Spelen geënonluerd worden door middel van Andreas Capellanus' De arte honeste amandi?* in *Leuvense Bijdragen*, LIII, 1964, blz. 120-147.

Deze vraag wordt in de twee gevallen negatief beantwoord. Op blz. 131-147 weerlegt de auteur de stelling van F. Lulofs — nl. dat het drag van Beatris tot in de details blijkt in overeenstemming te zijn met de voorschriften die Andreas Capellanus in zijn tractaat heeft uiteengezet — aan de hand van Capellanus zelf.

Immers a) „de 'amor' bij Capellanus is een 'spel' dat alleen buiten het huwelijk kan worden gespeeld' (blz. 136);

b) „Capellanus weigerde beslist te aanvaarden dat kloosterzusters voor 'amor' geschikt waren" (blz. 136).

Het doel van het mirakel is niet „het redden van Beatris' goede naam" (cfr. Uitg. 23); het wonder is gebeurd „om het Beatris, eenvoudig materieel, mogelijk te maken, als ze tot inkeer zou komen, de plaats in te nemen waar ze behoorde te zijn" (blz. 146).

81 M. BROUNS, *Beatris in Toortsen*, Tweede Reeks, Aflevering A, Gent-Brugge, Drukkerij J. Bogaert, [1965], blz. 1-4.

Een vrij geslaagd overzichtelijk beeld.

82 F. LULOFS, *Kritiek op Beatris of de verantwoording van een commentator*, in *Levende Talen*, 1966, nr. 234, blz. 204-221 en nr. 235, blz. 342-356.

Tgo. N. de Paepe (= nr. 80) verdedigt F. Lulofs zijn opvatting in verband met Andreas Capellanus (blz. 205-216. Zie Uitgaven, nr. 25). Daarna weerlegt hij de bezwaren door N. de Paepe geuit in diens recensie (zie p. xxxv) en bespreekt de aldaar behandelde vs., evenals vs. 110-118 behandeld door W. P. Gerritsen (zie p. xxxv).

Toelichting bij vs. 1 en vs 346-349; en bij vs. 432 n.a.v. G. W. Huygens' recensie in Nieuwe Rotterdamse Courant, nummer van 18 april 1964.

83 J. J. MAK, *Kritiek op Beatrijs, in Levende Talen*, 1966, nr. 236, blz. 506-507.

N.a.v. W. A. F. Janssens' interpretatie van vs. 247-248 (zie nr. 76) wordt, steunend op vs. 832-834, volgende emendatie voorgesteld:

Dits die sage, in ware dinc

Waer omme si die slotel daer hinc.

84 J. E. VAN DER LAAN, *Beatrijs en Bredero, in Levende Talen*, 1967, nr. 238, blz. 69-70.

Met de klemtoon op *daer* in vs. 248, zoals in vs. 242, is alles duidelijk en emendatie overbodig (blz. 69; reactie op J. J. Mak (= nr. 83).

85 R. GUINETTE, *Le rôle de Notre Dame dans la légende de la sacristine, in Mélanges offerts à Rita Lejeune*, Volume II, Gembloux, Editions J. Duculot, S.A., 1969, blz. 1285-1289. (Zie Studies nr. 34) (Bibliografie ..., 44).

Schrijver (die het niet in het bijzonder heeft over de Middeleeuwse legende) wijst enerzijds op overeenkomsten tussen bepaalde details en voorschriften uit de Regula Benedicti; anderzijds op het feit dat het mirakel niet alleen noodzakelijk was om Beatrijs te vrijwaren voor schande, maar ook voor de zware straffen die werden toegepast op wie het klooster had verlaten, en die daarom als een geëxcommuniceerde beschouwd werd.

86 P. F. J. M. ELIGH, *Het visioen van Beatrijs in De Nieuwe Taalgids*, LXIII, 1970, blz. 132-137.

Een onderzoek van de verschillende elementen van Beatrijs' visioen, dat een kloostervisioen is — de plaats (= het koor), de jongeling (= een engel), het kind (= de Eucharistie) — leidt tot het besluit dat, met uitzondering van de appel — een motief dat in de beeldende kunst een zekere populariteit genoot — de overige elementen, traditionele motieven zijn die de dichter ontleende aan de mystiek — eucharistische voorstellingswereld van de dertiende, veertiende eeuw". Schrijver geeft toe dat hem geen andere bron bekend is voor een „dood" kind als verschijningsvorm van het Sacrament.

87 G. KAZEMIER, *Die Struktur der mittelniederländischen Beatrijsdichtung im Rahmen des dreizehnten Jahrhunderts, in Dichtungssprache-Gesellschaft. Akten des IV. Internationalen Germanistenkongresses 1970 in Princeton*. Herausgegeben von Victor Lange und Hans-Gert Roloff, Frankfurt/Main, Athenäum, 1971, blz. 75-81.

Over de structuur van de Beatrijs in het licht van de getalensymboliek en over het slot (vs. 865-1038) als niet oorspronkelijk. Voor een verdere uitwerking van schrijversopvattingen, zie de inleiding tot zijn tekstuitgave (nr. 28).

88 R. A. CORNETS DE GROOT, *Nonnenwerk is monnikenwerk, in De Vlaamse Gids*, LV, 1971, 12, blz. 20-24.

In tegenstelling tot het algemeen vooropgestelde kenmerk van de „menselijkheid" van Beatrijs, ziet schrijver haar als iemand die valt „buiten de kategorie van het menselijke... omdat zij nooit zichzelf is". Tevens over de 'tijd' in het verhaal haalt dat voor schrijver eindigt met vs. 864 en voor wie alleen de eerste 222 verzen aanvaardbaar zijn, want „na 222 gaat Beatrijs een weg, die haar van alle persoonlijke verantwoordelijkheid voor wat ze doet, ontslaat, en die om die reden even zinloos als wreed moet worden genoemd". Het artikel is opgenomen in: CORNETS DE GROOT, *Intieme optiek. Een feuilletonessay*, 's-Gravenhage, Nijgh & Van Ditmar, 1973, blz. 81-99.

89 J. REYNAERT, *De vertaalde verzen in Beatrijs, in Spiegel der Letteren*, XIV, 1972, blz. 235-242.

N.a.v. het feit dat G. Kazemier in zijn tekstuitgave (zie nr. 28) voor het eerst de verzen 477-482 na vs. 432 (zie Studies nr. 28, 42, 59) inlast, wordt andermaal aandacht besteed aan de zes verdwaalde verzen, omdat schrijver eveneens van mening is dat ze na vs. 432 overbodig zijn (zie ook Studies, nr. 56 en 64). Op grond van een onderzoek van de 16 andere plaatsen „waar de dichter het verhaal onderbreekt voor een persoonlijke tussenkomst of voor een aanspreking van het publiek" verdedigt schrijver een andere inlassing van de verzen, zodat het kapittel vanaf vs. 433 de volgende „bevredegende structuur krijgt": vs. 433-454, 476-480, 455-466, 481-482.

90 J. H. METER, *Nuova luce sulla Beatris medio-nederlandese*, in *Annali Istituto Universitario Orientale. Sezione Germanica*, XIV, 1971, blz. 539-549.

N.a.v. G. Kazemiers uiteenzetting over de getallensymboliek in de constructie van het verhaal (Tekstuitgave, nr. 28).

91 C. C. DE BRUIN, *Bespreking van Beatris met inleiding en aantekeningen van Dr. G. Kazemier*, in *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, LXXXIX, 1973, blz. 308-311.

„Dat het gedeelte tot vs. 864 een gesloten geheel is, staat ook voor mij vast. Of het zo hecht gestructureerd is als schr. in een speciale paragraaf over 'Getallensymboliek en structuur van het verhaal' mogelijk acht, staat te bezien.”

Zonder „het plausible van de stelling dat Beatris uit het midden van de 13de eeuw dateert, in twijfel te trekken” o.a. op grond van „overtuigend” vergelijkend verstechnisch onderzoek, vraagt recensent zich af of „aan dit extra-textueel gegeven — nl. in verband met vs. 169, zie ook onze inleiding p. xxiv — [niet] meer gewicht wordt toegekend dan strikt noodzakelijk is.”

92 W. HEGMAN, *Bespreking van Beatris, met inleiding en aantekening van G. Kazemier*, in *Spiegel der Letteren*, XV, 1973-1974, blz. 268-275.

Uitvoerige bespreking van de inleiding en de woordverklaringen en annotaties, die volgens recensent „hier en daar uitvoeriger [hadden] kunnen zijn” in deze „degelijke editie”.

93 R. A. CORNETS DE GROOT, *Motieven voor tijdschrijvers*, in *Raam*, 1974, nr. 103, blz. 43-48.

Over „verhalen waarin de hoofdpersoon met de tijd te identificeren is” — zoals in de Beatris, Het zwarte licht van Harry Mulisch, De verdwenen horlogemaker van Simon Vestdijk. Over de dubbelgangers die zich spontaan afsplitsen „wanneer zo'n figuur naar zijn of haar noodlot handelt”: „op kritische punten — men moet weg, en men mag niet worden gemist — komt de dubbelganger in actie”. Zo Maria in de Beatris. Het artikel is opgenomen in CORNETS DE GROOT, *Striptease. Een anti-essay*, 's-Gravenhage, Nijgh & Van Dit-

mar, 1980, blz. 43-55 (als 18/2, waar het voorafgegaan wordt door een speelse inleiding, waarin ook verwezen wordt naar Studie nr. 88).

94 W. P. GERRITSEN, *Rhetorica en literatuur in de Middeleeuwen. Drie inleidende colleges (Syllabus)*, Utrecht, Reproductie-afdeling van het Bureau der Rijksuniversiteit, 1974 — Voorlopige gestencilde uitgave.

College III van 13 dec. 1973: *Praktijk en theorie*.

Aan de hand van Beatris, vs. 1-28 aantonen dat het nagaan van „de betekenis van de in de *artes poeticae* neergelegde rhetorische voorschriften voor het onderzoek van middeleeuwse werken in de volkstaal ... vruchtbaar en zelfs noodzakelijk is”.

Beatris (vs. 1-17) „beantwoordt ... geheel aan de rhetorische voorschriften voor het exordium”; over het begrip 'waerheit' uit vs. 13; over de amplificatio na vs. 28, nl. vs. 29-36.

95 M. MADOU, *Enkele kostuumhistorische aantekeningen bij de Beatrislegende*, in *Arca Loaniensis. Artes atque historiae reserans documenta. Jaarboek 1974 [van de] Vrienden Museum-Lewen*, [1975], pp. 333-345.

Toelichting bij „alle benamingen van kleren en kostuumbehoorten”, zowel wat de kloosterkledij als de klederdracht van de vrouw uit de hogere stand betreft. Met betrekking tot de kaproen (vs. 169), merkt schrijfster, voor wie de Beatris van rond 1374 dateert, op dat dit wollen schoudermanteltje met kap „sinds eeuwen behoorde bij de kleding van de boeren en het gewone volk. In het begin van de 14de eeuw is dit 'democratische' kledingstuk in de 'garderobe' van de hogere standen opgenomen en werd zowel door mannen als door vrouwen gedragen” (p. 343).

96 A. M. DUINHOVEN, *Corruptie is overal*, in *De Nieuwe Taalgids*, LXX, 1977, pp. 97-120.

In zijn onderzoek van corrupties die „zo dicht aan de oppervlakte (liggen) dat we erover struikelen” handelt hij op blz. 98-101 over 'vingherline van formine' (in vs. 305), die hij emendeert tot 'vingherline valser mine' (= ringen van vals metaal).

Als oorzaken voor de foutieve lezing ziet hij onduidelijk schrift en onduidelijke woordscheiding in één van „de afschriften tussen het origineel van de Beatris en de overgeleverde redactie“ (p. 101).

97 F. LULOFS, *Tekst en uitleg*. Culemborg, Tjeenk Willink/Noord-rijn B.V., 1977. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de Nederlandse Taal- en Letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen op dinsdag 8 maart 1977.

Antwoord (blz. 5-8) op de vraag: is *oetmoedelijc* in vs. 84 = 'nederig' of 'genadig'?

De kennis van de cultuur is voorwaarde voor het verstaan van de tekst. „Het is de situatie die bepaalt hoe het publiek de houding interpreteert, want het publiek kende de verhouding tussen beiden, en wist wie 'hoog' stond en een gunst gaf en wie er nederig moest om vragen. Al is Beatris in feite wanhopig, in de hoofse liefde schenkt de dame haar gunst, en dat pretendeert ze met haar handeling te doen. Dit in overeenstemming met de hoofsliteraire angst om gek te worden van de liefde.“ (cfr. vs. 62-64).

98 W. P. GERRITSEN, *Oratie Professor Lulofs, in De Nieuwe Taalgids*, LXX, 1977, p. 281.

„Lulofs' opvatting van *oetmoedelijc* lijkt mij ... moeilijk verdedigbaar in de context waarin het woord hier staat“, want de betekenis 'genadig, minzaam' is 'alleen plausibel als Beatris' liefde inderdaad als een 'hoofse liefde' mag worden gezien — en dat betwijfel ik sterk“.

99 Lieve Scheer, *En de tederheid? in Dietsche Warrande en Belfort*, CXXIII, 1978, blz. 60.

Reactie op de voorstelling van Beatris in de summierere inleiding tot het fragment vs. 249-306 in Hugo Raes & Paul de Wispelaere, *Wereld in teksten*. Deel 5. Bloemlezing voor het eerste determinatiejaar V.S.O. en complementaire optie Nederlands (1976), als „een vrouw die twijfelt tussen haar zinnelijkheid en haar religieuze roeping“ (p. 55).

100 Anton van Wilderode, *Het huis van Beatris, in Tijdingen van het Beatrisgezelschap*, XIII, 1977-1978, 4, pp. 20-23.

Lyrische evocatie van het klooster, het huis van Beatris, met drie redenen voor haar terugkeer.

101 FRANK LULOFS, *Diachronische tekstinterpretatie, in Proeven van Neerlandistiek aangeboden aan Prof. Dr. Albert Sussen*, Groningen, Nederlands Instituut, 1978, blz. 75-88.

Dat „de taalverschijnselen in literaire teksten nauwkeurig“ moeten waargenomen worden, wordt aangetoond aan de hand van enkele voorbeelden, o.a. vs. 993 (p. 84): 'Al dat haer was gheschiet'. Het wordt voorgesteld alsof Beatris „passief slachtoffer was van zondige daden“ en Lulofs meent „dat de dichter ... daarmee begrip voor haar zonden vraagt bij het publiek“.

102 MARIJKE SPIES, *Beatris en de honingbloeiende leraar, in Wie veel leest heeft veel te verantwoorden ... Opstellen over filologie en historische letterkunde aangeboden aan prof. dr. F. Lulofs*, Groningen, Nederlands Instituut/LEKR, 1980, blz. 100-117 — Tweede uitgave: 1980.

„Beatris lezen met Bernardus in de hand“ werpt licht op Beatris' gebeden — tot God, tot Maria en Jezus, tot Maria alleen bij het verlaten van het klooster en in omgekeerde volgorde bij de terugkeer; op Beatris' biecht — „hoewel nog niet algemeen verplicht gesteld, was juist Bernardus over de noodzaak ervan heel categorisch“ (blz. 112). Voor de auteur is het gedeelte na vs. 861 wel oorspronkelijk; het biecht-element komt trouwens voor bij Caesarius van Heisterbach; „het hele misverstand zal wel komen doordat D. J. Stracke (zie Studies, nr. 32, III) ... deze slotpassage vijf bladzijden nádat de weergave van de tekst voor de lezer voltooid lijkt te zijn, geeft (en dan nog onvolledig)“ (blz. 117, voetnoot 44).

103 Jacques Tersteeg, *Waarom branden er helder 'lampen' in het koor? De Beatrislegende en het Cisterziensermilieu, in Wie veel leest heeft veel te verantwoorden ... Opstellen over filologie en historische letterkunde aangeboden aan prof. dr. F. Lulofs*, Groningen, Nederlands Instituut/LEKR, 1980, blz. 118-129 — Tweede uitgave: 1980.

Opmerkingen en aanvullingen bij de poging van F. Lulofs (in de Aantekeningen bij vs. 836-837 in zijn Beatrisuitgave = nr.

25) om de bedoeling van de dichter te achterhalen, waarbij gewezen wordt op gebruiken en Mariafeesten bij de Cisterziënsers. Ook voor andere details in het Beatrijs-verhaal is het gebruik van een Cisterciënzer achtergrond mogelijk en uiterst zinvol" (blz. 123).

104 St. VAN GELDER, *Twee oude legenden kwamen langs de abdij van Villers naar Leuven*, in *Meer Schoonheid*, XIX, 1981, 2, blz. 33-42.

Caesarius van Heisterbach onderhield betrekking met de abdij van Villers, die een refugium had te Leuven; de abdij was ook betrokken bij de Cisterciënzergemeenschap van Vrouwenpark te Rotselaar. Dit alles zou de opname verklaren van de legende van de Fiere Margriet van Leuven en Van de kosteres Beatrijs, die, zoals A. Wichmans in zijn *Brabantia Mariana Tripartita* (Antwerpen, Joannes Cnobbaert, 1632, p. 638) beweert, in Vrouwen-Perck zou gebeurd zijn.

3. VERTALINGEN EN BEWERKINGEN IN VREEMDE TALEN

In zijn uitvoerige studie *La légende de la sacristine* (Nr. 34) behandelt ROBERT GUIETTE zowel de oudere (blz. 15-214) als de moderne (blz. 215-400) bewerkingen van de Beatrijs-legende in het Nederlands én in vreemde talen. Wij geven hieronder twee aanvullingen, naast de vermelding van de na 1927 verschenen vertalingen:

HAROLD DE WOLF FULLER, *Beatrice. A legend of Our Lady, written in the Netherlands in the Fourteenth Century*, Cambridge, Harvard Cooperative Society, 1909; tweede druk: 1910¹.

ADRIAAN J. BARNOUW, *Beatrijs. A Middle Dutch Legend. Edited from the only existing Manuscript in the Royal Library, The Hague, with a Grammatical Introduction, Notes and a Glossary*, Oxford University Press, z.j. [1914]. [*Publications of the Philological Society, III*].

1. PROSPER ARENTS, *De Vlaamse schrijvers in het Engels vertaald 1481-1949*, Gent, Drukkerij Erasmus (voor de Kon. Vlaamse Academie), 1950, nrs. 165-166; Volgens MARNIX GJSEN (Studies, Nr. 52) is de taal 'archaïc, Chaucerian', en de tekst 'purses... in an excess of modesty'.

Prozavertaling tegenover de Middelnederlandse tekst; opgenomen in *Medieval Netherlands religious Literature. Translated and introduced* by E. COLLEDGE, 1965 — Zie Tekstuigaven, nr. 7.

P. GEYL, *The Tale of Beatrice. Translated from the Middle Dutch, The Hague, Martinus Nijhoff, 1927*. [*The Dutch Library, IV*].

ROBERT GUIETTE, *Béatrix. Poème traduit du Moyen Néerlandais, illustré par VICTOR STUYVAERT. Préface de FERNAND FLEURET*, Anvers, Editions Lumière, 1930 — *La légende de la sacristine Béatrix*. [Réédition revue et corrigée, Bruxelles], La Renaissance du Livre, 1974.

Fragmenten in *Le cercle des choses. Textes traduits du moyen néerlandais choisis et présentés par CLAUDINE LEMAIRE*, Bruxelles, Bibliothèque royale Albert 1er, 1970, blz. 136-145.

Beatrijs, Brugge, Uitgave Wiek-Op, 1938.

Deze uitgave, naar aanleiding van de Beatrijs-opvoeringen te Knokke-Zoute, onder leiding van HERMAN VAN OVERBEKE, (= uitgave 15), bevat eveneens de Franse vertaling door R. GUIETTE, de Engelse door P. GEYL en de Duitse door [A. W. SANDERS VAN LOO].

P. C. SCHOONEES, *Beatrijs. 'n Middelleeuwse juweel, in Afrikaans oewertel*, Pretoria, J. L. van Schaik, 1939.

ADRIAAN J. BARNOUW, *The Miracle of Beatrice. A Flemish Legend of c. 1300. English-Flemish Edition. Introduction by JAN ALBERT CORIS*, New York, Pantheon, 1944.

Een fragment van deze vertaling in versvorm is opgenomen in *Coming after. An Anthology of Poetry from the Low Countries by ADRIAAN J. BARNOUW*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1948, blz. 31-36. Voor Jan-Albert Coris' Introduction, zie Studies, nr. 52.

FR. CLOSSET, *Béatrice, in Joyaux de la littérature flamande du Moyen-Age*, Bruxelles, Les Editions Lumière — A. Manteau S.A., z.j. [1949], blz. 63-80; Tweede druk: z.j. [1956], blz. 54-65.

4. NEDERLANDSE BEWERKINGEN UIT DE 20STE EEUW

Wanneer de werken vermeld zijn in R. Guiettes *La légende de la Sacrisjine* (1927), wordt, na onze opgave, verwezen naar het nummer aldaar.

ALBERTINE STEENHOFF-SMULDERS, *Beatrijs*, in *Van onzen Tijd*, III, 1902-1903, blz. 273-281. Opgenomen in *Uit het Biënboec. Verzamelde exempelen*, Leiden, J. W. van Leeuwen, z.j. [1904], blz. 61-73; tweede druk: [1939], blz. 40-50; derde druk: 1940, blz. 64-78. (Guiette, 167).

P. C. BOUTENS, *Beatrijs*, in *De Twintigste Eeuw*, XIII, 1907, deel II, blz. 1-117. Afzonderlijk verschenen in 1908 bij C. A. J. van Dishoeck, Bussum; Vierenveertigste druk: 1962. (Guiette, 171).

JOZEFDE COCK, *Van een non die Beatrijs heette*, in *Bloemenhoedjes*, Brugge, 1911, blz. 135-144. Overgenomen in *Manneke uit de Mane. Volkskalender voor Vlaanderen*, Brugge, 1914, blz. 78-87 (behalve de passage die overeenstemt met vs. 455-463)¹.

JOS WITLOX, *Van Beatrijs*, in „*Ave Maria*“. *Een perelsnoer van overoude legenden*, Amsterdam, R. K. Boek-Centrale, z.j. [1912], blz. 77-84.

FELIX RUTTEN, *Beatrijs. Mysteriespel in vier tafereelen*, Amsterdam, De R.-K. Boek-Centrale, 1918; tweede druk: 1920. (Guiette, 184).

JULIUS GONDROY, *Beatrijs. Naast den oorspronkelijken tekst in onze huidige spelling overgebracht en toegeelicht*, Antwerpen, Boekhandel Flandria, 1918. (Guiette, 185).

R. J. SPITZ, *Beatrijs. Het Middelnederlandsch gedicht in proza*, Apeldoorn, Uitgeverij. De Zonnebloem, 1918. (Guiette, 186, echter met verkeerde titel).

JOS. WITLOX, *Van Zuster Beatrijs*, Antwerpen, L. Opdebeek, z.j. [1922].

1. Gegeven ontleend aan de recensie van de vierde druk van onze uitgave door W. VAN EEGHEM, in *De Brusselse Post*, 15 okt. 1961.

HERMAN TEURLINCK, *Ik dien. Een Spel in drie bedrijven ter verheerlijking van Zuster Beatrijs*, in *De Stem*, III, 1923, deel II, blz. 705-753. Afzonderlijk verschenen in 1924 te Antwerpen, L. J. Janssens en Zonen. (Guiette, 192).

HERMAN VAN OVERBEKE, *Beatrijs. Middeleeuwsche sproke voor tooneel bewerkt in vijf handelingen met voor- en naspel*, Kortrijk, Jos. Vermaut, 1925. (Guiette, 197).

FR. DREHMANS, *De sproke van Beatrijs*, in *De gouden Marialegenden*, Maastricht, Ernest van Aelst, 1928.

J. L. WALCH, *Van een non, die Beatrijs heette*, in *Maria-legenden. Naverteld en ingeleid*, Den Haag, Boek en Periodiek, R. J. Goddard, z.j. [1929], blz. 92-102.

PIERRE KEMP, *Zuster Beatrijs*, in *Twee bloemen van Limburg's bodem*, Eindhoven, Het Poirtersfonds, 1935, blz. 5-80.

PIETER MAGERMAN, *Beatrijs* (Onuitgegeven toneelstuk; de Franse vertaling door MAURICE MOUSENNE werd evenmin uitgegeven).

FRANCINE ONSTEIN, *De sproke van Beatrijs*, Antwerpen, Uitgeverij-Boekhandel 'Volk en Staat', 1943.

J. HONDERS en FR. VAN HOOFF, *Beatrijs*, Luik, H. Dessain, 1954. [Middelnederlandsche Klassieken in modern Nederlands Proza, I].

De Beatrijslegende. Tekst bewerkt door A. VAN WILDERODE voor de Vlaamse Televisie. Scenario en regie: DRIES WATER-SCHOOT. Uitzending van 2 mei 1960.

JOZEF M. VAN DEN EYNDE, *Beatrijs. Toneelspel in vier bedrijven naar de middeleeuwsche legende*, Berchem-Antwerpen, Eigen Beheer, 1961.

GABRIEL SMIT, *Beatrijs. De vroegste tekst / nieuwe bewerking en nabeschouwing*, Baarn, Amboboeken, 1979 — Tweede druk: 1979.

KAREL JONCKHEERE, *Beatrijs herhaald*, Antwerpen-Amsterdam, Elsevier Manteau, 1980.

Addendum:

(In 1930 werd in de Koninklijke Vlaamse Opera te Antwerpen

de door RENAAAT VEREMANS gecomponeerde opera *Beatrijs* op tekst van JULIUS GONDRIJ opgevoerd onder de gewijzigde titel *Het miracel*. In 1928 immers was de opera van IGNACE LELIEN, op tekst van HERMAN TEIRLINCK aldaar onder de titel *Beatrijs* opgevoerd.

In 1925 had de Nederlandse componist Willem Landré reeds een opera *Beatrijs* geschreven op tekst van Felix Rutten.

Beatrijs

fol. 47°.

Van dichten comt mi cleine bate.

Die liede raden mi dat ict late

Ende minen sin niet en vertare;

Mæer om die doghet van hare,

5 Die moeder ende maghet es bleven,

Hebbic een scone mieracle op heven,

Die God sonder twivel toghede

Marien teren, diene soghede.

Ic wille beginnen van ere nonnen

10 Een ghedichte. God moet mi onnen,

Dat ic die poente moet wel geraken

Ende een goet ende *daer* af maken,

Volcomelijc na der waarheide,

Als mi broeder Ghijsbrecht seide,

15 Een begheven Willemin;

Hi vant in die boeke sijn;

Hi was een out ghedaghet man.

Die nonne, daer ic af began,

Was hovesche ende subtiyl van zeden.

20 Men vint ghene noch heden

Die haer ghelijct, ic wane,

1 *bate* voordeel | 3 *sin geest; vertare* vermoede — J. de Baets O. P. wees ons op enigszins gelijklopende verzen in het Hulthemse hs. fol. 101 r., waaronder „*mine sinne ic daer omme vertere*” (Vaterlandsch Museum, II, 1858, blz. 201, vs. 1-5) | 4 *om die doghet* ter wille van de voortreffelijkheid | 5 *bleven* van *blijven* in de betekenis van worden bij moeder en van blijven bij *maghet* | 6 *op hooven* begonnen | 7 *toghede* toonde | 8 *Marien teren* ter ere van Maria; *diene* die Hem | 9 *erz uiteenne* | 10 *moet* moge; *onnen* gunnen | 11 dat ik datgene, waarop het aankomt (= *die poente*), precies moge beschrijven | 12 en tot een goed einde brengen | 15 *begheven* van de wereld afgezonderd; *Willemin* Wilhelmi, monnik van de Ordo Fratrum Ermitarum S. Wilhelmi | 16 *vant* vond het (verhaal) | 17 *ghedaghet* vaak verbonden met *out* — niet jong meer | 19 welopgevoed (zoals iemand is die aan het hof verkeert) en voortreffelijk van manieren

Van zeden ende van ghedane.
 Dat ic prisede hare lede,
 Sonderlinghe hær scoenhede,
 25 Dats een dinc dat niet en dochte.
 Ic wille u segghen van wat ambochte
 Si plach te wesen langhen tijt
 Int cloester, daer si droech abijt:
 Costersse was si daer.
 30 Dat seggic u al over waer:
 Sine was lat no traghe,
 No bi nachte no bi daghe;
 Si was snel te haren werke:
 Si plach te ludene in die kerke,
 35 Si ghereide tlicht ende ornament
 Ende dede op staen alt covent.

Dese joffrouwe en was niet sonder
 Der minnen, die groet wonder
 Pleecht te werken achter lande.
 40 Bi wilen comter af scande,
 Quale, toren, wedermoet;
 Bi wilen bliscap ende goet.
 Den wisen maect si oec soe ries,
 Dat hi moet bliven int verlies,
 45 Eest hem lieft ofte leet.

45 lieft: lees: lief

22 van ghedane wat het voorkomen betreft | 23 hare lede haar lichaam |
 24 sonderlinghe in het bijzonder | 25 niet en dochte niet zou betamen | 29
 costersse kosteres | 30 dat verzeker ik u (stoplap) | 31 lat lui; no noch | 35
 ghereide maakte gereed; ornament de kerkelijke sieraden, o.m. de
 gewaden | 36 zij wekte al de kloosterzusters | 38 groet wonder won-
 derlijke dingen | 39 werken bewerken; achter lande overal | 40 bi wilen
 soms | 41 kwellling, verdriet, droefheid | 43 oec zelfs; ries dwaas | 44 dat
 hij erdoor in het ongeluk moet geraken | 45 of hij wil of niet

Si dwingt sulken, dat hine weet
 Weder spreken ofte swighen,
 Daer hi loen af waent ghecrighen.
 Meneghe worpt si ondervoet,
 50 Die op staet, alst hær dunct goet.
 Minne maect sulken milde,
 Die liever sine ghiften hilde,
 Dade hijt niet bider minnen rade,
 Noch vintmen liede soe ghestade,
 55 Wat si hebben, groet oft clene,
 Dat her die minne gheeft ghemene:
 Welde, bliscap ende rouwe;
 Selke minne hetic ghetrouwe.
 In constu niet gheseggen als,
 60 Hoe vele gheloux ende onghevals
 Uter minnen beken ronnen.
 Hier omme en darfen niet veronnen
 Der nonnen, dat si niet en conste ontgaen
 Der minnen, diese hilt ghevaen,
 65 Want die duvel altoes begheert
 Der mensche te becomee, ende niet en cesseert;
 Dach ende nacht, spade ende vroe,
 Hi doeter sine macht toe.
 Met quaeden liste, als hi wel conde,

46 ze heeft menigee in haar macht, zodat hij niet weet | 47-48 of het
 van spreken of van zwijgen is, dat hij meent voordeel te verkrijgen |
 49 menigee stort ze in het ongeluk, eig. werpt ze op de grond (zoals
 in een gevecht) | 50 op staet tegenover worpt (vs. 49); haer aan de minne
 | 52 hilde zou houden | 53 deed hij het niet (nl. mild zijn) op aanraden
 van de minne | 54-57 ook treft men mensen aan, zo standvastig, dat
 hen de liefde, wat zij ook mogen ondervinden — weelde, geluk en
 verdriet — alles zonder uitzondering (= groet oft clene) doet delen | 59
 ik zou u niet ten volle alles (= als) kunnen zeggen | 60 gheloux:
 brabantisme; onghewals ongeluk | 61 minnen vloeien | 62-64 daarom
 mag men het de kloosterzuster niet ten kwade duiden, dat zij niet
 kon ontkomen aan de liefde die haar gevangen hield | 66 ende niet en
 cesseert en houdt niet op | 67 spade laat | 68 spant hij zijn krachten
 daarvoor in | 69 met sluwheid, zoals hij er zo flink verstand van had

- 70 Becordise met vleescheiliker sonde,
Die norne, dat si sterven waende.
Gode bat si ende vermaende,
Dat Hise troeste dore sine ghenaden. fol. 48r.
Si sprac: „Ic ben soe verladen
75 Met starker mirnen ende ghewont,
— Dat weet Hi, dient al es cont,
Die niet en es verholen —
Dat mi die crancheit sal doen dolen.
Ic moet leiden een ander leven:
80 Dit abijt moetic begheven.”

- Nu hoert hoeter na verghinc!
Si sende om den jonghelinc,
Daer si toe hadde grote lieve,
Oetmoedelijc met enen brieve,
85 Dat hi saen te hare quame;
Daer laghe ane sine vrame.
Die bode ghinc daer de jonghelinc was.
Hi nam den brief ende las,
Die hem sende sijn vriendinne:
90 Doe was hi blide in sinen sinne;
Hi haestem te comen daer.
Sint dat si out waren .xij. jaer,
Dwanc die mirne dese twee,
Dat si dogheden menech wee.

95 Hi reet soe hi ierst mochte

70 wekte hij zinnelijke begeerten in haar op | 72 vermaende smeekte | 73 troeste sterke | 74 verladen gekweld | 76 aan wie alles is bekend | 77 niet niets; verholen verborgen | 78 dat de zwakheid van het vlees mij de verkeerde weg zal doen opgaan | 80 beghaven afleggen | 81 hoeter na hoe het haar nadien | 84 oetmoedelijc vriendelijc; met door | 85 dat opdat; saen vlieg | 86 vrame voordeel | 91 haestem haastte zich | 93 dwanc kwelde | 94 dat zodat dogheden doorstonden | 95 soe hi ierst mochte zodra hij kon

- Ten cloester, daer hise sochte.
Hi ghinc sitten voer tfensterkijn
Ende soude gheerne, mocht sijn,
Sijn lief spreken ende sien.
100 Niet langhe en merde si na dien.
Si quam ende woudene vanden
Vor tfensterkijn, dat met yseren banden
Dwers ende lanx was bevlochten.
Menech werven si versochten,
105 Daer hi sat buten ende si binnen,
Bevaen met alsoe starker mirnen.
Si saten soe een langhe stonde,
Dat ict ghesegghen niet en conde,
Hoe dicke verwandelde hare blye.
110 „Ay mi,” seitsi, „aymie,
Vercoren lief, mi es soe wee;
Sprect jeghen mi een wort oft twee,
Dat mi therte conforteert.
Ic ben, die troest ane u begheert!
115 Der mirnen strael stect mi int herte,
Dat ic doghe grote smerte;
In mach nimmermer verhoghen,
Lief, ghi en hebbet uut ghetoghen.”
Hi antworde met sinne:
120 „Ghi wet, wel lieve vriendinne,
Dat wi langhe hebben ghedragen

96 daer hise sochte waar hij haar een bezoek bracht | 98 mocht sijn zo mogelijk | 100 merde talnde; na dien daarna | 101 zij kwam om met hem te spreken | 104 menigmaal zuchten ze zwaar | 105 daer terwij | 106 bevaen met vervuld van; alsoe zeer | 108 dat zodat (zie ook v. 59) | 109 hoe dikwijls hun gelaatskleur veranderde | 113 dat mij opbeurt | 114 die iemand die; troest opbeuring; ane van | 115 strael pijl | 116 zie vs. 94 | 117 in = ic en; verhoghen blij zijn | 118 tenzij gij hem (nl. strael vs. 115), in het Mnl. ook onz.) hebt uitgetrokken | 119 met sinne met overleg | 120 wet weet; wel zeer

Minne al onsen daghen;
 Wi en hadden nye soe vele rusten,
 Dat wi ons eens ondercusten.
 125 Vrouwe Venus, die godinne,
 Die dit brachte in onsen sinne,
 Moete God, onse Here, verdoemen,
 Dat si twee soe scone bloemen
 Doet vervaluen ende bederven.
 130 Constic wel ane u verwerven,
 Ende ghi dabit wout neder leggen
 Ende mi ener sekeren tijt seggen,
 Hoe ic u ute mochte leiden,
 Ic woude riden ende ghereiden
 135 Goede cleder, diere, van wullen,
 Ende die met bonten doen vullen:
 Mantel, roc ende sercoet.
 In begheve u te ghere moet.
 Met u willic mi aventueren
 140 Lief, leet, tsuete metten sueren.
 Nemt te pande mijn trouwe."
 „Vercome vrient," sprac die joncfrouwe,
 „Die willic gherne van u ontfæen,
 Ende met u soe verre gaen,
 145 Dat niemen en sal weten in dit covent
 Werwaert dat wi sijn bewent.
 Van tavont over .vijj. nachte

fol. 48v.

123-124 wij hadden nooit zoveel genoegen, dat wij elkaar eens kusten
 | 127 moete moge | 129 vervaluen verwelken; bederven vergaan | 130 kon
 ik toch maar van u verkrijgen (Van Mienlo) | 131 ende ghi dabit dat gij
 het dabit | 132 seggen heeft dubbele betekenis: slaat tegelijk op het
 geen voorafgaat (het aanduiden van een ogenblik) en op hetgeen
 volgt (nl. hoe hij haar kon wegvoeren) | 134 riden ende gheriden
 wegrijden om gereed te laten maken | 135 diere dure; wullen wol | 136
 wullen voeren | 137 mantel, kleeed en bovenkleeed | 138 ik laat u nooit in
 de steek | 139 mi aventueren wagen | 140 tsuete metten sueren het
 aangename en het onaangename | 141 beschouw mijn woord van eer
 als onderpand | 146 waarheen wij gegaan zijn.

Comt ende nemt mijns wachte
 Daer buten inden vergier,
 150 Onder enen eglentier:
 Wacht daer mijns, ic come uut,
 Ende wille wesen uwe bruut,
 Te varen daer ghi begheert;
 En si dat mi siecheit deert
 155 Ocht saken, die mi sijn te swaer,
 Ic come sekerlike daer;
 Ende ic begheert van u sere,
 Dat ghi daer comt, lieve jonchere."
 Dit ghelofde elc anderen.
 160 Hi nam orlof ende ghinc wanderen
 Daer sijn rosside ghesadelt stoet.
 Hi satter op metter spoet
 Ende reet wech sinen telt
 Ter stat waert, over een velt.
 165 Sijns lieves hi niet en vergat:
 Sanders daghes ghinc hi in die stat;
 Hi cochte blau ende scaerlaken,
 Daer hi af dede maken
 Mantele ende caproen groet
 170 Ende roc ende sercoet,
 Ende na recht ghevoedert wel.
 Niemen en sach beter vel
 Onder vrouwen cledere draghen;
 Si prijsdent alle, diet saghèn.

148 kom op mij wachten | 149 vergier kloostertuin | 150 eglentier
 egelanter, wilde roos, symbool van de liefde | 151 mijns op mij, uut
 buiten | 153 te varen om te reizen (hangt af van come uut vs. 151) | 154 en
 si dat tenzij | 159 dit beloofden zij elkaar | 160 orlof afscheid; ghinc
 wanderen ging weg | 161 waar zijn ros gezadeld stond | 162 hij besteeeg
 het vlog | 163 sinen ielt met regelmatige stap (vgl. telganger), in feite:
 hij reed heen | 164 vel; vlakte | 167 hij kocht blauwe en scharlaken
 (stoffen) | 169 caproen zie Studies, nr. 95 | 170 zie vs. 137 | 171 en die
 zoals het hoort goed gevoerd (zie vs. 136) | 172 vel bont (als voering)

175 Messe, gordele ende almoniere
 Cocthi haer, goet ende diere,
 Huven, vingherline van goude
 Ende chierheit menechfoude.
 Om al die chierheit dede hi proeven,
 180 Die eneger bruut soude behoeven.
 Met hem nam hi .v^c. pont
 Ende voer in ere avonstont
 Heymelike buten der stede.
 Al dat scoenheide voerdi mede
 185 Wel ghetorst op sijn paert,
 Ende voer alsoe ten cloestere waert.
 Daer si seide, inden vergier,
 Onder enen eglentier,
 Hi ghinc sitten neder int cruut,
 190 Tote sijn lief soude comen uut.
 Van hem latic nu die tale
 Ende segghe u vander scoender smale.
 Vore middernacht lude si mettine.
 Die myne dede haer grote pine:
 195 Als mettene waren ghesongen
 Beide van ouden ende van jongen,
 Die daer waren int covent,
 Ende si weder waren ghewent
 Opten dormter al ghemene,
 200 Bleef si inden coer allene

175 *almoniere* geldtasje | 176 zie vs. 135 | 177 *huven* diademen; *vingherline* ringen | 178 *chierheit* sieraden | 179 *dete* hi *proeven* informeerde hij | 180 *behoeven* nodig zijn voor | 182 reed 's avonds | 184 *al dat scoenheide* al die mooie dingen | 185 *ghetorst* geladen | 187 *daer* waar | 189 *cruut gras* | 191 *latic nu die tale* houd ik nu op met verhalen | 192 *vander scoender smale* van de liefvallige schone | 193 *vore* tegen; *mettine* de metten (zie vs. 470 en 849) | 196 *beide van ... ende van ...* zowel door ... als door ... | 198 *ghewent* gekeerd | 199 *opten dormter* naar de slaapzaal; *al ghemene* allemaal | 200 *coer* koor

Ende si sprac haer ghebede,
 Alsi te voren dicke dede.
 Si knielde voerden outaer
 Ende sprac met groten vaer:
 205 „Maria, Moeder, soete Name,
 Nu en mach minen lichame
 Niet langher in dabijt gheduren.
 Ghi kint wel in allen uren
 Smenschen herte ende sijn wesen.
 210 Ic hebbe ghevast ende ghelesen
 Ende ghenomen discipline;
 Hets al om niet dat ic pine.
 Minne worpt mi onder voet,
 Dat ic der werelt dienen moet.
 215 Alsoe waarlike als Ghi, Here lieve,
 Wort ghehanghen tusschen .ij. dieve,
 Ende aent cruce wort gherecket,
 Ende Ghi Lazaruse verwecket,
 Daer hi lach inden grave doet,
 220 Soe moetti kinnen minen noet
 Ende mine mesdaet mi vergheven;
 Ic moet in swaren sonden sneven.“
 Na desen ghinc si uten core
 Teenen beelde, daer si vore
 225 Knielde, ende sprac hare ghebede,
 Daer Maria stont ter stede.

202 *dicke* dikwijls | 204 *met groten vaer* in benaauwdheid | 205 *Maria* hier is een vergissing in het spel; het gebed is tot Jezus gericht (Stracke en Van Mierlo) (vgl. vs. 215) | 206 *mach* kan | 207 *gheduren* het uithouden | 210 *ghelesen* gebeden | 211 en mij gekastijd | 212 vergeefs pijng ik mij door zelfkastijding | 213 de liefde heeft mij helemaal in haar macht (vgl. vs. 49) | 214 *dat* zodat | 216 *wort* werd; *ditze* booswichten | 217 *gherecket* uitgerekt | 218 *verwecket* opweket | 220 *moetti* (= moet di, du) moget Gij; *kinnen* begrijpen | 221 *mine mesdaet* collectief: mijn zonden | 222 ik moet een zondig leven leiden | 223 *desen* deze woorden | 226 waar Maria ('s beeld) stond

Si riep: „Maria onversaghet,
 Ic hebbe u nach ende dach geclaghet
 Ontfermelike mijn vernoy,
 230 Ende mi en es niet te bat een hoy.
 Ic werde mijns sins te male quijt,
 Blivic langher in dit abijt!“
 Die covel toech si ute al daer
 Ende leidse op Onser Vrouwen outaer.
 235 Doen dede si ute hare scoen.
 Nu hoert, watsi sal doen!
 Die slotele vander sacristien
 Hinc si voer dat beelde Marien;
 Ende ict segt u over waer,
 240 Waer omme dat sise hinc al daer:
 Ofmense te priemtide sochte,
 Datmense best daer vinden mochte.
 Hets wel recht in alder tijt,
 Wie vore Marien beelde lijt,
 245 Dat hi sijn oghen derwaert sla
 Ende segge „Ave“ eer hi ga,
 „Ave Maria“; daer omme si ghedinct,
 Waer omme dat si die slotel daer hinc.
 Nu ghinc si daner dorden noet

228 nach: lees: nacht

239 ict: lees: ic

248 slotel: lees: slotele (vgl. vs. 237)

227 onversaghet onbesprokene. Al-reine (Van Mierlo); onbevreesd (N. de Paepe, noot bij Uitgave 25) vrijmoedig (bij riep) (F. Lulofs, nr. 82) | 229 onfermelike onder bittere tranen (Mnl. Wdb. V, 1351); vernoy leed | 230 te bat beter; een hoy een zier | 231 ik verlies nog helemaal mijn verstand, indien .ik. . . | 233 covel hoofddeksel met afhangend schoudermanteltje; toech trok | 238 Marien van Maria | 239 zie vs. 30 | 241 ofmense indien men ze; te priemtide op het ogenblik van de priemen, zie vs. 470 | 243 hets wel recht het betaamt | 244 tijt voorbijgaat | 247-248 Ave Maria aanvulling bij Ave (vs. 246) daaraan denkt zij en daarom hing zij de sleutels daar | 249 danen vandaar weg, dorden noet noodgedwongen

250 Met enen pels al bloet,
 Daer si een dore wiste,
 Die si ontsloet met liste,
 Ende ghincker heymelijc uut,
 Stillekine sonder gheluut.
 255 Inden vergier quam si met vare.
 Die jongelinc wert haers gheware;
 Hi seide: „Lief, en verveert u niet,
 Hets u vrient, dat ghi hier siet.“
 Doer si beide te samen quamen,
 260 Si begonste hare te scamen,
 Om dat si in enen pels stoet,
 Bloets hoeft ende barvoet.
 Doen seidi: „Wel scone lichame,
 U soe waren bat bequame
 265 Scone ghewaden ende goede cleder.
 Hebber mi om niet te leder,
 Ic salse u gheven sciere.“
 Doer ghinghen si onder den eglentiere,
 Ende alles dies si behoeft,
 270 Des gaf hi hare ghenoech.
 Hi gaf haer cleder twee paer:
 Blau waest, dat si aen dede daer,
 Wel ghescepen int ghevoech.
 Vriendelike hi op haer loech.
 275 Hi seide: „Lief, dit hemelblau
 Staet u bat dan dede dat grau.“
 Twee cousen toech si ane
 Ende twee scoen Cordewane,

250 met slechts een grof onderkleed aan | 251 dore deur | 252 met liste = heymelijc (v. 253) voorzichtig | 255 met vare angstig | 256 wert haers gheware bemerkte haar | 257 en verveert u niet heb geen angst | 263 lichame persoon vgl. vs. 120 | 264 u zouden beter passen | 266 wees er niet minder vriendelijk om jegens mij, in feite: duid het mij niet ten kwade | 267 sciere terstond | 269 en alles wat zij nodig heeft | 270 des daarvan | 271 paer stel, nl. roc én sercoet zie vs. 170 | 273 op de juiste wijze geknipt | 276 bat beter; grau grijs | 277 ruze een paar; toech trok | 278 Cordewane van Cordovaans leder

Die hare vele bat stonden
 280 Dan scoen, die waren ghebonden.
 Hoet cleder van witter ziden
 Gaf hi hare te dien tiden,
 Die si op haer hoeft hinc.
 Doen cussese die jonghelinc
 285 Vriendelike aen haren mont.
 Hem dochte, *daer* si voer hem stont,
 Dat die dach verclaerde.
 Haestelike ghinc hi tsinen paerde.
 Hi settese voer hem int ghereide.
 290 Dus voren si henen beide
 Soe verre, dat began te daghen,
 Dat si hen nyemen volghen en sagher.
 Doen begant te lichtene int oest.
 Si seide: „God, alder werelt Troest,
 295 Nu moeti ons bewaren!
 Ic sie den dach verclaren;
 Waric met u niet comen uut,
 Ic soude prime hebben gheluu,
 Als ic wilen was ghewone
 300 Inden cloester van religione.
 Ic ducht, mi di vaert sal rouwen:
 Die werelt hout soe cleine trouwe,
 Al hebbic mi ghekeert *daer* an;
 Si slacht den losen coman,
 305 Die vingherline van formine
 Vercoept voer guldine.”

301 *ducht*: lees: *duchte*
 280 *ghebonden* gebonden met riemen (sandalen) | 281 *hoet cleder* hoofddoeken, stuivers | 284 *cussese* kuste haar | 285 *nen* op | 287 dat het klaarder werd | 289 *ghereide* zadel | 290 *woren* reden | 292 zonder dat ze iemand zagen, die hen volgde | 294 *troest* steun | 295 *moeti* zie vs. 220 | 298 zie vs. 241 en 470 | 299 *wilen* vroeger | 300 *tautologie* | 301 *ducht* vrees | 303 al heb ik mij tot haar gewend | 304 ze gelijkt de sluwe koopman | 305 die ringen van vals metaal - zie *Studies*, nr. 96 | 306 *guldine* gouden

„Ay, wat segdi, suverlike!
 Ocht ic u immermeer beswike,
 Soe moete mi God scinden!
 310 Waer dat wi ons bewinden,
 In scede van u te ghere noet,
 Ons en scede die bitter doet!
 Hoe mach u aen mi twien?
 Ghi en hebt aen mi niet *versien*,
 315 Dat ic u fel was ofte loes.
 Sint dat ic u ierst vercoes,
 En haddic niet in minen sinne
 Ghedaen een keyserinne;
 Op dat ic haers werdech ware,
 320 Lief, en liete u niet om hare!
 Des moghedi seker wesen!
 Ic vore met ons ute ghelesen
 .V. pont wit selverijn;
 Daer seldi, lief, vrouwe af sijn!
 325 Al varen wi in vremde lande,
 Wine derven *verteren* ghene pande
 Binnen desen seven jaren.”
 Dus quamen si den telt ghevaren
 Smorgens aen een foreest,
 330 *Daer* die voghele hadden feest;
 Si maecten soe groet ghescal,
 Datment hoerde over al;

307 *suverlike* liefste | 308 indien ik u ooit in de steek laat | 309 *moeti* moge; *scinden* te gronde richten | 310 *bewinden* begeven (zie vs. 146) | 311 zie vs. 138 | 312 tenzij de bittere dood ons scheidt | 313 *machi* kunt; *twien* twijfelen | 314 *versien* gemerkt | 315 *fel* gevoelloos; *loes* onbetrouwbaar | 316 sedert ik u verkoos, zou ik mijn zinnen niet gezet hebben op een keizerin | 319 zelfs al ware ik haers gelijke | 320 *en* = *ic en* | 321 *des* daarvan | 322 *vore* voer; *ute ghelesen* van het zuiverste gehalte | 323 *wit selverijn* van wit zilver | 324 *vrouwe* meesteres | 326 we hoeven niets te verpanden om in ons levensonderhoud te voorzien | 327 gedurende de eerstvolgende zeven jaren | 328 zo kwamen ze gereden (zie vs. 163) | 329 *foreest* bos | 331 *maectien* . . . *ghescal* zongen

- Elc sanc na der naturen sine.
Dæer stonden scone bloemkine
 335 Op dat groene velt ontploken,
 Die scone waren ende suete roken.
 Die locht was claer ende scone.
Dæer stonden vele rechte bome,
 Die ghelovert waren rike.
 340 Die jonghelinc sach op die suverlike,
Dæer hi ghestade *mirne* toe droech.
 Hi seide: „Lief, waert u ghevoech,
 Wi souden beeten ende bloemen lesen,
 Het dunct mi hier scone wesen.
 345 Laet ons spelen *der mirnen spel*.“
 „Wat segdi“, sprac si, „dorper fell!
 Soudic beeten op tfelt
 Ghelijc *ener wive*, die wint ghelt
 Dorperlijc met haren lichame?
 350 Seker soe haddic cleine scame!
 Dit en ware u niet ghesciet,
 Waerdi van *dorpers aerde* niet!
 Ic mach mi bedinken onsochte.
 Godsat hebdi, diet sochte!
 355 Swighet meer deser talen
 Ende hoert die voghele inden dalen,
 Hoe si singhen ende *hen vervroyen*;
 Die tijt sal u te min vernoyen!
 Alsic bi u ben al naect
 360 Op een bedde wel ghemaect,

335 *ontploken* ontloken | 338 *rechte* hoge | 340 zie vs. 307 | 341 die hij trouw liefhad | 342 *waert* u *ghevoech* was het u welgevallig | 343 *beeten* afstijgen; *lesen* plukken | 346 *dorper fel* gemene kerel | 347 *beeten* gaan liggen | 350 *cleine scame* weinig zelfrespect | 351 dat was u niet overkomen = bij zoudt zo niet gesproken hebben | 352 *aerde* natuur | 353 ik mag geweldige spijt hebben | 354 Gods haat treffe u, die daar op uit was | 355 zwijs daarover voortaan | 357 *hen vervroyen* zich verheugen | 358 *te min vernoyen* minder verdrieten

Soe doet al dat u ghenoecht
 Ende dat uwer herten voecht.
 Ic hebs in mijn herte toren
 Dat ghijt mi heden leit te voren.”

- 365 Hi seide: „Lief, en belghet u niet.
 Het dede Venus, diet mi riet.
 God gheve mi scande ende plaghe,
 Ochtic u *ermermeer ghewaghe!*“
 Si seide: „Ic vergheeft u dan.
 370 Ghi sijt mijn troest voer alle man,
 Die leven onder den trone!
 Al levede Absolon, die scone,
 Ende ic des wel seker ware
 Met hem te levene .m. jare
 375 In weelden ende in rusten,
 In liets mi niet ghecusten.
 Lief, ic hebbe u soe vercoren,
 Men mocht mi dat niet legghen voren,
 Dat ic uwes soude verggheten!
 380 Waric in hemelrike gheseten
 Ende ghi hier in ertrike,
 Ic quame tot u sekerlike!
 —Ay, God, latet onghewroken
 Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
 385 Die minste bliscap in hemelrike

fol. 50r.

368 *ochtic*: lees: *ochtics*

361 *ghenoecht* bevalt | 362 *voecht* behaagt | 363 *hebs* heb daarover; *toren* verdriet | 364 *herten* nu; *leit te voren* voorsteit | 365 *en belghet* u niet maak u niet boos | 366 het was Venus, die er mij toe aanzette | 368 indien ik er tegenover u nog van gewaag | 370 *voer* boven (vgl. Esmoreit vs. 531) | 371 *trone* uitspansel | 372 *Absolon* Absalon, derde zoon van Koning David, bekend om zijn schoonheid (II. Sam 14:25) | 373 en al was ik er heel zeker van | 374 .m. duizend | 375 *rusten* vreugde | 376 ik zou er niet mee tevreden zijn | 377 liefste, ik heb u zo lief | 378 men zou mij dat niet moeten voorstellen (nl. vs. 379) | 384 *dullijc* dwaas

En es hier ghere vrouwen ghelike;
Daer es die minste soe volmaect,
 Datter zielen niet en smaect
 Dan Gode te minnen sonder inde.
 390 Al erdsche dinc es ellinde;
 Si en doeghet niet een haer
 Jeghen die minste, die es daer.
 Diere om pinen, die sijn vroet,
 Al eest dat ic dolen moet
 395 Ende mi te groten sonden keren
 Dore u, lieve scone jonchere."

Dus hadden si tale ende weder tale.
 Si reden berch ende dale.

In can u niet ghesegghen wel

400 Wat tusschen her tween ghevel.

Si voren alsoe voert,

Tes si quamien in een poert,

Die scone stont in enen dale.

Daer soe bequaemt her wale,

405 Dat siere bleven der jaren seven

Ende waren in verweenden leven

Met ghenuechten van lichamen,

Ende wonnen .ij. kinder tsamen.

Daer, na den seven jaren,

410 Alsoe die perninghe verteert waren,

Moesten si teren vanden pande,

Die si brachten uten lande.

386 *ghere vrouwen* aan geen vreugde | 388 dat niets (anders) de ziel
 behaagt | 389 *inde* einde | 391 ze (= alle aardse goed, vs. 390) is niets
 waard | 392 *jeghen* vergeleken bij, *daer* in de heme | 393 die er zich voor
 inspannen, zijn wijs | 396 *dore u* om uwentwille | 397 *tale* ende *weder tale*
 woord en wederwoord | 400 *ghevel* voorviel | 401 *voren* reden | 402 *tes*
 totdat; *poert* stad | 403 *stont* gelegen was | 404 *bequaemt her* beviel het
 hun | 405 *siere* zij er | 406 en leidden een heerlijk leven | 409 *daer* dan |
 410 *alsoe* toen | 411 *teren* leven (vgl. vs. 326)

Cleder, scoenheit ende paerde
 Vercochten si te halver warde
 415 Ende brochtent al over saen.

Doen en wisten si wat bestaen:

Si en conste ghener roc spinnen,

Daer si met mochte winnen.

Die tijd wert inden lande diere

420 Van spisen, van wine ende van biere,

Ende van al datmen eten mochte;

Dies her wert te moede onsochte.

Si waren her liever vele doet,

Dan si hadden ghebeden broet.

425 Die aermoede maecte een ghesceet

Tusschen her beiden, al waest her leet.

Aender man ghebrac dierste trouwe:

Hi lietse *daer* in groten rouwe

Ende voer te sinen lande weder.

430 Si en sacher met oghen nye zeder.

Daer bleven met hare ghinder

Twee uter maten scone kinder.

Si sprac: „Hets mi comen soe,

Dat ic duchte spade ende vroe.

435 Ic ben in vele doghens bleven:

Die ghene heeft mi begheven,

414 *warde*: lees: *warde*

413 *scoenheit* sieraden | 415 en ze verteerden alles vlog | 416 *bestaen*
 doen | 4217 ze kon geen spinrokken afspinnen (dit wijst op de adel-
 lijke afkomst van Beatris, die wel kon schrijven (vs. 84) | 418 *winnen*
 geld verdienen | 422 daardoor leefden ze in kommer | 423 *hen* wat hun
 betreft; *liever vele* veel liever | 424 *ghebeden broet* gebedeld | 425 *ghesceet*
 verwijdering | 426 *waest her leet* speet het hun | 427 de vroeger
 afgelegde belofte van trouw ontbrak aan de man, in feite: de man
 verbrak de vroeger . . . | 428 *rouwe* bittere smart | 430 *sacher* zag hem;
 nye nooit; *zeder* sindsdien | 433-434 mij is overkomen, wat ik steeds (= *spade*
ende vroe, laat en vroeg) gevreesd heb | 435 *doghens* leed (zie ook
 vs. 44) | 436 *begheven* in de steek gelaten (zie vs. 136)

Daer si haer kinder met onthelt.
 Wat holpt al vertelt
 465 Die scamelike sonden ende die zwaer,
 Daer si in was .xiiij. jaer!
 Maer emmer en lietsi achter niet,
 Hadsi rouwe oft verdriet,
 Sine las alle daghe met trouwen
 470 Die seven ghetiden van Onser Vrouwen;
 Die las si haer te loven ende teren,
 Dat sise moeste bekeren
 Uten sondeliken daden,
 Daer si was met beladen
 475 Bi ghetale .xiiij. jaer.
 Dat segghic u over waer:
 Si was seven jaer metten man,
 Die .ij. kindere an hare wan,
 Diese liet in ellinde,
 480 Daer si doghede groet meswinde.
 Dierste .vij. jaer hebdi gehoert.
 Verstaet hoe si levede voert.

Als die .xiiij. jaer waren ghedaert,
 Sinde haer God int herte saen

463 onthelt grootbracht | 465 scamelike beschamende en schandelijke |
 467 maar nooit liet ze na | 469 sine las . . . hangt af van lietsi achter niet
 (vs. 467), te bidden . . . | 470 het zgn. „Klein officie“ van Onze-Lieve-
 Vrouw, of „Kleine getijden“. Cfr. C. CALLEWAERT, *De Broedertij Romani
 Liturgia (Liturgiae Institutiones, II)*, 1931, p. 297-298. Deze getijden
 zijn: metten: te middernacht, soms ook op een later uur van de nacht,
 te beëindigen, oorspronkelijk met de lauden tegen zonsopgang;
 priem (prima): ± 6 u; tertis (tertia): ± 9 u; sext (sexta): ± 12 u; noon
 (nona): ± 15 u; vespers (vesperae): ± 18 u; compleet (completorium):
 avondgebed, vóór het slapengaan. | 471 die bad zij, om haar (=
 Maria) te loven en te eren | 472 dat sise moeste opdat zij haar mocht | 475
 veertien jaar lang | 478 cfr. vs. 408 | 479 in ellinde in den vreemde (zie
 ook vs. 325) | 480 waar zij veel leed doorstond | 481 de eerste zeven
 jaren (die ze in leed doorbracht, nl. nadat haar minnaar haar verlaten
 had) hebt ge vernomen | voert nadien (na de veertien jaren) | 484 sinde
 zond; saen onverwachts

Daer ic mi trouwen toe verliet.
 Maria, Vrouwe, oft ghi ghebiet,
 Bidt vore mi ende mine .ij. jonghere,
 440 Dat wi niet en sterven van honghere.
 Wat salic doen, elendech wijf!
 Ic moet beide ziele ende lijf
 Bevlecken met sondeghen daden.
 Maria, Vrouwe, staet mi in staden!
 445 Al constic enen roc spinnen,
 In mochter niet met winnen
 In twee weken een broet.
 Ic moet gaen dorden moet
 Buten der stat op tfelt
 450 Ende winner met minen lichame ghelt,
 Daer ic met mach copen spise:
 In mach in ghere wise
 Mijn kinder niet begheven."
 Dus ghinc si in een sondech leven,
 455 Want men seit ons overwaer,
 Dat si langhe seve jaer
 Ghemene wijf ter werelt ghinc.
 Ende meneghe sonde ontfinc,
 Dat haer was wel onbequame,
 460 Die si dede metten lichame,
 Daer si cleine ghenuechte hadde in,
 Al dede sijt om een cranc ghewin,

456 seve: lees: seven
 437 van wie ik trouw verwachtte (Mnl. Wdb. VIII, 1958 - vrouwen: gen.
 bij het reflexieve verlaten) of: op wie ik in waarheid vertrouwde (Mnl.
 Wdb. VIII, 745 - vrouwen: bijwoord) | 438 oft ghi ghebiet indien gij wilt |
 439 jonghere kinderen | 441 elendech rampzalig | 444 staet mi in staden sta
 mij bij | 445 vgl. vs. 417 | 446 in = ic en | 448 zie vs. 249 | 449-450 zie vs.
 347-349 | 452 ik kan in geen geval | 453 zie vs. 436 | 454 ghinc . . . in
 begon | 455 zie vs. 30, 239 | 456 dat zij zeven jaar lang | 457 ghemene wijf
 als publieke vrouw; ter in de | 458 ontfinc op zich laadde | 459 wat zij
 vreselijk vond | 460 die, nl. meneghe sonde (vs. 458) | 461 ghenuechte
 genot | 462 al ofschoon; cranc ghewin geringe winst

505 Ende alle mesdaet sal sijn ghewroken,
 Daer en si vore biechte af ghesproken
 Ende penitencie ghedaen;
 Dat wetic wel, sonder waen;
 Des benic in groten vare.
 510 Al droghic alle daghe een hare
 Ende croeper met van lande te lande
 Over voete ende over hande,
 Wullen, barvoet, sonder scoen,
 Nochtan en constic niet ghedoen,
 515 Dat ic van sonden worde vri,
 Maria, Vrouwe, ghi en troest mi
 Fonteyne boven alle doghet,
 Ghi hebt den meneghen verhoghet,
 Alse wel Teophuluse seen;
 520 Hi was der quaetster sonderen een
 Ende haddem der duvel op ghegeven,
 Beide ziele ende leven,
 Ende was worden sijn man;
 Vrouwe, ghi verloeseten nochtan.
 525 Al benic een besondech wijf
 Ende een onghestroest keytijf,
 In wat leven ic noy was,

fol. 51r.

526 onghestroest: lees: onghetroest

505 *mesdaet* zie vs. 221; *ghewroken* gestraft | 506 *daer en si vore* . . . af
 tenzij daarover vooraf | 508 *sonder waen* zonder twijfel (stoplap) | 509
des daarom; vare vrees | *droghic* droeg ik; *hare haren* boetekleed | 512
 over op | 513 *wullen* in een grof wollen pij | 514 *ghedoen* bewerken | 516
ghi en troest mi indien gij me niet helpt | 517 Bron van goedheid, die
 alle (menselijke) goedheid overtreft (vgl. vs. 493) | 518 gij hebt menig-
 alle verblijd | 519 zoals duidelijk bleek uit het levensverhaal van
 Theophilus (Klassieke Galerij, nr. 136) | 520 hij was een van de
 grootste zondaars | 521 *haddem* had zich; op *ghegeven* overgegeven |
 522 zowel zijn ziel als zijn lichaam | 423 *man* leenman, ondernorige
 (vgl. Theophilus, vs. 648) | 524 *verloeseten* verlost hem | 525 *beson-
 dech* zondige | 526 en een rampzalige ellendelinge | 527 in welke
 levensstoestand ik tegen mijn zin (*noy* = node, Mdl. Wdb. IV, 2470)
 verkeerde

485 Berouwennessen alsoe groet,
 Dat si met enen swerde al bloet
 Liever liete haer hoet af slaen,
 Dan si meer sonder hadde ghedaen
 Met haren lichame, alsich plach.
 490 Si weende nacht ende dach,
 Dat haer oghen selden drogheden.
 Si seide: „Maria, die Gode soghede,
 Fonteyne boven alle wiven,
 Laet mi inder noet niet bliuen!
 495 Vrouwe, ic neme u torconden,
 Dat mi rouwen mine sonden
 Ende sijn mi herde leet.
 Der es soe vele, dat ic en weet
 Waer icse dede ocht met wien.
 500 Ay lacen! Wat sal mijns ghescien!
 Ic mach wel jegher dordeel sorgen
 — Doghen Gods sijn mi verborgen —
 Daer alle sonden selen bliken
 Beide van armen ende van riken,

485 berouwennessen: lees: berouwennessen

486 *al bloet* (stoplap) (Mnl. Wdb. I, 1322) | 487 *hoet* hoofd | 488 *dian* dan
 dat | 489 *alsich plach* zoals zij gewoon was | 491 *dat* zodat | 492 zie vs. 8 |
 493 Bron (van alle goedheid), alle vrouwen overtreffend | 494 *noet*
 beklagenswaardige zondige toestand | 495 *torconden* tot getuige | 497
sijn mi herde leet = mi rouwen (vs. 496) | 498 *der* gen. mv. *der es soe vele*
 van die zonden zijn er zo veel = ze zijn zo talrijk | 500 *ay lacen* helaas;
mijns met mij | 501 ik moet wel voor het Laatste Oordeel vrezzen | 502 ik
 ben zo diep gevallen dat de ogen Gods mij verborgen zijn; ik leef
 buiten God (Van Mierlo); de ogen Gods, die rusten op de rechtvaar-
 dige zijn thans voor Beatrijs verborgen (R. Gaspar); indien dit geen
 schriftfout is voor *Doghen Gods sien mi verborgen*, kan het betekenen:
 God heeft zijn ogen, zijn blik van mij afgewend (W. H. Beuken) | 503
bliken aan het licht komen | 504 *beide van* . . . *ende van* . . . zowel (dit)
 van . . . als (dit) van . . .

Vrouwe, ghedinct dat ic las
 Tuwer eren een ghebede!
 530 Toent aen mi u oetmoedechede!
 Ic ben ene die es bedroevet
 Ende uwer hulpen wel behoevet!
 Dies maghic mi verbouden:
 En bleef hem nye onvergouden,
 535 Die u gruete, Maget vrie,
 Alle daghe met ere Ave Marie.
 Die u ghebet gherne lesen,
 Si moeghen wel seker wesen,
 Dat heri daer af sal comen vrame;
 540 Vrouwe, hets u soe wel bequame,
 Uut vercorne Gods bruut!
 U Sone sinde u een saluut
 Te Nazaret, daer hi u sochte,
 Die u ene boetscap brochte,
 545 Die nye van bode was ghehoert;
 Daer omme sijn u die selve woert
 Soe bequame, sonder wanc,
 Dat ghijs wet elken danc,
 Die u gheerne daer mede quet;
 550 Al waer hi in sonden belet,
 Ghi souten te ghenaden bringhen
 Ende voer uwen Sone verdinghen."

528 las bad | 530 oetmoedechede goedertierenheid | 531 ene iemand | 533 daarom mag ik mij verstouten (te vrouwen) | 534-536 wie u, edele Maagd, dagelijks groette met een Ave Maria, bleef nooit onbeloofd | 537 gherne vring | 539 vrame zie vs. 86 | 540 wel bequame welgevallig | 542 Sone nl. God; sinde zond; saluut groet; heilwens (nl. Ave, gratia plena) | 543 te Nazareth, waar hij (nl. de engel Gabriël) u bezocht | 544 boetscap nl. de boodschap van de Menswording van de Zoon Gods (25 maart heet nu nog: Feest van O.-L.-Vrouw Boodschap) | 545 nye nooit maart heet nu nog: Feest van O.-L.-Vrouw Boodschap | 547 sonder wanc zonder twijfel (stoplap) | 548 dat gij er iedereen dank om weet | 549 quet aanspreekt | belet verstrikt | gij zoudt hem in Gods genade terugbrengen, dus: met God verzoenen | voer bij; verdinghen vripleiten

Dese bedinghe ende dese claghe
 Dreef die sonderse alle daghe.
 555 Si nam een kint in elke hant
 Ende ghincker met doer tlant,
 In armoede, van stede te steden,
 Ende levede bider beden.
 Soe langhe dolede si achter dlant,
 560 Dat si den cloester weder vant,
 Daer si hadde gheweest nonne,
 Ende quam daer savons na der sonne
 In ere weduwen huus spade,
 Daer si bat herberghe doer ghenade,
 565 Dat si daer snachts mochte bliven.
 ,Ic mocht u qualijc verdriven,"
 Sprac die weduwe, ,met uwen kinderkinen;
 Mi dunct dat si moede scinen.
 Ruust u ende sit neder!
 570 Ic sal u deilen weder
 Dat mi verleent Onse Here,
 Doer siere liever Moeder ere."
 Dus bleef si met haren kinden,
 Ende soude gheerne ondervinden
 575 Hoet inden cloester stoede.
 ,Segt mi," seitsi, ,vrouwe goede,
 Es dit covint van joffrouwen?"
 ,Jaet," seitsi, ,bi miere trouwen,
 Dat verweent es ende rike;
 580 Men weet nieuwer sijns gheleike.

553 bedinghe gebed | 554 dreef uitte | 557 van stede te steden van de ene plaats naar de andere | 558 bider beden van aalmoezen | 559 achter dlant door het land | 560 dat totdat | 562 some zonsongang | 563 spade laat | 564 waar ze deemoedig om onderdak vroeg | 566 qualijc bezwaarlijk | 569 ruust: brabantisme vgl. vs. 60 | 570-572 ik zal met u delen wat Onze-Lieve-Heer mij gegeven heeft, en dit ter ere van zijn lieve Moeder | 574 ondervinden te weten komen | 575 stoede gesteld was | 577 covint klooster; joffrouwen adellijke vrouwen, zie vs. 865 | 578 bi miere trouwen voorwaar | 579 verweent prachtig | 580 weet nieuwer kent nergens

Die nonnen, dier abijt in draghen,
In hoerde nye ghewaghen
Van hem gheen gherochter,
Dies si blame hebben mochten."

585 Die *daer* bi haren kinderen sat,
Si seide: „Waer bi segdi dat?
Ic hoerde binnen deser weken
Soe vele van ere nonnen spreken;

Alsic *verstoet* in minen sinne,
590 Soe was si hier *costerinne*.

Diet mi seide hine loech niet!
Hets binnen .xiiij. jaren gheschiet,
Dat si uten cloester streec;

Men wiste noyt waer si weec
595 Oft in wat lande si inde nam."

Doen wert die weduwe gram
Ende seide: „Ghi dunct mi reven!
Derre talen seldi begheven
Te segghene vander *costerinne*,

600 Oft ghi en blijft hier niet binnen!
Si heeft hier *costerse ghesijn*
.xiiij. jaer den termijn,
Dat men haers noyt ghemessen comde

In alden tiden ene metten stonde,
605 Hen si dat si waer onghesont.

Hi ware erger dan een hont,

582 ik hoorde nooit vertellen | 583 *hem* hen; *gherochten* praatjes | 584
dies waardoor; *blame* slechte faam | 586 hoe kunt ge zo iets zeggen | 589
volgens ik begrepen heb | 591 *loech* loog | 592 het is veertien jaar
geleden gebeurd | 593 *streec* in 't geheim wegging | 594 *weec* de wijk
nam | 595 *inde nam* siterf | 597 *reven* te raaskallen | 598-599 *gij* zult
ophouden dergelijke dingen te vertellen van de kosteres, of... | 601
heeft ghesijn is geweest | 602 volle veertien jaren | 603 dat men haar
nooit moest missen, dus: dat zij altijd op post was | 604 *ene metten*
sonde op het ogenblik van de metten | 605 *hen* si dat tenzij; *onghesont*
ziek

Diere af seide el dan goet.
Si draghet soe reynen moet,
Die eneghe norne draghen mochte.
610 Die alle die cloesters dore sochte,
Die staen tusschen Elve ende der Geronde,
Ic wane men niet vinden en conde
Ne-ghene die gheesteliker leeft!"

Die alsoe langhe hadde ghesneeft,
615 Dese tale dochte haer wesen wonder,
Ende seide: „Vrouwe, maect mi conder:
Hoe hiet haer moeder ende vader?"
Doe noemesise beide gader.

Doen wiste si wel, dat si haer meende.
620 Ay, God! Hoe si snachs weende
Heymeliike voer haer bedde!

Si seide: „Ic en hebbe ander wedde
Dan van herten groet berouwe.

Sijt in mijn hulpe, Maria, Vrouwe!
625 Mijn sonden sijn mi soe leet.

Saghic enen hoven heet,
Die in groten gloyen stonde,
Dat die *vlamme* ghinghe uten monde,
Ic croper in met vilte,

630 Mochtic mier sonden werden quite.
Here, Ghi hebt wan hope verwater,

615 De sierletter is verkeerdelijk hier geplaatst, i.p.v. bij vs. 614
626 *hoven*: lees: *over*

607 el iets anders | 608-609 zij heeft een zo rein gemoed, als enige non
zou kunnen hebben | 611 *Elve* Elbe; *Geronde* Gironde | 613 *gheesteliker*
godvruchtiger | 614 zie vs. 222; bijzin bij *haer* (vs. 615) | 615 *inle*
woorden; *wonder* vreemd | 616 *maect* mi conder vertel me wat meer | 618
noemesise noemde zij hen | 619 *meende* bedoelde | 622 *wedde* pand (om
tegen mijn zonden op te wegen) | 624 kom mij te hulp... | 626 *hoven*
oven | 627 *gloyen* gloed | 629 *met vilte* zonder aarzelen | 630 kon ik van
mijn zonden bevrijd worden | 631 *hebt*... *verwateren* verafschuwt (Mnl.
Wdb. IX. 300)

Daer op willic mi verlaten!
 Ic ben, die altoes ghenade hoept,
 Al eest dat mi anxt noept
 635 *Ende* mi bringt in groten vare.
 En was nye soe groten sondare.
 Sint dat Ghi op ertrike quaemt
Ende menschelike vorme naemt
Ende Ghi aen den cruce wout sterven,
 640 Sonē lieti den sondare *niet* bederven,
 Die niet berouwēnesse socht gnade;
 Hi vantse, al quam hi spade,
 Alst wel openbaer scheen
 Den enen sondare vanden tweeën,
 645 Die tuwer rechter siden hinc;
 Dats ons een troestelijc dinc,
 Dat Ghine ontfinc onbescouden.
 Goet berou mach als ghewouden;
 Dat maghic merken an desen:
 650 Ghi seit: „Vrient, du salt wesen
 Met Mi heden in mijn rike,
 Dat segghic u ghewaerlike.“
 Noch, Here, waest openbare,
 Dat Gisemast, die mordenare,
 655 Ten lesten om ghenade bat.

647 ontfinc: lees: *ontfinct*

634 *eest* is het; *noept* kwelt | 635 *vare* vrees | 636 er was nooit... | 637 *sint* sedert | 638 en mens werd | 640 liet Gij de zondaar niet verloren gaan | 642 *vantse* vond ze (de genade, vs. 641); *spade* laat | 643 zoals het duidelijk bleek | 646 *een troestelijc dinc* een opbeurend iets | 647 dat Gij hem in genade aarnaemt zonder hem te berispen | 648 *mach kan; als alles; ghewouden* tot stand brengen, wat men door zijn zonden bedorven had, dus: weer goed maken (Mnl. Wdb. II, 1933) | 651 *rike rijk*, hier: paradijs | 652 *ghewaerlike* in waarheid, voorwaar | 653 *noch* nochtans; *openbare* duidelijk | 654 *Gisemast* gecontamineerde vorm uit Dismas en Gestas, de 2 moordenars volgens Nicodemus' Evangelie, IX en X — Zie E. HENNECHE, *Neu Testamentliche Apokryphen*, Tübingen, 1959, p. 340, n. 2 (W. van Eeghem) | 655 *ten lesten* op het laatste ogenblik

Hine gaf U weder gout no scat,
 Dan hem berouden sine sonden.
 U ontfermeheit en es *niet* te gronden,
 Niet meer dan men mach
 660 Die zee uut sceppen op enen dach
Ende droghen al toten gronde.
 Dus was nye soe grote sonde,
 Vrouwe, u ghenaden en gaen boven.
 Hoe soudic dan sijn verscoven
 665 Van uwer ontfermeheit,
 Ocht mi mijn sonden sijn soe leit!"
fol. 52r.

Daer si lach in dit ghebede,
 Quam een vaec in al haer lede
 Ende si wert in slape sochte.
 670 In enen vystoien haer dochte,
 Hoe een stemme aen haer riep,
 Daer si lach ende sliep:
 „Mensche, du heves soe langhe gecarmt,
 Dat Maria dijns ontfarmt,
 675 Want si heeft u verbeden.
 Gaet inden cloester met haestecheden:
 Ghi vint die doren open wide,
 Daer ghi uut ginges ten selven tide
 Met uwen lieve, den jonghelinc,
 680 Die u inder noet af ghinc;

656 *weder*... *no*... *noch*... *noch* | 657 *dan* tenzij dat | 658 Uw barmhartigheid is niet te doorgronden | 659 *niet meer dan* evenmin als | 661 *droghen al* helemaal droogleggen | 662 *was* was er; *nye* nooit | 663 *Vrouwe* vgl. nota bij vs. 205 of uw genade is groter (dan de begane zonde) | 664 *verscoven* verstoken | 666 *ocht* als; *leit* zie vs. 497, 625 | 668 *uuec* slaperigheid | 669 *wert* viel | 670 *haer dochte* scheen het haar toe | 671 *aen* tot | 672 *terwijl* zij lag te slapen | 673 *gecarmt* gekermd | 674 dat Maria zich over u ontfermt | 675 zodat zij u door haar voorspraak heeft gered | 678 *daer* waar; *ten selven tide* op dat (u welbekende) ogenblik | 680 *af ghinc* in de steek liet

Al dijn abijt vinstu weder
 Ligghen opten outaer neder;
 Wile, covele ende scoen
 Moeghedic coenlijc ane doen;
 685 Des danc hoeghelike Marien.
 Die slotele vander sacristien,
 Die ghi voer tbeelde hinct
 Snachs, doen ghi uut ghinct,
 Die heeft si soe doen bewaren,
 690 Datmen binnen .xiiij. jaren
 Uwes nye en ghemiste,
 Soe dat yemen daer af wiste.
 Maria es soe wel u vrient:
 Si heeft altoes voer u ghedient
 695 Min no meer na dijn ghelike.
 Dat heeft de Vrouwe van hemelrike,
 Sonderse, doer u ghedaen!
 Si heet u inden cloester gaen.
 Ghi en vint nyeman op u bedde.
 700 Hets van Gode, dat ic u quedde."

Na desen en waest niet lanc,
 Dat si uut haren slape ontspranc.
 Si seide: „God, Gheweldechere,
 En ghehinct den duvel nemmermere,
 705 Dat hi mi bringhe in mere verdriet
 Dan mi nu es ghesciet!

692 yemen: lees: nyemen

681-683 zie vs. 233-235 | 683 wile sluier (vgl. „Het daghet inden oosten“; vs. 51-53: „Ende draghen staarte wilen, Ende worden een nonnekijn“); covele zie vs. 233 | 684 coenlijc gerust | 685 wees Maria daarvoor ten zeerste dankbaar | 686-687 zie vs. 237-238 | 691 u nooit gemist heeft, vgl. vs. 603 | 695 volkomen (min no meer) in uw gedaante | 697 doer u om uwentwille | 698 heet beveelt | 700 quedde toespreek, cfr. vs. 549 | 701-702 niet lang daarna ontwaakte zij | 703 Geweldichere Almachtige Heer | 704 en ghehinct laat: . . . niet toe; nemmermere versterking van de negatie | 705 mere groter | 706 ghesciet overkomen

28

Ochtic nu inden cloester ghinghe
 Ende men mi over dieveghe vinghe,
 Soe waric noch meer ghescent,
 710 Dan doen ic ierst rumde covent.
 Ic mane U, God die Goede,
 Dor uwen pretiosen bloede,
 Dat uut uwer ziden liep,
 Ocht die stemme, die aen mi riep,
 715 Hier es comen te minen baten,
 Dat sijs niet en moete laten,
 Si en come anderwerf tot hare
 Ende derdewerven openbare,
 Soe dat ic mach sonder waen
 720 Weder in minen cloester gaen.
 Ic wilre om benedien
 Ende loven altoes Marien."

Sanders snachs, moghedic horen,
 Quam haer een stemme te voren,
 725 Die op haer riep ende seide:
 „Mensche, du maecs te langhe beide!
 Ganc weder in dinen cloester,
 God sal wesen dijn Troester.
 Doet dat Maria u ontbiet!
 730 Ic ben haer bode, en twivels niet."

710 rumde: lees: rumde of rumede; covent: lees: covent
 723 snachs: lees: nachs

707 ochtric indien ik | 708 over als | 709 ghescent geschandvlekt | 710 ierst vroeger; rumde verliet | 711 mane smeek | 712 dor bij; pretiosen kostbaar | 714 ocht indien, zie vs. 671 | 715 baten voordeel | 716 sijs zij het | 717 anderwerf een tweede maal; haer hier | 718 derdewerven een derde maal (ook in Karel ende Elegast verschijnt de engel driemaal: vs. 19, 45, 90); openbare op duidelijke wijze | 719 sonder wien zonder onzekerheid, dus; gerust | 723 sanders snachs de volgende nacht | 724 drong een stem tot haar door | 725 op tot | 726 mens, gij aarzelt te lang | 728 troester helper zie vs. 73 | 729 ontbiet beveelt | 730 twivels twijfel daaraan

29

Nu heefsisse anderwerf vernomen,
 Die stemme tote hær comen,
 Ende hietse inden cloester gaen;
 Nochtan en dorst sijs niet bestaen.
 735 Der derder nacht verbeyt si noch
 Ende seide: „Eest elfs ghedroch,
 Dat mi comt te voren,
 Soe maghic cortelike scoren
 Des duvels ghewelt ende sine cracht;
 740 Ende ocht hire comt te nacht,
 Here, soe maecten soe confuus,
 Dat hi vare uten huus,
 Dat hi mi niet en moete scaden.
 Maria, nu staet mi in staden,
 745 Die ene stemme ane mi sint
 Ende hiet mi gaen int covint.
 Ic mane u, Vrouwe, bi uwen Kinde,
 Dat ghise mi derdewerven wilt sinder.“

Doen waecte si den derden nacht.
 750 Een stemme quam van Gods cracht
 Met enen over groten lichte
 Ende seide: „Hets bi onrechte,
 Dat ghi niet en doet dat ic u hiet,
 Want u Maria bi mi ontbiet.
 755 Ghi moecht beiden te lanc!

731 *heefsisse* heeft zij ze | 733 *hietse* beval haar | 734 toch duurde zij het niet aan | 735 *verbeyt si* wacht zij af | 736 *elfs ghedroch* bedriegelijke verschijning (vgl. Karel ende Elegast - Klassieke Galerij, nr. 9 - vs. 53) | 737 die zich aan mij voordoeft (zie ook vs. 724) | 738 zo moge ik spoedig breken | 739 *ghewelt* = cracht macht | 740 ocht indien; *hire* hij hier | 741 Heer, breng hem zo in verwarring | 743 *moete* moge | 744 zie vs. 444 | 746 zie vs. 733 | 747 *mine* zie vs. 711 | 748 *ghise* gij ze (ni. de stem) | 749 toen ging ze de derde nacht niet naar bed | 750 *van Gods cracht* vanwege God | 752 bi ten | 753 *hiet* zie vs. 733, 746 | 754 *want want het; bi door; ontbiet* beveelt (zie vs. 729) | 755 gij zoudt wel eens te lang kunnen wachten (vgl. vs. 726)

Gaet inden cloester, sonder wanc,
 Ghi vint die doren op ende wide ontdaer:
 Daer ghi wilt, moghedi gaen.
 U abijt vindi weder

760 Ligghende opten outaer neder.“

Als die stemme dit hadde gheseit,
 En mochte die zondersse, die daer leit,
 Die claerheit metter oghen wel sien;
 Si seide: „Nu en darf mi niet twien:

765 Dese stemme comt van Gode
 Ende es der Maghet Marien bode.
 Dat wetic nu sonder hone:
 Si comt met lichte soe scone.

Nu en willics niet laten,
 770 Ic wille mi inden cloester maken.
 Ic saelt oec doen in goeder trouwen,
 Opten troest van Onser Vrouwen,
 Ende wille mijn kinder beide gader
 Bevelen Gode Onsen Vader;

775 Hi salse wel bewaren.“

Doen toech si ute al sonder sparen
 Haer cleder, daer sise met decte
 Heymelike, dat sise niet en wecte.
 Si cussese beide aen haren mont.
 780 Sie seide: „Kinder, blijft ghesont.
 Op den troest van Onser Vrouwen
 Latic u hier in goeder trouwen;

785 Hi salse wel bewaren.“

756 *wanc* aarzeling | 757 op = ontdaen open (vgl. vs. 677) | 759-760 vgl. vs. 681-682 | 762-763 kon de zondares, die daar geknield ligt, de schuttering (van het licht) met de ogen moeilijk verdragen | 764 nu mag ik niet meer twijfelen | 767 *sonder hone* naar waarheid | 770 *maken* begeven | 771 *in goeder trouwen* in volle vertrouwen | 772 *opten troest van* vertrouwend op | 775 *wel bewaren* goed beschermen | 776 *toech* trok; *sparen* talmen | 778 *heymelike* zachtjes (zie vs. 253) | 779 *aen haren* op hun | 781-782 zie vs. 771-772

Ende hadde mi Maria niet verbeden,
Ic en hadde u niet begheven
785 Om al tgoet, dat Rome heeft binnen."
Hoert, wes si sal beginnen!

Nu gaet si met groten weene
Ten cloester waert, moeder eene.
Doen si quam inden vergiere,
790 Vant si die dore ontsloten sciene.
Si ghincker in sonder wanc:
„Maria, hebbes danc,
Ic ben comen binnen mure!
God gheve mi goede aventure!"

795 Waer si quam, vant si die dore
Al wide open jeghen hore.
In die kerke si doe trac.
Heymelike si doe sprac:
„God Here, ic bidde U met vlite,

800 Hulpt mi weder in minez abite,
Dat ic over .xiiij. jaer
Liet ligghe op Onser Vrouwen outaer,
Snachs, doen ic danen sciet."

Dit en es gheloghen niet,
805 Ic segt u sonder ghile:
Sone, covele ende wile
Vant si ter selver stede weder,
Daer sijt hadde gheleit neder.
Si traect an haestelike

783 ende: lees: en

783 zie vs. 675 | 785 heeft binnen bevat | 786 wes wat | 787 weene
droefheid | 788 moeder eene moederziel alleen | 789 zie vs. 255 | 790
stelde ze onmiddellijk vast dat de deur niet op slot was | 791 zie vs. 756
| 792 hebbes heb daarvoor | 793 mure nl. van het klooster | 794 goede
aventure kans | 796 jeghen hore voor zich | 798 heymelike zie vs. 778 | 799
vlite aandrang | 801 oer voor | 802 zie vs. 234 | 803 danen sciet weggang |
805 sonder ghile in ernst | 806 zie vs. 683 | 808 sijt zij het, nl. vs. 806 | 809
traect trok het

810 Ende seide: „God van hemelrike
Ende Maria, Maghet fijn,
Ghebenedijt moetti sijn!
Ghi sijt alre doghet bloeme!
In uwen reine magedoeme

815 Droeghedi een Kint sonder wee,
Dat Here sal bliven emmermee.
Ghi sijt een uut vercoren werde.
U Kint maecte hemel ende erde.

Dese ghewelt comt u van Gode
820 Ende staet altoes tuwen ghebode:
Den Here, die ons broeder,
Moghedi ghebieden als moeder,
Ende Hi u heten lieve dochter

Hier omme levic vele te sochter:
825 Wie aen u soect ghenade,
Hi vinste, al comt hi spade.
U hulpe die es alte groet.
Al hebbic vernoy ende noet,
Hets bi u ghewandelt soe,

830 Dat ic nu mach wesen vroe.

821 die: lees: die es

811 fijn voortreffelijk | 813 alre doghet bloeme de meest deugdzaame
onder de deugdzaamen (bloeme = het beste van iets) | 814 magedoeme
maagdelijke staat | 816 emmermee eeuwig | 817 werde geëerde (ad-
jectief, zelfstandig gebruikt; Mnl. Wdb. IX, 2316) of veride bewaker,
hier: bewaakster, dus: beschermster | 819 ghevelt macht | 820 tuwen
ghebode te uwer beschikking | 821 de Heer (= Jezus Christus) die onze
broeder is (omdat Christus de eigenlijke Zoon is van God en de
christenmens de aangenomen Zoon van God door het doopsel en de
genade) | 722 moogt gij (= Maria) gebieden als moeder (omdat Maria
de moeder is van Christus, de mensgeworden Zoon van God de
Vader) | 823 en Hij (= Christus) mag u (= Maria) noemen „lieve
dochter" (omdat Maria, zoals de christenmens, de aangenomen
dochter is van God door de genade) | 824 vele te sochter des te geruster |
826 zie vs. 642 | 828 hebbic ken ik; vernoy verdriet; moet zie vs. 494 | 829 bi
door; ghewandelt veranderd | 830 vroe verblijd

Met rechte maghic u benedien!"
 Die slotele vander sacristien
 Sach si hanghen, in ware dinc,
 Vor Marien, *daer* sise hinc.
 835 Die slotele hinc si aen hare
Ende ghinc ten core, *daer* si clare
 Lampier sach berren in allen hoeken.
 Daerna ghinc si ten boeken
 Ende leide elc op sine stede,
 840 Alsi dicke te voren dede,
Ende si bat der Maghet Marien,
 Dat sise van evele moeste vrien
Ende haer kinder, die si liet
 Ter weduwen huus in *zwaer* verdriet.
 845 Binnen dien was die nacht ghegaen,
 Dat dorloy begonste te slaen,
Daer men middernacht bi kinde.
 Si nam cloc zeel biden inde
Ende luude metter so wel te tiden,
 850 Dat sijt hoerden in allen ziden.
 Die boven opten dormter laghen,
 Die quam alle sonder traghien
 Vanden dormter ghemene.
 Sine wisten hier af groet no clene.
 855 Si bleef inden cloester haren tijt,

848 cloc: lees: *icloc*

852 quam: lees: *quamen*

733 in *ware* dinc in waarheid | 832-834 zie vs. 237-238 | 835 aen hare aan haar gordel | 836 clare duidelijk | 837 lampien (olie)lampen of kaarsen; berren branden | 839 stede plaats | 840 zie vs. 202 | 842 dat zij haar voor kwaad mocht vrijwaren | 843 *ende* evenals | 844 in met | 845 binnen dien intussen; *ghegaen* gevorderd | 846 *dorloy* het uurwerk | 847 *daer* . . . bi waaraan | 848 *biden* inde aan het uiteinde | 849 en ze luידde toen (= te tiden) zo goed voor de metten (zie ook vs. 193 en 470) | 851 dormter zie vs. 199 | 852 *sonder* traghien onverwijld | 853 zie vs. 199 | 854 groet no clene in het geheel niets | 855 haren tijt haar leven lang

Sonder lachter ende verwijt:
 Maria hadde ghedient voer hare
 Ghelijc oft sijt selve ware.
 Dus was die sonderse bekeert,
 860 Maria te love, die men eert,
 Der Maghet van hemelrike,
 Die altoes ghetroouwelijke
 Haren vrient staet in staden,
 Alsi in node sijn verladen.

865 Dese joffrouwe, *daer* ic af las,
 Es nonne, alsi te voren was.

Nu en willic vergheten niet
 Haer twee kindere, die si liet
 Ter weduwen huus in groter noet:

870 Si en hadden ghelt noch broet.

In can u niet vergronden,

Doen si *haer* moeder niet en vonden,
 Wat groter rouwe datsi dreven.

Die weduwe ghincker sitten never:
 875 Si hadder op ontfermenisse.

Si seide: „Ic wille toter abdisse
 Gaen met desen .ij. kinden.

God sal hare int herte sinden,
 Dat si hen goet sal doen.”

880 Si deden ane cleder ende scoen,

Si ghincker met in covent;

Si seide: „Vrouwe, nu bekent

881 covent: lees: *covent*

856 lachter schande | 859 *dus* zo | 861 bijstelling bij Maria | 863 vrient meervoud, zie ook vs. 444, 744 | 864 als zij in hachelijke omstandigheden verkeren | 865 *daer* ic af las van wie ik verteld heb | 868-869 zie vs. 843-844 | 871 ik kan u niet ten volle beschrijven | 873 hoe zij uiting gaven aan hun groot verdriet (hangt af van *vergronden*, vs. 871) | 875 zij had medelijden met hen | 878 God zal haar ingeven | 879 sal moet | 880 si deden zij deed hun; of: zij trokken | 82 nu bekent zie eens

Den noet van desen tweek wesen:

Die moeder heeftse met vresen

885 Te nacht in mijn huus gelaten

Ende es ghegaen hare straten,

Ic en weet west noch oest.

Dus sijn die kinder onghetroest.

Ic hulpe hen gheerne, wistic hoe."

890 Die abdisse spracker toe:

„Houtse wel, ic saelt u lonen,

Dat ghijs u niet en selt becronen,

Na dat si u sijn ghelaten.

Men gheve hen der caritaten

895 Elcs daghes, om Gode.

Sint hier daghelijcs enen bode,

Die hen drincken hale ende eten.

Gheberst hen yet, laet mi weten."

Die weduwe was vroe,

900 Dat haer comen was alsoe.

Si nam die kinder met hare

Ende hadder toe goede ware.

Die moeder, diese hadde ghesoghet

Ende pine daer om ghedoeghet,

905 Haer was wel te moede,

Doen sise wiste in goeder hoede,

Haer kinder, die si begaf

In groter noet ende ghinc af.

884 niet vresen in angst en zorg (slaat op de kinderen) | 886 en is haar eigen weg gegaen | 887 ik weet niet waerheen | 888 onghetroest zonder steun of hulp | 889 hulpe zou helpen | 890 spracker toe antwoordde haar | 891 zorg goed voor hen, ik zal het u vergelden | 892 zodat gij het u niet zult beklagen | 893 nu zij eenmaal bij u achtergelaten zijn | 894 der van de; caritaten liefdadigheid: hier: het dagelijks door het klooster uitgedeelde voedsel (zie vs. 897) | 896 sint zend | 898 gheberst ontbreekt | 899 vrie tevreden | 900 dat het voor haar zo verlopen was | 902 zorgde goed voor hen | 904 ghedoeghet zie vs. 94 | 907 begaf = ghinc af zie vs. 680

Sine hadde vaer no hinder

910 Voert meer om hare kinder.

Si leide vort een heylech leven.

Menech suchten ende beven

Hadsi nacht ende dach,

Want haer die rouwe int herte lach

915 Van haren quaden sonden,

Die si niet en dorste vermonden

Gheneer mensche, no ontdecken,

Noe in dichten oec vertrecken.

Hier na quam op enen dach

920 Een abt, diese te visenteerne plach

Eenwerven binnen den jare,

Om te vernemen oft daer ware

Enech lachterlike gheruchte,

Daer si blame af hebben mochte.

925 Sdaghes als hire comen was,

Lach die sonderse ende las

Inden coer haer ghebet,

In groter twivelingen met.

Die duvel becorse metter scame,

930 Dat si haer sondelike blame

Vore den abt niet en soude bringhen.

Alsi lach inder bedinghen,

Sach si, hoe dat neven haer leet

918 noe: lees: no

924 mochte: lees: mochten

909 vaer vrees; hinder kwelling | 910 voert meer voortaan | 911 vort verder | 915 van om 916 vermonden mondeling mededelen | 917 ontdecken bekend maken | 918 noch schriftelijk mededelen | 920 diese die hen (nl. de nonnen); visenteerne bezoeken (met het oog op een onderzoek inzake het naleven van de kloosterregel) | 921 eens per jaar | 923 lachterlike schandelijk | 923-924 zie vs. 583-584 | 925 sdaghes als (vgl. s nachts) de dag dat; hire hij | 928 in grote tweestrijd bovendien | 929 becorse bracht haar in verzoeking; metter scame met de vrees voor schande | 930 sondelike blame zondige, schandelijke handelingen | 932 bedinghen gebed zie vs. 553 | 933 leet ging

Boven in sijn rike.
 Ic rade u: haestelike
 Gaet ten abt, uwen vader,
 Ende verteelt hem al gader
 965 U sonden al, sonder lieghen.
 Laet u den duvel niet bedrieghen.
 Die abt sal u absolveren.
 Vanden sonden, die u deren.
 Eest dat ghise niet en wilt spreken,
 970 God salse zwaerlike an u wreken!"
 Die jonghelinc ghinc ute haer oghen,
 Hine wilde haer nemmer vertoghen.
 Dat hi seide, heeft si verstaen.
 Smorghens ghinc si alsoe saen
 975 Ten abt, ende bat dat hi hoerde
 Haer biechte van worde te worde.
 Die abt was vroet van sinne.
 Hi seide: „Dochter, lieve minne,
 Des en willic laten niet.
 980 Bepeinst u wel ende besiet
 Volcomelijc van uwen sonden.“
 Ende si ghinc ten selven stonden
 Den heyleghen abt sitten neven,
 Ende ondedten hem al haer leven
 985 Ende haer vite van beghinne:
 Hoe si met ere dulre minne
 Becort was soe uter maten,

948 ondedten hem: lees: ondedte hem

964-965 al gader u sonden al al uw zonden zonder uitzondering | 966 bedrieghen misleiden | 967 absolveren absolute geven | 968 voor de zonden die u kwellen | 970 God zal u streng ervoor straffen | 972 hij wilde haer niet meer melden (dan dat), dus: hij wilde haer niet verder beïnvloeden | 974 alsoe saen onmiddellijk | 976 van worde te worde woord voor woord | 977 de abt was wijs | 978 lieve minne dierbaar kind | 979 des dat | 980 bepeinst = besiet onderzoek u (uw geweten) | 981 van wat betreft | 983 neven naast | 984 ondedten onthulde | 985 vite vita, levenswijze | 986 dulre onzinnig

Een jonghelinc met witten ghecleet;
 935 Hi droech in siner arm al bloet
 Een kint, dat dochte haer doet.
 Die jonghelinc warp op ende neder
 Enen appel ende vinken weder
 Vor tkint, ende maecte spel.
 940 Dit versach die nonne wel,
 Daer si in haer ghebede lach.
 Si seide: „Vrient, oft wesen mach,
 Ende of ghi comen sijt van Gode,
 Soe manic u bi sine ghebode,
 945 Dat ghi mi segt ende niet en heelt,
 Waer om ghi voer dat kint speelt
 Metten sonen appel roet,
 Ende het leet in uwer arm doet?
 U spel en helpt hem niet een haer.“
 950 „Seker, nonne, ghi segt waer:
 En weet niet van minen spele
 Weder luttel no vele;
 Hets doet, en hoert no en siet.
 Al des ghelike en weet God niet:
 955 Dat ghi leest ende vast,
 Dat en helpt u niet een bast;
 Hets al verloren pine,
 Dat ghi neemt discipline;
 Ghi sijt in sonden soe versmoert,
 960 Dat God u beden niet en hoert

934 met witten in 't wit | 935 al bloet goed zichtbaar | 936 dochte haer doet haar dood scheen | 939 maecte spel speelde | 940 versach zag | 942 oft wesen mach indien het mogelijk is | 944 manic bezweer ik | 945 heelt verbergt | 948 leet ligt | 949 niet een haer in het geheel niet (zie ook vs. 391) | 951 en = et en | 952 noch weinig noch veel, dus: het (kind) merkt van het spel volstrekt niets | 954 al des ghelike volkomen op dezelfde wijze; weet = weet et (nl. dat gij bidt, vast en boete doet) dus: evenmin merkt God het (omdat er één voorwaarde ontbreekt: het biechten) | 955 leest bidt | 956 zie vs. 949 | 957 pine moeite | 958 zie vs. 211 | 959 versmoert verstikt | 960 beden gebeden

- Dat si moeste ligghen laten
Haer abijt met groten vare
 990 Eens snachts op *Onser Vrouwen* outare,
 Ende rumede *den* cloester met enen man,
 Die twee kindere aen hare wan.
 Al dat *haer* ye was gheschiet,
 Dies ne liet si achter niet;
 995 Wat si wiste in *haer* herte gront,
 Maecte si den abt al cont.
 Doen si ghebiecht hadde algader,
 Sprac dabt, die heyleghe vader:
 „Dochter, ic sal u absolveren
 1000 Vanden sonden, die u deren,
 Die ghi mi nu hebt ghelijt.
 Gheloeft ende ghebenedijt
 Moet die Moeder Gods wesen!“
 Hi leide *haer* op thoeft met desen
 1005 Die hant ende gaf haer perdoen.
 Hi seide: „Ic sal in een sermoen
 U biechte openbare seggen,
 Ende die soe wiselike beleggen,
 Dat ghi ende u kinder mede
 1010 Nemmermeer, te ghere stede,
 Ghenen lachter en selt ghecrigen.
 Het ware onrecht, soudement swiger,

990 *snachts*: lees: *nachts*

995 *hertie*: lees: *herten* (gen.)

988-990 zie vs. 234 en 802 | 991 zie vs. 710 | 992 zie vs. 478 | 993 *ye* ooit |
 994 daarvan liet ze niets onvermeld | 995 *hert* in de betekenis van
 denkvermogen; in *haer herte gront* versterkt *wiste* dus: alles wat zij
 zich herinnerde, vgl. ook vs. 498-499 | 996 *cont* bekend | 997 *algader*
 alles zonder uitzondering, zie vs. 964-965 | 999-1000 zie vs. 967-968 |
 1001 *ghelijt* beleiden | 1003 *moet* moge | 1004 *met desen* bij die woorden
 1005 *perdoen* vergiffenis | 1008 en die (nl. uw biecht = het verhaal van
 uw leven) zo omzichtig aanwenden (in mijn sermoen) | 1010 nooit,
 nergens | 1011 *lachter* zie vs. 856 | 1012 het zou verkeerd zijn zou men
 het (= vs. 1013-1014) verzwijgen

Die scone miracle, die Ons Here
 Dede doer siere Moeder ere.
 1015 Ic saelt orconden over al.
 Ic hope, datter noch bi sal
 Menech sondare bekeren
 Ende Onser Liever Vrouwen eren.“

Hi deet verstaen den covende,
 1020 Eer hi thuus weder wende,
 Hoe ere nonnen was gheschiet;
 Maer sine wisten niet
 Wie si was; het bleef verholen.

Die abt voer Gode volen.
 1025 Der nonnen kinder nam hi beide
 Ende vorese in sijn gheleide.

Grau abijt dedi hen an,
 Ende si worden twee goede man.
 Haer moeder hiet Beatrijs.

1030 Loef Gode ende prijs,
 Ende Maria, die Gode soghede
 Ende dese scone miracle toghede.
 Si help *haer* uut alre noet.

Nu bidden wi alle, cleine ende groet,
 1035 Die dese miracle horen lesen, *fol. 54v.*
 Dat Maria moet wesen

1014 deed ter ere van zijn Moeder, zie vs. 572 | 1015 *orconden* bekend
 maken | 1016 *datter noch bi* dat daardoor bovendien | 1018 *eren* eer
 bewijzen aan | 1019 *deet verstaen* vertelde het; *conende* ongewone,
 slechts hier, in het rijm voorkomende buigingsvorm (Mnl. Wdb. III,
 1831) aan de kloosterlingen | 1020 *wende* keerde | 1021 wat een kloos-
 terzusier was overkomen | 1023 *verholen* verborgen | 1024 *volen* aanbe-
 volen, *Gode volen* heilwens bij het afscheid | 1026 en voerde hen mee
 onder zijn hoede | 1029 *Eerst* nu vernemen we de naam van de
 „nonne“ (vs. 9). JAN LINDEMANS (Studies, nr. 67) ziet hierin een nieuw
 bewijs voor de stelling van D. A. Stracke: vs. 865-1038 is een later
 toevoegsel | 1031-1032 zie vs. 7-8 | 1033 *help* hielp | 1035 *leser* voortlezen
 of vertellen | 1036 *moet* moge

Ons vorsprake int soete dal.
1038 Daer God die werelt doemen sal.
Amen.

1037 *vorsprake* voorspraak, bemiddelaarster; *soete dal* nl. het Dal van Josafat, waar God volgens de profeet Joël het Laatste Oordeel zal uitspreken (Joël 3:12) | 1038 *doemen* oordelen